

ספר זכרון
לקהילת ראקוב

ספר זכרון לעהילת ראקוב

ספר זכרון לקהילת ראקוב

בעריכת חיים אברמסון

הוצאת ארגון יוצאי ראקוב בישראל ובארצות-הברית

תשי"ט — 1959

תל-אביב

חברי ועד ארגון יוצאי ראקוב בישראל

אברמסון חיים, אלפרוביץ צבי, הרב
גארלין, גורליק יעקב־שכתי, בוסביניק
אבא, בירגר יוסף, אבני שמואל,
סוניה מינול וליפשיץ ירמיה.

כל הזכויות שמורות

נרמס בישראל, 1959 — תשי"ט

הדפוס החדש בע"מ, תל־אביב.

ה ת ו כ נ

פתח דבר 7

לתולדותיה של ראקוב

11		לתולדות הרבנות והקהילה בראקוב — מ. ציטביץ
16		העסקים מבחכות בעתונות העברית
		העסקים מבחכות בעתונות 22
23		העיריה מסוף המאה ה־19 עד שנות השלושים — אברהם סטארובין
34		אברהם סטארובין — ממקורות שונים. ח. א.
36		מזכרונותי על התנועה הציונית וה"בונד" — מגדל עדנה לבית הורחץ
39		התנועה הציונית בעיריה — תסה ליפשיץ
41		ראקוב בימי מלחמת העולם הראשונה — פ. זלף
45		על ההגנה העצמית בשנת 1905 — הרב שמואל מרדכי גארלין
47		איך נוסדה ה"בונד" — ווענזל בענצט
49		לתולדות הספריה — הרב שמואל מרדכי גארלין
51		ויכוח מימבי על הציונות — הרב שמואל מרדכי גארלין
53		העילוי מראקוב — צבי קפלן
55		ראקוב כמקום חירה ולמנוחת — הרב שמואל מרדכי גארלין
60		עירות מולדתנו — יוגר ראובן
66		תנועות הנוער החלוצי — אבא בוסבינק
73		עם הזרם — ח. אברמסון
78		מזכרונותיו של מורה — שלום חולבסקי

זכרונות והתרפקות על העבר

85		לפני ששים שנה — מוריס ברמן
87		רחוב האמברים — ב. בוסבינק
90		סילומיאנקא — ב. בוסבינק
91		מזכרונותי — ויליאם רוונסאל
93		על ויליאם רוונסאל
95		מרבירי האמן על יצירתו

הווי ראקובאי

99		ראבסשיק ובורילא
103		יום השוק — מ. סינג
106		באשה'ריכה נוסעת למינסק — מ. סינג
109		לייב הבאס, הסור ארומ'הקור והעלילה — מאטה מיישקה אידלס
111		מעשיה ראקובאית — פ'ה שמחה בונימס
112		ר. מ. לץ בארמונות של הנגראל — מ. סינג
116		חיות — יהודית שריא

118	לילה כסרם מזה — 'הודית שרידא
122	רמזיות וסיפוסים — 'עקב שנת' גורליק

חברים מספרים על קרוביהם

131	ר' חייקל אברזינסקי — נחמה גבירצמן
133	יצחק גולוביץ מספר
134	יהודה ליפשיץ מספר
134	אהרי מסתו של יצחק כ"ץ
138	ר' שמואל יצחק ראובני

השואה והחורבן

ראקוב בעול הנאצים

141	מפי חשה פונולנסקי
148	מפי נחום גרינהולץ
151	מפי אהרן גרינהולץ
152	מה סעבר עלי בשנות השואה — א. מילשטיין
157	בשבי הרוסי ובצבא הפולני — שמואל אבני
166	על חורבניתה של ראקוב — זליג קוסט
168	מכתב נבאים

ראקאח אונסערן יאך פון די נאצים

171	רעציילס משה פונלאנסקי
178	רעציילס נחום גרינהולץ
182	אויף די חורבות פון ראקאח — זעליג קאסט
187	רשימת הקדושים שהועלו על המוקד

פ ת ח ד ב ר

בדחילו ורחימו אנו מוסרים את ספר הזכרון לקהילת ראקוב לדפוס. ספר זכרון לחיים שנדרעו, לאחת הקהילות הוותיקות שישבה מאות בשנים על אדמת בילורוסיה עד שבאה יד המזרח עליה, ועקרה משורשה והפכה לתלי-אפר. דפי הספר אוצרים בתוכם מעט מהמעט מתולדותיה של הקהילה, מאז נזכר שמה לראשונה בפרוטוקולים של „ועד ארבע הארצות“ מראשית המאה השבעי-עשרה, ועד היום המז והנמחר — יום ההשמדה ב־2 בפברואר 1942.

* * *

במקורות לספר שימשו לנו קודם כל החוברות שה„ברנטש הראקובאי“ ארגון הנשים הראקובאיות באמריקה היו מוצאים במשך שנים ושהיו מוקדשות לראקוב, בהן מצאנו שפע של מאמרים וסקירות לתולדותיה של העיירה, סיפורים ומעשיות מנהחי הראקובאי, ורשימות האוצרות בקרבן מרטט הגער-נועים לעבר, לעיירת המולדת של אנשים שעזבו והלכו לחפש את אשרם ב„עולם הגדול“, אבל בלבם פנימה לא פסקה הכמיהה אל המזרח, כמו: ברל בוטביניק, פיגל, הרב גרלין, מר רוזנטל, מורים כרמן ועוד ועוד.

* * *

חימר מעניין עד מאד מצאנו גם בספר „בזכר“ של מר זלף, שנקלע לראקוב בימי מלחמת העולם הראשונה. כאחד שבא מהחרך, הוא חדר לפני ולפנים של החיים בעיירה שמאחורי החוית, כאשר בחלל עולמה תלוים הפחד והחרדה התמידיים מלווים מצוקת רעב ואימת הצבא והקוזקים הממלאים את העיירה, על פליטי המלחמה אשר בה, הבעלי-בתים, הרב קלמנוביץ והניער שלה. מצאנו גם ענין בכתבות השונות בעתונות העברית, החל מסוף שנות השמונים של המאה שעברה ועד השנים האחרונות שלפני מלחמת העולם הראשונה, שנכתבו על-ידי משכילי העיירה והמספרות, בשפה עברית-ימליצית, אופיינית לאותה תקופה, על דברים אשר עמדו אז ברום עולמה של העיירה: סקירות על המצב הכלכלי שהיה בכל רע, על התלמודיתורה, הספריה, „חדר

מתוקן, דימוד השפה העברית, התנועה הציונית, מספר המנויים על העתונות העברית, סכום הכסף שנאסף בערב יום-הכפורים, ועד חנוכה בית מלכי-אש ותיקון גדר בית-הקברות. הכל כאשר לכול ועד למודעה על קבלת רב חדש במקום ר' אברהם משה ז"ל שנפטר.

השלימו את ההומר הכרים שונים החיים אתנו כאן בארץ ובארצות הכרית, מהם קיבלנו מאמרים ורשימות על העיירה ותולדותיה — תולדות הקהילה והרבנות עד רבה האחרון — הרב הלפרין, שנספה במחנה-העבודה נאצי; על דמויות בעיירה ועל התנועה הציונית, החלוק, הקה"ל, השומר הצעיר ובית"ר בראקוב באמצע שנות השלושים; סיפורים וחזיונות שונות כשכל אחד מהם מוסיף נוסף משלו ונוסף אור על סינות נוספות מחיי העיירה. ואחרון אחרון — ראקוב בתקופת השכול והאימים, לפי סיפורי העדים המוצלים — הפרטיזנים.

חזתמת את הספר רשימה המתארת ביקור בראקוב אחרי השחרור, בשב "על חורבותיה של ראקוב". רשימה המרטיטה את נימי הנפש בכנותה, כאשר הזעקה מתפרצת מאליה על כל היקר שהושמד ואיננו.

הננו מכיעים את תודתנו למד דוד כנעני, בעלה של בת עירנו רחל ברמן שעבר על מרביתו של החומר וערך אותו עריכה נוספת — ליטוש סגנוני אחרון לפני מסירתו לדפוס, שלא על מנת לקבל פרס. כמו כן נתונה תודתנו לכך-עירנו שבארצות-הכרית, מר ויליאם רוזנבלט, שתדומתו הכספית איפשרה את הכנת הספר והדפסתו.

ח. אברהם

* עם כתיבת הדברים האלה נתקבלה הודעה המעציבה על מותו הפתאומי של מר ויליאם רוזנבלט. יהי זכרו ברוך.

לתולדותיה של ראקוב

לתולדות הרבנות והקהילה בראקוב

מ. צינביץ

קהילת ראקוב הייתה מהוותיקות שבגליל מינסק. בכנס ועד מדינת ליטא. שהתקיים בפעם הראשונה כבריסק דליטא בשנת שפ"ג (1623), נזכר כבר "יריד ראקוב" כיריד קבוע. כפי הנראה היו באים אליו הרבה יהודים, מכיון שוועד המדינה היה צריך לכסות הוצאות כספיות מיוחדות בקשר לתשלום מסוים נגד "הידוקין" (כנופיות שודדים וחומסים). ולשם כך הטילו מס לשמירה מפניהם. (ראה "פנקס מדינת ליטא" של דובנוב). בשנת שפ"ח (1628) החליט וועד מדינת ליטא. כישיבתו בפרווינא. לתרום לבית הכנסת שבראקוב סכום כסף של ט"י "שאק". מכאן, שבאותו זמן היתה כבר קהילה יהודית מסודרת בעיירה זו. לפי דברי בן-ציון איחנשטט בספרו: "רבני מינסק והכמיה". נבנה בית-הכנסת "די קאלטע שול" במינסק בעשרות שנים יותר מאוחר — בשנת ת"מ (1680). עד אותו זמן לא היו לה למינסק רב ואב"בית-דין משלה. והיו פונים לרב שבסמילוביץ או לרב שבראקוב. לא עלה בידו לוודא את שמו של הרב בראקוב בתקופת הקמת בית-הכנסת הנ"ל.

כרם. עם התפתחותה של קהילת מינסק. לפני מאתיים ועשרים שנה בערך. היתה כבר קהילת ראקוב כפופה לקהילת מינסק והגליל שלה. הן כענייני רבנות והן כעניינים אדמיניסטרטיביים. מסתבר שבאותה תקופה היו במינסק שני רבנים, שהיו מכירים ע"י השלטונות הפולניים: גוסף על רב הקהילה עצמה. יושב במינסק גם רב-הגליל. תפקידו של הרב הגלילי היה לנהל ולפקח על ענייני דת. שיפוט. כשרות. שחיטה. הדרכה דתית וגם להיות מליץ בין הקהילה לבין הממשלה. גליל זה הקיף עשרות עיירות. ביניהן קהילות מפורסמות כמו דלהינוב. סמילוביץ. ראקוב וולוז'ין. ראקוב היתה כפי הנראה התחנה האחרונה של גליל מינסק — קהילת גבול ממש. הואיל ושתי הקהילות הסמוכות — איבניץ ורדישקוביץ — לא היו קשורות ברבנות גליל מינסק.

כרב משנה בראקוב. הכפוף במידת-מה לגליל מינסק. כיהן אז הרב שמואל וזה. אביו היה הרב המפורסם רבי משה ואב. רב"ד רויני גליל מינסק ופיוורדה שבבאואריה. הוא התחם אל צאצאי המהר"ל מפראג. אחיו של רבי שמואל. רבה של ראקוב. היו

רבי אלעזר אב"ד מוהילוב (ברוסיה הלבנה), רבי נתן נטע אב"ד ברדישקוביץ, רב מנחם מנדל אב"ד האלוסק (ע"י בוברויסק) ואח"כ אב"ד במינסק, ורבי יצחק אב"ד צ'חנובצ'ה (ע"י ביאליסטוק). לפי מקור אחר היה שם האת החמישי רבי יהודה אידל, אב"ד טימקוביץ הסמוכה לסלוצק. חמשת האחים האלה היו בזמנם רבנים מפורסמים בליטא ובפולין ונקראו בר"ת של שמותיהם: „אנשים“, (אלעזר, נתן, שמואל, יצחק (או יהודה), מנחם מנדל). מקורות לכך נמצאים בספר „ביות מצרים“ שחיבר הרב עקיבא אב"ד בוריסוב.

בתקופה יותר מאוחרת שימשו כרבני גליל מינסק, הרבנים המפורסמים — רבי אשר ושני בניו: רבי אריה לייב (בעל ה"שאת אריה") ור' יצחק אברהם. הם מלאו את התפקיד הנ"ל זה אחרי זה עשרות בשנים, וכתחום כהונתם נכנסה גם ראקוב. בתקופה מסוימת, בין ר' אשר לבין שני בניו הנ"ל, שימש כרב גליל מינסק הרב המפורסם ר' רפאל הכהן, ובשנים תק"ו—תק"א (1746—1751) נתמנה לרב אב"ד בראקוב. האחרון לרבני גליל מינסק, שלתחומו השתייכה ראקוב, היה הגאון ר' שמואל הלוי, וכמרכו לקהילות הגליל בחר בראקוב. הוא מלא תפקיד זה משנת תקס"ה (1765), עד שנפטר בשנת תקל"א (1771) בראקוב, בשהותו שם בעניני פקוח על הדיינות המקומית, ושם גם הובא למנוחת עולמים.

באותו זמן בוטלה באופן רשמי האבטונומיה הדתית הלאומית של יהודי פולין וליטא שבמסגרת „וועד ארבע הארצות“ שבפולין ו-„וועד מדינת ליטא“ העצמאי. עם פטירת רבי שמואל הלוי בוטלה גם משרת רבנות גליל מינסק, והקהילות, וביניהן גם קהילת ראקוב, נעשו לעצמאיות. עם רב אב"ד עצמאיים משלהן, ללא כל קשר עם מינסק, לדאבנו לא הצלחתי למצוא מקורות שיעידו על שמות הרבנים בקהילת ראקוב באותה תקופה. באקראי גיליתי מקור ובו מסופר על רב אחד מראקוב, ר' צבי. שהיה „חתן הנגיד רבי מרדכי, אחיו של הרב משה אב"ד גובנהרדוק“, אך פרטים נוספים לא יכולתי למצוא.

בשנת תקס"ד (1804), אנו מוצאים כרב ואב"ד בראקוב את „משה בן לאבי אהובי מורי מוהר"ש הלוי ז"ל חונה פה קהילת ראקוב“. ומאותו זמן גם את „מנחם מנדל בן לאבי אהובי מורי הרב נתנאל ז"ל מראקוב“. אלה השניים הוזמנו לפסוק במינסק בדיוני תורה, שהתקיים שם בין ראשי הקהילה לבין הר' רבי ישראל, בענין דירת „בית הרבי“ במינסק. (לפי פנקס מינסקאי אחד שהוצא לאור ע"י שאבאד). רבי משה הלוי הנ"ל היה בנו של הגאון ר' שמואל הלוי, אב"ד האחרון לגליל מינסק וראקוב. בשנת תקפ"ו (1827) כיהן כאב"ד בראקוב הרב המפורסם ר' אברהם שמתה, עליו ניוחד את הדיבור.

הגאון רבי רפאל הכהן יושב על כסא הרבנות בראקוב בשנים תק"ו—תק"א, ובשנת תק"א (1751) עבר לוילקומיר, ומשם לפינסק, וזעבור כמה שנים לפוזנא.

ו"לאה"ו (אלטונה—המבורג ודנסבך). הוא היה חוטר מגזע כהנים וגאונים מפורסמים. אביו, הר"י יקותיאל זיסקינד, היה אב"ד במדינת ליפלנד, ובשנת תפ"ג נולד לו בנו רמאל. בגיל תשע חידש כבר ר' רמאל חידושי תורה כאחד הלומדים. בן עשר זכה להיות תלמידו של הגאון המפורסם ר' אריה ליב במינסק (הידוע כ"שאגת אריה"). ויצק מים על ידו שלש שנים. בשנת תק"ב, בהיותו בן י"ט שנים, נבחר לראשישיבה במינסק במקום בעל ה"שאגת אריה". ששמה מאד על כתירה זו. זמן מה שימש אפילו כראש בית-דין במינסק. בשנת תק"ו (1746) נתקבל ר' רמאל לרב ומו"צ בקהילת ראקוב, ושם נתפרסם כדרשן מהולל. איזן ותקן תקנות חשובות, שתוקפן לא פג גם ברבות השנים. אחת התקנות שלו היתה: בניית גשר, שעליו ילכו הגברים להוד לבית-הכנסת בנפרד מהנשים. הגשר נקרא מאז על שמו "גשר של ר' רמאל". בשנת תק"א (1751) הוא נתקבל לאב"ד בקהילת וילקומיר, וגם שם העמיד תלמידים הרבה. אחרי שישב על כסא הרבנות בוילקומיר כעשר שנים, נתקבל בשנת תקי"ז לרב ומורה-צדק ושופט בגליל העליון דקהילת מינסק. לגליל זה השתייכו כארבעים קהילות. ביניהן כמה ותיקות. למקום-שבתו בחר ר' רמאל הכהן את סמילוביץ. רוב ימות השנה היה מבלה בנוסיעות מעיר לעיר בגליל, ולשם כך שכר לו רוכב על סוס. למען יאסוף לו מניין לתפילה בכל מקום שהיה לן בו. אחרי התפילה היה מטיף לקהל המתפללים דברי מוסר, ובהתרגשותו היה מביא אותם לבכיה. ר' רמאל הכהן נתמנה אחר-כך לאב"ד בפיונסק והגליל. משם עבר לכהן אב"ד בפוזנא במשך 6 שנים. ונהגו בו שם בכבוד רב. בשנת תקל"ז (1777) נתקבל לאב"ד בשלוש הקהילות המאחדות אה"ו באשכנז. חי שם בכבוד ובעושר. ושמו יצא לתהילה מסביב ועד חצר המלך הדני הניע. כבודו היה גדול כ"כ בעיני המלך עד שהוציא פקודה, שכל פסקי-הדין שיצאו מבית-דינו של ר' רמאל יהא להם תוקף רשמי. הוא נלחם נגד תנועת הרפורמה הדתית, שהחלה אז להתפשט ביהדות אשכנז, ויצא בגלוי נגד תרגום התנ"ך לאשכנזית (ע"י משה מגדלסון ותלמידיו), באשר ראה בזה גורם להתבוללות גרמנית. בשנת תקס"ט (1800), אחרי שישב 23 שנים על כסא הרבנות בקהילות אה"ו, התפטר מרבנות והתישב כאיש פרטי באלטונא. הוא לא רצה לשאת באחריות ההנהגה הרוחנית, בהרגישו כי מתחוללות תמורות בחיי הרוח של יהודי גרמניה ואין בכוחו לעצור. ר' רמאל הכהן נפטר בשנת תקס"ד (1804). ומותו עורר צער ואבל בכל תפוצות הגולה. הוא חיבר שני ספרים תלמודיים בשם "תורת יקותיאל" וכן ספר דרושי-מוסר, "מרפא לשון—דעת קדושים".

ר' שמואל הלוי אב"ד בראקוב.

ר' שמואל הלוי, שישב על כסא הרבנות בראקוב בשנים תקכ"ה—תקל"ז (1765—1777) היה בעל יחוס-אבות; דור רביעי למהרש"א ונכדו של הרב המפורסם ר' שמואל הלוי, בעל "בית-שמואל" (פירוש ל"שולחן ערוך" — "אבן-העזר"). הוא

היה גם מחותנו של הגאון ר' רפאל הכהן (בנו של ר' שמואל, ר' אריה ליב, היה חתנו של הרב ר' רפאל הכהן).

ר' שמואל נחשב כגאון כדורו, שהוא דור הגר"א, והגאון ר' חיים מוולוז'ין הרבה לדבר בשבחיו. הוא נפטר בראקוב בשנת תקל"ז (1777), בטרם מלאו לו 60 שנה. תשובותיו הופיעו בדפוס רק כעבור עשרות שנים. בשנת תרי"ט (1859), בשם "דבר שמואל", נזכרים שם שמותיהם של כמה רבנים מפורסמים מן הסביבה הקרובה והרחוקה. אשר ר' שמואל הלוי עמד אתם בקשרי שאלות-תשובות בדברי תורה ובענייני הלכה וחראה, ביניהם רבני העיירות הסמוכות — הרב המגיד מאיווניץ, הרב המופלג המפורסם ר' שמואל מרדישקוביץ, ועוד.

יש מן העניין באחת מתשובותיו בהלכת בענין "קדושי קטן", המראה חריפותו בים התלמוד, תשובה שעוררה תשומת-לבם של גדולי הרבנים בשעתו. היא נכתבה בשנת תקכ"ה, ומוסבת לשמועה העקשנית שגפוצה אז בין יהודי פולין בכחית "קולא דלא פסיק", שהשלטונות עומדים להוציא חוק האוסר נישואין בטרם שיגיעו החתן והכלה לגיל שלשים, והיו רבנים שהשיאו ילדים קטנים ע"י חופה וקדושין, מפחד פן תופעל הגזירה הזאת. כשפנו לר' שמואל הלוי בשאלה על חוקיותם של נישואין אלה, ענה בחיוב, והביא הוכחות לכך מכמה מקומות בתלמוד. מספרים, כי כאשר תשובתו זו הובאה בסני הגאון ר' אליהו מוילנה, שיבחו מאוד, ואמר כי מתוך דבריו של כותבה נראה שהוא "מפולפל בפלפולא חריפתא" (חריף ופקא). בספר תשובותיו אלה מובאים גם הערות לאי-אלה תקנות חדשות שתוקנו ע"י הוועד ליהודי ליטא.

אחד מבניו של ר' שמואל היה הרב ר' יחזקאל, שתואר כ"גאון וחסיד" והיה חתנו של הגאון מוילנה. יש עוד לציין שלפני התמנותו של ר' שמואל הלוי לרב בגליל מינסק וראקוב, כיהן כבר בקהילת אמדור שבגליל תרודנה כשנים תק"ט—תקכ"ה.

ר' אברהם שמחה — רבה של ראקוב

אחרי שנת תקפ"ז (1827)

הרב אברהם שמחה היה בנו של ר' נחמן, אב"ד בפודגוץ, אחיהם של שני הגאונים המפורסמים בשעתם: ר' חיים אב"ד וולוז'ין ומייסד הישיבה המפורסמת בשם "ישיבת-וולוז'ין", והגאון ר' זלמן תושב וילנה. ר' אברהם שמחה בעצמו היה תלמיד ישיבת וולוז'ין, בשעה שדודו ר' מנחם היה מנהל וראש הישיבה בה, ודבק בו כל ימי חייו. אף אחרי חתונתו הסתופף ר' אברהם-שמחה בישיבת וולוז'ין — עד אחרי השריפה הגדולה בעיר בשנת תקפ"ז (1827), במשך כל השנים האלה היה עוזר ע"י ר' איצילה (בנו של הגאון ר' חיים, שנפטר בשנת תקפ"א). בניתול הישיבה ובהגדת שיעורים בתלמוד לבני-הישיבה. אחרי השריפה היה ר' אברהם שמחה לרב בראקוב ובביתוביישן (פלך מוהילוב שברוסיה הלבנה). כעבור שמונה שנים, בשנת תקצ"ה.

עזב את ראקוב ועבר לשמש רב אב"ד בעיר־המתחז אמצ'סלב, שבפלך מוהילוב. כאן ישב על כסא־הרבנות קרוב לשלושים שנה. עד יום מותו ב"י בתשרי תרכ"ה (1864) בגיל שבעים.

על פטירתו הופיע בשעתו נקרולוג בשבועון העברי „הברמל", בו־וילנה, בו מתואר הנפטר כ„גהלת הנשארת מתלמידי ר' חיים מוולוז'ין, אשר מפיו שמענו תורת ד' תמימה על הדרך אשר הורה הוראות רבן של כל בני הגולה הגאון ר' אליהו מוילנה", וכי שאת הנפטר הספיד הרב יושב בשיבה, בן־ציון דובנוב (הוא סבו של ההסטוריון הידוע שמעון דובנוב).

בהקדמתו לספר „נפש החיים" של ר' חיים מוולוז'ין, מזכיר הגאון ר' יצחק מוולוז'ין את שמו של ר' אברהם שמחה. שמו מופיע גם ב„הסכמות" על כמה ספרי מחברים תורניים בזמנו, ביחד עם רבנים מפורסמים אחרים. הוא גם מופיע הראשון „להסכמת" רבנים ידועים להדפסת ש"ס וילנה בשנת תרכ"ה. דבר זה מוכיח את גודל פרסומו בין רבני דורו. כל ימיו היה נושא ונותן עם גדולי דורו בדברי הלכה, שאלות־ותשובות והקנת עגונות.

כתביו הראשונים מימי ישיבת וולוז'ין, שהכילו חידושי־תורה שלו בהלכה, נשרפו בשריפה שפרצה בשנת הרי"א באמצ'סלב. רק שיריז מכתבי היד שלו, שניצל כאור מאש, הופיע בדפוס כבר אחרי פטירתו ע"י בנו ר' חיים־יוסף, שכתבן כראש ישיבת אמצ'סלב, בשם „שו"ת בנין של שמחה" (וילנה, תרכ"ט). בראש הספר באה „הסכמה" מאת ממלא־מקומו של ר' אברהם שמחה באמצ'סלב, הרב הגאון הידוע ר' ראובן הלוי, ובה הוא מציין את גדולתו של המנוח. ר' אברהם שמחה הוציא לאור יחד עם נכדו של הגר"א — הרב יעקב משה מסלונים — את ה„ספרא דצניעותא" להגר"א (וילנה—הורודנה, תק"פ).

על רבי אברהם שמחה עיין עוד במאמרו של הסופר מ. י. ברדיצ'בסקי על ישיבת וולוז'ין ב„האסיף" כרך שלישי בשנת תרמ"ז, ובמאמרו של הרב חיים ברלין בקובץ התורני־מדעי „בית המדרש" גקראקא שנת תרמ"ח.

העתקים מכתבות בעתונות העברית מהשנים

1887, 1888, 1909, 1910 על המצב בראקוב

בשטחים שונים *

ב„היום“ שנה ב' 1887 (גליון מס' 5) אנו קוראים בכתבה על חברת „גמילות חסדים“ בראקוב, שכראשה עמד אז מר יהודה-ליב גינזבורג, ועל מצב החברה „ביקור חולים“. בסוף הכתבה מתאונן הכותב, נתמיה פרלמן, על העובדה הגדולה ב„תלמוד תורה“, אך מציין את פעולתה המבורכת של חברת „חובבי ציון“ בראקוב, שאספה כבר 120 ריכל, והיא מתנהלת במשטר וסדר נכון.

בגליון 80 שבעתון ה„ל, בשנה ה„ל, מודיע לנו אותו נתמיה פרלמן, ענוסדה בראקוב חברת מכבי-אש מיהודים ונוצרים וכי „יש צורך למנות רופא קבוע בעיירה, כמו כן יש להזמין מורה, שאם לא להקים בית-ספר, הרי לכל הפחות, שילמד עברית ושפת המדינה“. בסוף הכתבה הוא מעורר את אנשי „חברה קדישא“ שמהראוי לתקן גדר „בית-החיים“.

ב„המליץ“ משנת 1888 (גליון מס' 185) נדפסה כתבה מאת נתמיה

פרלמן:

„ראקוב, פלך מינסק, 14 באוגוסט:

כיום ה', 11 באוגוסט, היתה חנוכת בית-הספר החדש לעברים, אשר יסד אותו המורה המשכיל ה. דושמן מסמרגון. אל החנוכה באו נכבדי העדה, פקיד העיר ומורה בית-הספר לנוצרים ועוד נכבדים. המורה דושמן דרש מענינא דיומא, והמורה מבית-הספר לנוצרים שר עם תלמידי בית-הספר שירי-עם, וכל הגאספים קראו: הייד! פקיד העיר שתה כוס של ברכה לחיי הקיסר, ויברך את עדת בני ישראל בראקוב בעד יסוד בית-הספר, והעיד את אוון הילדים לשמוע בלימודים לטוב להם כל הימים.“

* ההעתקים הומצאו לנו על-ידי מ. ציונביץ.

ב„הד־הזמן“ שנת 1909, גליון מס' 255, אנו מוצאים את הרשימה דלקמן על הספריה היהודית בראקוב:

אחרי רוב עמל נפתחה שוב בעירנו הביבליothקה. שנסגרה לפני הרשים אחרים. עתה עשו בה סדרים טובים. ונבחר ועד מטובי הצעירים פה, שמתענינים בספרות. לפקח עליה. להעמידה על בסיס נכון. כן הסירו את החרס. שהטיל הועד הקודם על השפה העברית. עתה יש כבר בביבליothקה מחלקה עברית הנוגת. כ־200 ספרים בלשון העברית. נדבת האגודה הציונית בעירנו. סוף סוף קיבלה השפה העברית שווי וכויות בביבליothקה שלנו. וגם לא מעטים דורשים כן נוסדה אצלנו אגודה לאומית־קולטורית. אשר שמה לה למטרה להפיץ בין הצעירים בעירנו את הספרות וההסטוריה העברית. למרות תנאי הקיים הקשים של האגודה. בכל זאת רבים הנותנים את ידם לה. בזמן לא רב נכנסו אליה כ־50 צעירים. המתענינים בכל דבר ספרותי. הודות לאגודה זו, נוספו קוראים אל הביבליothקה. בכל שבת מתאספים כל חברי האגודה יחד. אחד מהם קורא הרצאה על דבר ערכו הספרותי של הסופר. שקראו את ספרו בשבעה ההוא. כך כבר נקראו הרצאות באגודה זו על דבר הסופרים החשובים שלום־עליכם. שלום אש. רייזין ונומברג. זה לא כבר נפתחו בעירנו שעורי ערב בזול בעד כל צעירי העיר. הרוצים ללמוד עברית. אך נודע הדבר. נהרו אל הועד צעירים

ועד העזרה של יהודי ראקוב. בשנת 1938

וצעירות מכל פינות העיר כבקשה לקבל אותם אל השיעורים. הודות לצעירים אחרים, אשר לקחו על עצמם להורות בחינם, יכולה האגודה לעזור מכספה ולתמוך בכל דבר המביא תועלת להפצת הספרות בעירנו. כן חישבים לפתוח בעירנו סניף ל"חובבי שפת עבר", אשר בפטרבורג, ולקחת תחת הסתה את ה"תלמוד-תורה", העלול להיות לברכה לעניי עירנו.

העולם" משנת 1910 (גליון מס' 34) מוסר פרטים אלה על הפעולה הציונית

"האגודה עורכת קריאות מדי שבת בשבתו על דבר הציונות ועל דבר ענינים היסטוריים וספרותיים. אל הקריאות באים גם רבים מן העומדים מחוץ לאגודה. האגודה ניסתה גם לערוך הרצאה בלשון העברית, אולם הנסיון הזה לא עלה יפה. תחת השפעתה של האגודה, נוסדה החברה הקולטורית-הספרותית, שמטרתה ללמד את הצעירים את הספרות ואת ההיסטוריה העברית. החברה הזאת הועילה הרבה לקרב את צעירינו וצעירותינו אל הספרות שלנו. נסדרו גם שעורים ללימוד הלשון העברית, וכשלושים תלמיד למדו מפי מורים מומחים. המלמדים שלא על מנת לקבל פרס, הודות להשתדלות האגודה נפתח מחדש בית הועד, והונהגו בו סדרים חדשים ע"י הועד החדש, שנכנסו אליו הציונים, בבית-הספר המקומי נתרבה מספר השעות המוקדשות ללימודים עבריים, גם בחברה "להלוואה וחסכון", שעבודתה פוריה מאוד, משתתפים הציונים, והשפעתם ניכרת בה. לטובת המוסדות שלנו נאסף במשך השנה 54, 118 רובל, כזה 73 רובל לטובת קרן קיימת לישראל; 29.50 לטובת הועד באודיסה; 15.88 למוסדות שונים. החובות להסתדרות מתמלאות בדיוק".

„הד הזמן" 1909 (גליון מס' 178)

"המצב החמרי בעירנו הוא רע מאוד. העניות מתרבה, וההגירה מתגברת מיום ליום. ביחוד נוסעים מפה הצעירים, מפני שאינם מוצאים כל מקור לפרנסתם. בירחים האחרונים החלה המשטרה להשגיח בכל חומר הדיון על החנוונים, שתהיינה תנויותיהם סגורות ביום ראשון ובימי החג של הנוצרים, וזה משפיע כמובן לרעה על מצבם הדחוק של החנוונים גם בלאו הכי, מפני מיעוט הפדיון, לעומת זה משתדלת "החברה לחיסכון והלוואה", שנוסדה זה לא כבר בעירנו להיטיב את המצב, ובמשך ימי קיומה המעטים הספיקה להביא תועלת רבה לעיר. ולא לחינם רוכש הקהל חיבה למוסד המועיל הזה, ותומכו בכל האמצעים.

זה כתשע שנים, שנוסדה חברה מכביאש בעירנו בעמל היהודים, ולמרות זה, שגם כעת רוב חבריה הם יהודים, לא הרשה שר המכבים ליהודים לשאת את דגלם בחג השנתי שלהם, כמו שהיה נהוג עד עתה. באמרה כי היהודים הם מורדים, ואינם ראויים לכבוד זה, לא הועילו גם מחאותיהם של הפולנים, בעירנו

פערזאנאלטונג אין רעזווי. קאמיסיע

צום X יאהריקן יובילעאום

פון דער

„גמילות-חסדים“ קאסע אין ראקאו

1927-1937

אין בית־עקד ספרים. זה כארבעה ירחים שנסגר בית העקד, שהיה על שם איש פרטי, באשמת האינטליגנציה שלנו, שמצאה לה לנחוץ להרוס את המוסד הזה. עתונים מתקבלים אך מעט: 4 אקומפלים של "הד־הזמן"; 2 של "הבקר"; 1 של "העולם"; 1 של "הפרחים"; 4 גליונות של "הפריינט"; 15 של "היינט"; ו-9 רוסיים.

נערים בני י"ג הלומדים גמרא אך מעטים בעירנו, ויתר הילדים, בהגיעם לשנתם הי"ג, הם כולם תולכי־בטל. ראקוב.

י. מ. בוטביניק

הד־הזמן" 1909, (גליון מס' 135).

מלבד המוסד המועיל "בנק להלוואות פעוטות", שנוסד זה לא כבר בעירנו, רבה מאוד העזובה במוסדות הצדקה השונים. חברות להטבת מצב העניים אין כמעט בעירנו, ובחברות הקיימות זה מכבר, כמו חברת "לינת הצדק" וגמילת חסדים, שוררים אי סדר והעזובה רבה, כי אין מנהלים טובים, שיהיו מוכשרים לנהל את עניני החברה.

גם ה"תלמוד־תורה" בעירנו עומד למטה מהבוקרת.

מלמד אחד מן הטיפוס הישן יושב ומטיף תורה לילדי העניים. היושבים צפופים ורחוקים כל היום, ויוצאים משם בלי תורה ובלי דרך ארץ, בעוד שהאמצעים מרשים להטיב את מצב הלומדים. כי מלבד ההכנסה השבועית התמידית, עוד יש להת"ת קופסאות מדובקות בכל בתי העיר, וכן הכנסה מהכפרים ומהעיירות הסמוכות. רק הגבאים אשמים בדבר, מפני שאינם מרשים להתעסק בעניני הנהגת הת"ת, וכעצמם אינם עושים דבר לשכלול הלימודים. ובתי־ספר אחרים אין בעירנו, וגם חדרים מתוקנים אין בה.

מצבם החומרי של יהודי עירנו הוא דחוק. לפני שנים אחדות, כשעוד לא הרשו לבנות בתי תפילה לקתולים, היו באים האכרים מכל הסביבה לעירנו בכל יום ראשון, אולם מהעת אשר נבנו בתי תפילה בעיירות הסמוכות לעירנו, ומהעת שפתח פה נוצרי קתולי אחד חנות מכולת, הורע המצב של היהודים יותר. כי הכמרים עושים תעמולה כבית התפילה לתמוך בחנות הזאת, ולחדול לקנות בחנויות היהודים. גם אחרי המהפכה בטורקיה, אין יושבי עירנו מתעניינים ברעיון הפלשתינאי. הנוודים יוצאים כולם לאמריקה, ואיש אינו חושב לעלות לארץ־ישראל.

י. מ. בוטביניק

ב"הזמן" משנת 1912 (גליון 206) אני מציג את הרשימה דלקמן על פטירת הרב הישיש של ראקוב, והסדר פרנסי הקהילה בענין מנוי רב חדש, כממלא מקום הרב הנפטר:

רבינו הצדיק הגאון רבי אברהם משה, בנו של הגאון רב יצחק לוזינר שהלך לעולמו ביום ב' ח' תשרי תרע"ג (1912), לא הניח אחריו בן ממלא מקומו. לפי מנהגי ה"החזקה" והירושה באופנים כאלה, זכות הרבנות בעירנו נתונה היא לחתנו של הרב המנוח הרא"ג מהר"א דימנט אהב"ד דירבורג ובודאי רצויה לנו משכן ככדו בתוכנו, וגם היתה לנו בזה קצת תחומים באבידה הגדולה שאבדה לנו.

ברם מעמד המשפחה של רבינו המנוח מעכבתנו מהחלטה זו. כי מלבד אלמנתו של הרב ז"ל, עוד נשארה בלי שום אמצעי חיונה משפחת בנו יחידו המנוח, אשר הרב הזקן ז"ל היה תומך בה, ובכדי לחזק את המשפחה ההגונה הזאת על מכונה, הואילו הרבנים שכאו בשעתם לכאן לחלק את הכבוד האחרון למתנו הגדול לבאר לנו, כי מחוייבים אנו לתת דין קדימה על זכות הרבנות בעירנו לאותו הרב, שיהיה ביכולתו להחזיק את משפחת הרב המנוח. היינו לבחור ברב צעיר והוא פנוי עדיין, שמלבד היותו מצוין בידיעות ובמידות של רב בישראל יחפץ לישא את נכדתו הבכורה של רבנו המנוח, ואך באופן שרב כזה לא ימצא לנו, וגם הרב מיורבורג לא יסכים לשרת ברבנותה של עירנו. אז יהיה כסא הרבנות בראקוב פנוי לכל רב וגאון הראוי לאיצטלה זו.

והנה רוב אנשי עירנו קיבלו עליהם את החלטת הרבנים הנ"ל, וגם התמו על הכתב שערכו לפניהם הרבנים, לקיים את כל האמור, ולא עוד, אלא שכל זמן שכסא הרבנות פנוי עדיין ללא ממלא מקום, כל הכנסות עירנו התדירות השייכות לרב, נמסרות בשלמותן למשפחתו של רבנו המנוח.

ואילו כך מוצאים אנחנו את עצמנו מחוייבים להודיע לכל הרבנים המתעניינים בכסא הרבנות של עירנו, כי יחרלו נא מבוא לעירנו ראקוב, כל זמן שלא נפרסם אנחנו ברבים, כי מחכים אנחנו לבואם של רבנים.

ומאת צעירי החכמים המרגישים בעצמם שהם ראויים לאיצטלה של רב, הן מצד ידיעתם בתורה והן מצד יראת שמים שלהם. הרינו מבקשים שיואלו נא להמציא אלינו בכתב (על שם אחד החתומים מטה) את הצעותיהם המפורטות וגם יודיעונו שמות שיוכלו להעיד עליהם. ואנחנו את הטוב והישר בעינינו, אותו נזמין לבוא לעירנו על מנת לקבל את כסא הרבנות שלה.

נאום: זאב גורליק,	ש. הילפיר
דוד פיינברג	א"א הורביץ
נ. בוטוויניק	יצחק בוטוויניק
א.ז. מירון	א. רבינוביץ

ב.הנח"ל" 1912 (245) הופיעה שוב ידיעה מראקוב כי למרות ההורעה הקודמת
 "כמה וכמה רבני קשישא התחילו כאים לראקוב לתכלית קבלת משרת
 הרבנות הנ"ל, ולכן אנהנו מודיעים שוב לכל הרבנים, אשר נתנו עין ברכנותה
 של רקוב, כי יחדלו נא מלבוא לעירנו, אחר שלעצמם לא יועילו במאומה
 ואפילו הוצאות נסיעתם לא תותורנה להם ולנו יגרמו בכואם סכסוכים של
 הנם. ואמנם ת"ל לא אלמן ישראל מצעירים לומדים ועלויים הריצים לשמש
 ברכנות ברקוב, אלא שאנחנו עדיין לא היה הסיפק בידנו להחליט שום
 החלטה שהיא.

דוד פיינברג,
 א. רבינוביץ,
 א.פ. הורוויץ.

נאום : א. ז. מירון,
 שמואל שקולניק
 ש. הילפיר.

העידרה מסוף המאה ה־19 עד שנות השלושים

לפי רשימותיו של אברהם סטארובין ז"ל בפנקס "קופו", שהופיעו באביב 1928 ובחוברת "ראקוב", שהופיעה בשנת 1930 בארצות־הכרית על־ידי איגוד יוצאי ראקוב.

הכלכלה. ראקוב היתה מפורסמת לפני מלחמת העולם הראשונה בתעשייתה המיוחדת: מכונות חקלאיות וכלי־חרס. תוצרים אלה היו גורם ראשי בכלכלתה. מפעלים אלה היו מעסיקים עשרות פועלים, והוציאו לשוק מאות מכונות לדיש, קציר ונפווי ורעים. על ידם מצאו פרנסתם נפחים, צבעים, סחרי־ברזל, סוכנים ועוד. סוכנים אלה פרשו את רשתם למרחקים, ושיווקו את תוצרתם בפלכי מינסק, ויטבסק, צ'רניגוב, סמולנסק ומוהילוב. הם היו מפליגים למרחקים, פעמיים בשנה, ולחגים היו חוזרים הביתה, כשכיסיהם מלאים "אסיגנציות" (שטרות כסף). בקוצר־רוח היתה העיירה מצפה לשובם: הם היו משלמים ליצרנים, הללו — לפועלים, ואלה — לנושיהם, וככה סבב־הלך מעגל הפרנסה. בחלוף החגים היו הסוכנים שוב יוצאים לדרךם לכבוש השווקים לתוצרת העיירה וכעבור מחצית השנה שבו הביתה, וחוזר חלילה... התעשייה השניה בעיירה היתה תעשיית כלי־חרס ולבני־חמר. גם בה עסק מספר גדול של תושבי ראקוב, ועליה פרנסתם. גם תוצר זה מצא לו שוקים קרובים ורחוקים, ועד בוברויסק וסמולנסק הגיע.

הפרולטריון. ברבות המפעלים, קם בעיירה פרולטריון מקומי. שהיה מאוגד באגודות שונות. לפי מושגים שבשלהי המאה ה־19, וראשית המאה ה־20, כגון — "חברה־חומש", "חברה־תהילים", "חברה עין יעקב" ועוד. אחרים, "מתקדמים", היו מאוגדים בחוגים לריקודים ו... בתנועת חיבת־ציון. הצד השונה שבהם — כי טרם הגיעו בהכרתם למאבק על הקלת תנאי עבודתם, ויום־עבודה שלהם ארך לא פחות מ־15 שעות. ברם, רק נראו הסגנוניות הראשונות של תנועת הפועלים המהפכנית ברחוב היהודי, וכבר נגרפו לתוכה פועלי ראקוב. הם התארגנו והקימו מפלגת פועלים, הכריזו "כיחיות בכמה מפעלים גדולים, ולחמו על זכויותיהם בתוקף ובקומה זקופה, מתוך

הכרה מעמדית. ואכן — מאבקם הוכתר בהצלחה: הם זכו ביוס-עבודה קצר בהרבה ותנאי עבודה הוגנים יותר.

זרם אדיר זה ברחוב היהודי נשא פרי גם בשטח ההתעוררות החברתית-תרבותית ככלל. אותו הנוער היהודי, שלא יצא עד אז מדל"ת אמותיו של עיירתו — אופקו התרחב. הוא החל לחשוב מחשבות, להתעניין בבעיות החברה, לחפש אחרי ספרות שתסביר לו את הבעיות שהחיים העמידו לפניו. הוא החל לקרוא ספרות יפה, וכתוצאה מכך נוסדה באותם הימים, ב־1902, ספריה גדולה בראקוב.

ההיגיון. על אף כל התמורות שחלו בהכרת הנוער בימי המהפכה, הרי בשטח החינוך לא חל כל שינוי: החדר, ואחריו הישיבה, עד כמה ששלחו את הילד להמשיך בלימודים אחרי החדר, היה נחלת הנערים בראקוב. למעשה לא המשיכו רובם את לימודיהם: מהם שנכנסו לעבודה בחנות או במפעל של אבא ומהם שהתהלכו בטל. לא כן הבנות — הן לא נשלחו לחדר, אלא לבתי-ספר רוסיים במקום וחלק מהן, בנות האמידים, נשלחו למינסק להשכלתן הכללית.

שנות הריאקציה וההגירה. שנות הריאקציה, שבאו אחרי מהפכת 1905 וכן הפרעות ביהודים, הביאו להגירה של עשרות ומאות אלפים יהודיים בכל רחבי רוסיה. גם בראקוב, מתוסר תקוה למצוא בה אחיות, הגרו בשנים ההן עשרות משפחות ורבים מבני הנוער. רובם הגרו לארצות-הברית, ארץ החירות, ומעוטם לארץ-ישראל ולארצות אחרות.

המצב החברתי בעיירה. רבים נעקרו ממקומם וניטלטלו להפש את אישנם בעולם הגדול, אך החיים בעיירה התנהלו כמימים ימימה, בעלי המפעלים ובתי המסחר המבוססים והמובטחים בפרנסתם. הרגישו את עצמם בטוב ובנוח בבתי-הכנסת ובמוסדות העירוניים. היו אלה ימים שלווים מבחינה ציבורית, עד שנדמה היה שהקרקע כהתחת לרגליהם איתנה. בראש ה"אופראבה" עמד אז סטארושטא, גוי שיכור, והבעלי-ביתם "שלטו בו" ומצאו גם את הנישה אל "הדלת האחורית" של האדון האירדאניק.

על כסא הרבנות ישב אז ר' אברהם משה ז"ל זה 53 שנים, וניהל את הקהילה בכבוד וביד רמה, מכובד על כולם ביושרו. והיה לדוגמה ומופת בנועם הליכותיו ובדיבורו הנאה, ללא גנוני מוסר ותוכחה, עם הכל התהלך בפשטות ובצניעות, ואיחד את בני הקהילה למשפחה אחת ללא פרץ וללא צווחה ומחלוקת.

לפתע נשתנו פני הדברים תכלית שינוי. הרב הזקן נפטר והשאיר אחריו 3 נכדות, ובצוואתו ביקש למצוא כשביל הבכירה חתן שיהא ראוי לשבת אחריו על כסא הרבנות. תחילה נדמה היה שהכל יתנהל למישרין. נבחרה וועדה מבין "עמך" שבעיירה

וכראשה כמה בעלייבתים נכבדים. שנמנויגמרו לקיים את דבר הצוואה. וכן עשו — הלכו והביאו משיבת סלובודקה אברך צעיר מוסמך לרבנות. הראוי לכל הדעות לשבת על כסא הרבנות במקום. הריהו הרב קלמנוביץ. אדם בעל מרץ ויוזמה. וש אפשר היה לצפות ממנו גדולה. והנה גרם הדבר למחלוקת בעיירה והאחדות הופרה. ושם ראקוב היה לשימצה בפי כל. עד מהרה קמה התנגדות לרב הצעיר מצד חלק מאנשי העיירה והם הביאו רב שני — את הרב פולאק. הקהילה התפלגה לשני צדדים יריבים. המחלוקת

הרב פולאק

החריפה וההמירה עד כדי כך שקרובים ובני משפחה נעשו יריבים. בן קם באביו ואשה בכעלה — פשוטו כמשמעו. לא חסרו חרמות ונידוים. שהמיטו אסונות וגרמו נזקים חמורים. ושללה מרבים את פרנסתם ממש.

מלחמת העולם הראשונה. הגיעה שנת 1914. באוגוסט אותה שנה פרצה מלחמת העולם הראשונה.

ראקוב שלחה לחזית את מיטב בניה. גיוס אחרי גיוס, והעיירה מתרוקנת מגבריה עד גיל 50. מתרבים הנצרכים, ואחרים מגיעים עד פת לחם. סתיו 1915, לאחר מפלתו של צבא הצאר בחזית ונסיגתו בפני האויב, מתחילים במפקדה העליונה של הצבא הרוסי ללכות שנאה ליהודים, עליהם מראים כעל האויב האמיתי של העם הרוסי, הם המרגלים לטובת הגרמנים. יוצאת פקודה לגרש את יהודי-הספר מבתיהם, ומאות אלפי יהודים נהפכו בין לילה לפליטים הממלאים את כל הדרכים. החזית מתקרבת לברז'ינה, כמורגן, קרבה, וישיבה עולות באש, ונחשול הפליטים גדל. ראקוב היושבת על דרך המלך בין ווילנה למינסק, מוצפת פליטים, רבים מהם ממשיכים דרכם מזרחה. אחרים אינם עוזרים כוח ומוצאים כאן את קברם. אבל רבים מהם נשארים בראקוב, מבחלי יכולה להמשיך את דרכם, והעיירה המדולדלת מקבלת אותם בלב חם ובמסירות-אהים. החזית מתקרבת, ורעם התותחים נשמע מקרוב. בתוך הבהלה והפחד שנפל על הכול, עוזבים רבים את העיירה ולוקחים את מקל הנדודים בידם. מקצתם לא זכו עוד לשוב ומצאו את מותם בנכר. כזה היה גורלם של ר' שלום השוחט, ר' יוסף ברמאן, שמעון האלפר, תוליה גולדברג ואחרים.

סופה של התעשייה המסורתית הראקובאית. מלחמת-העולם הביאה חורבן והרס גמור של התעשייה הראקובאית. מחמת המצוקה הכלכלית וגיוס כוחות העבודה בכפר, חדלו האיכרים ובעלי-האחוזה לקנות את המכונות החקלאיות. שראקוב זיתת מייצרת, רבים מבעלי המפעלים (או כפי שנתכנו: "מעכאניקער") גויסו לצבא. אחרים עזבו את ראקוב ונפוצו על פני כל העולם. כתוצאה מכך נסגרו המפעלים והקיץ הקץ לתעשייה שראקוב התפרסמה בה במשך דורות. רק מפעל אחד המשיך קיומו עד בוא הנאצים.

יסוד יקזפ"ו. בתקופה המרה והשחורה ההיא ליהודי רוסיה, הגיה ביצוע של אור מקהילת פטרוגראד. ביוזמתם של עסקני-ציבור נוסדה שם חברה לפליטים ולנפגעי המלחמה היהודים (יקזפ"ו). גם הממשלה הרוסית נכנסה סוף סוף — בלחץ דעת הקהל — בעבי הקורה, ויסדה על-ידי ה"זמבסטו" וה"הצלב האדום" קרן לעזרה לנפגעי-המלחמה. בלי הבדל דת ולאום, היוזמה בראקוב לארגון ועד העזרה לפליטים קיבל עליו הרב קלמנוביץ, והוא עשה זאת בהצלחה מרובה ובכשרון אם גם — כמו תמיד — עשה את הכל על דעת עצמו מבלי להתחשב בדעת אחרים, וכאדם העושה בתוך שלו.

חורף 17—1916. עננים כבדים כיסו את פני היהדות הרוסית. המפקדה הצבאית העליונה, בבקשה לחפות על מפלותיה בשדה הקרב, מצאה לה שיעיר לעזאזל

ושפכה את חמתה על ראשי היהודים. מכול של גזירות ניתך עליהם. כל הגברים עד גיל חמישים בראקוב היו כבר מגויסים. ובהיותה קרובה לחזית, היו חוספים גם את הזקנים לעבודות־כפיה. הם עבדו בהפירת תעלות, כריתת עצים ביערות ועבודות־פרך אחרות תמורת לחם וכס ומים. אין לתאר את הסכל הרב שירד באותה תקופה על בני העיירה. והנה הגיע חודש פברואר 1917, ופרצה המהפכה הרוסית הגדולה, רוחות חדשות החלו מנשבות על פני מרחבי רוסיה. ביחד עם כל האוכלוסיה רבת־המליונים נשמה לרוחה גם היהדות הסתופה והדוויה. נעורו חיים חדשים ותקוות חדשות. כל ההגבלות שכבלו את חיי היהודים מזה דורות בממלכה העצומה הזאת, בטלו ועברו מן העולם במחי עט אחד של ראש הממשלה באותם הימים, קרנסקי. קשה לתאר את גלי השמחה שהציפו את האוכלוסיה כולה ואת היהודים בפרט. גם ראקוב ביצעה את המהפכה הלוקאלית שלה: ראשית כל פיזרו את ה"אימברבה" עם הסטארוסטה השכור, ונערכו בחירות דמוקראטיות. שבוך השתתפו השתתפות ערה גם היהודים וגם הנוצרים ביתר. נבחרה הנהלה עם מיכאל פופקין היהודי בראש: התארגנה מיליציה עממית מעורבת, ומהיהודים נבנסו אליה 7. כהן כראש המיליציה, ושלום פרבר כמיליציונר. לאחר זמן, עם עלות הבולשביקים לשלטון, נתמנה כהן לקומיסר הנפה הראקובאית כולה, אולם סופו היה מר מאוד. ביום שוק אחד, בפורים 1919, עמד על גוזזתה בניין־המשטרה בראקוב ונאם לשני אלפי הגויים, שהתאספו בככר השוק בעיירה, על החובה להתגייס לצבא למען המולדת הבולשביסטית. דבריו עוררו תסיסה נגדית והתרגזות עצומה. נשמעו קריאות איבה נגד היהודי, הדורש מהם את בניהם שזה עתה רק חזרו מן החזית. כישהו מן הנאספים זרק אבן בנואם. היה זה האות להתפרצות ההמונים. המהומה גדלה ובצוקות פרא החלו המוני הגויים לצעוד לעבר בניין־המשטרה. משראה כהן את הסכנה הנשקפת לו, הוא רץ לתוך הבנין וסגר אחריו את הדלת. ההמון שבר את הדלת, התפרץ פנימה, הסתער על קורבנו, ורצחוו נפש. במצב של גסיסה הובא למינסק ושם מת כעבור כמה ימים ברוב יסורים.

כל זה אירע כעבור שנתיים, ואילו באותם ירחי הדבש של המהפכה הגדולה נעשה עוד הכל מתוך חדווה. כשכל הסברים של המשטר הצארי נפרצו, וגלי הפעילות המהפכנית גאו, הנוער היהודי והנוצרי בראקוב אירגן הרצאות וערך נשפים משותפים. יסדו בית־עם ואולם־קריאה בשביל החייל בחזית ועובדי האורח. בכל מקום התנוססה הסיסמה: "שוויון ואחווה". נדמה היה אז באמת שהאנטישמיות ושנאת־עמים צללו ההומה, ועברו ובטלו מן העולם.

חיש־מהר גזו ירחי־הדבש והבולשביקים תפסו את השלטון. על פני רוסיה התחוללה נלחמת אזרחים ובעקבותיה באו אנדרלמוסיה ותיהור־ובוהו. בבכיבה גראו כנופיות של שודדים, והשלטון — קצרה ידו לפגוע בהם, וגם המיליציה היתה חסרת־אונים מול פלגות של חיילים שודדים, מוזינים ויטב, אימה גפלה על העיירה. בצר לה, נשלחת משלחת

די פערזאנלעכע
פון בקור חולים ולינת הצדק
אין ראקאו

לשלטונות במינסק, ומשם נשלחה אמנם פלוגת רוכבים להגנה על העיירה, אולם גם הם לא עצרו כח לעמוד מול הכנופיות, ובקרב שהתחולל עם הכנופיות בחורשת זדויתובסקי, הובסו הרכבים, והדרך לראקוב נפתחה לכל שורד ובוזז בו. ב־4 במרס 1918 פשטה הכנופיה על העיירה, ובמשך שלושה ימים פרעו, שדדו ובוזזו ללא מעצור. רק אחרי שהבתים והתנויות נחרקו מכל וכל, עזבו הכנופיות את העיירה.

אחרי כריחת ברית־השלום בברסט־ליטובסק, נכנסו הגרמנים לראקוב. היהודים שימחו לבואם, בקוותם שישליטו בה סדר, ואכן, תקוותם לא נכזבה. הגרמנים נלחמו במרץ בכנופיות וביערו אותן מן הארץ. גם יחסם לאוכלוסיה היה הוגן. מאידך — נותקו בעקב זה הקשרים עם רוסיה ועם היהדות הרוסית הגדולה וממילא גם עם "יקו"פ". מחוסר תמיכה כספית הפסיקה וועדת העזרה שבראשות הרב קלמנוביץ את פעולתה, ואילו הדלות בעיירה היתה גדולה, והצורך בעזרה לנפגעי המלחמה, לפליטים וליתומים הרבים, היה דחוף ביותר. התארגן אז וועד־עזרה בכוחות עצמיים, ביוזמתו של כותב הטורים האלה: הוא ריכז סביבו את מיטב הגוער, והושטה עזרה לכל הנצרכים. נערכו נשפים, נאספו תרומות, נתקבלו התחייבויות לתשלומים חדישים קבועים מכל בעלי־היכולת. בראות השלטונות הגרמניים את היוזמה הפרטית לעזרה, סייעו גם הם במון ורשיונות קניה.

בסתיו 1918 בא הקץ למלחמת העולם ונכרת שלום עם גרמניה. הגרמנים עזבו את העיירה ובמקומם חזרו הבולשביקים, ושוב השתלטה האנדרלמוסיה. כל אחד פנה לעניניו הוא ולצרותיו — וצרות לא חסרו. וועדת העזרה התפרקה.

ב־1 ביולי 1919, פרצה שוב מלחמה, הפעם בין הפולנים לבין הצבא האדום. הפילנים התקרבו לראקוב, ואנו נתונים היינו כאש בין שתי החזיתות. תורשת סולימינקא הפכה לשדה־קרב בין הגייסות. אחרי קרב קשה ואכזרי נסוג הצבא האדום וראקוב עברה לידי הפולנים ולשלטונם.

רק גרגעי הרוחות מבחוץ, נגשו לארגן מחדש את עניני הקהילה. נבחר וועד־קהילה לפי מפתח של 9 מאנשי קלמנוביץ ו־6 מאנשי הרב פולאק. מתוועד הלאומי אשר במינסק ומתגויגט נתקבלה תמיכה כספית. בעצם ימי הקרבות, כשצבא בא וצבא נסוג, נתקבל ע"י שליח, מה־רליף" הראקובאי באמריקה, סכום כסף של 1000 דולאר לחלוקה בין הנצרכים בעיירה. סכומי כספים שונים נתקבלו עלי־ידו גם לפרטים מקרוביהם אשר באמריקה.

חורף 1919, וראקוב עיר ספר, סוף סוף הוצב השלום, והשלטון עבר לידי הפולנים. שטח הברבינה הוכרז לשדה נאטוראלי ומפורז, וראקוב — כעיירת גבול, על כל הכרוך בזה: מצד אחד הוכרלו ממנה כל הכפרים העשירים ביותר, שמהם ינקה את פרנסתה מאידך, הרי דבר־הייתה עיר גבול, פתח לפניה אפשרויות כבירות של עסקי

הברחה. רוסיה מדולדלת, רעבה, אין בה כלום, ובפולין אפשר להשיג מכל טוב ארצות המערב, ויהודי ראקוב יודעים את אשר לפניהם.

בתקופת ההברחות, כשהשמירה בגבולות היתה חלשה ועדיין לא נתארגנה, הצליחו יהודים להבריח לרוסיה בכל הדרכים כל מה שניתן להברחה בתבילות ובארנקים; פרקמטיה, סדקית, סאכארין ועורות, ובחורה — זהב, יהלומים, פרוות וחפצי ערך רבים. כל "יאודה" כזו (נסיעה) הכניסה רווחים עצומים. ההכנסות הקלות פיתו והעבירו את כולם על דעתם, זקן ונער, טף ונשים, גרפו לתוך מערבולת ההברחה, בעלי-מלאכה נטשו את סדנותיהם, החנוונים את קוניהם, המלמדים את הגמרא, הקצבים את האיטליזים, העגלונים את השוט, וכולם כולם נגרפו לעסקי הזהב, תחילה — בסיוע גויים, ואחר — בעצמם. הם שכחו אלוהים ואדם, שבת וחג — הכל נדחק הצידה, הכל מבריתים את הגבול, ואין מרא הסכנה עליהם, בעלי-בתים מיוחסים ומכובדים עשו שותפות עם אנשי אספסוף; יהודים בעלי זקנים אריכים ופיאות מסתלסלות משוטטים לילות חורף ארוכים ביערות ובגבולות עם שיקסס שמנות ובריאות בשר, והכל לשם "עבודת הקודש", הכל נפרע לשימצה, אין חיי משפחה, אין חיים בכלל, הכול נסחף בטירוף ההברחה ומלאה ראקוב מלבושי-פאר ושרשרות זהב, פרוות קאראקול ואצעדות-זהב משובצות יהלומים, אותה ראקוב הנידחת, הבלתי ידועה כלל, מתפרסמת כעיר-מסחר, ושמה גישא ברחבי כל המדינה. לפני יהודי מראקוב גפתות דלות בתי-המסחר המפוארים בוילנה ובוארשה, ואשראי — כל אשר תאוה נפשך, רק — קח. נערים עולי ימים, שטרם ידעו צורת מטבע, עזבו את תלמודם, הבריחו גבולות ומלאו ארנקיהם זהב, ואחר כך מלאו את התיאטראות בוילנה ואת כרסם — מעדני מלכים ומשקאות יקרים. הם גם תפשו את "המזרח" בבית-הכנסת, קנו את "העליות השמנות" ושילמו בעדם טבין-ותקילין, ואילו בעלי-הבתים המכובדים מאז, היו אנוסים להסתפק בעליות "פחותות ערך", כמו "אייגס פאר אחרון", ואוי לעיניים שכך רואות...

באותם הימים הונחה כל פעילות ציבורית והמוסדות שותקו, כי מי פתי ויתעסק בצרכי-ציבור, בשעה שזהב נזל ברחוב ויינות-ליקרים גשפכים כמים, והכל הולל ומתהולל?

תקופת השפל. 4 שנים ארכה תקופת ההברחה — 1920—1924, שפתחה לפני יהודי ראקוב עולם אגדי של רווחים. ארבע שנים — ובחמישית באה פתאום השואה, הגבולות יוצבו, ומשמרות של זקיפים מזויינים הרעמדו משני עברי הגבול, אין יוצא ואין בא, התחילו לתפוס ולהטיל קנסות כבדים ומאסרים, רבים אכדו את כל הונם ויצאו בעירום ובחוסר כל, וראקוב חזרה להיות מה שהיתה בטרם ההברחה — מדולדלת, נועקת לחמיכה לקרובים באמריקה, הבאנק העממי הרחיב אז את פעולתו —

החל לתת הלוואות בריבית נמוכה. והושיט אשראי בשעת הדחק. גם אגודת הסוחרים מתחה פעולה צנפנה בשטח זה.

ובסיכום: א. דבר הנתקות הכפרים והאחויות העשירים ביותר מראקוב אחרי יצוב הגבול. היה גורם עקרי וסיבה ראשית להדלדלותה הכללית של העירייה.

ב. גם האחויות שנשארו בעבר מזה. חולקו למתישבים החדשים ע"י השלטונות הפולניים והם טרם שימשו תהליך לבעל האחוזה הגדולה. שממנו ינקה ראקוב את סרבית פרנסתה.

ג. האכר למד כעצמו להיות סוחר.

ד. בינתיים קם מתחרה לחנווני היהודי: קם מעמד של חנוונים ניצריים עירוניים בשכונות של החנווני היהודי. והוא גזל ממנו את פרנסתו.

ועד הספרים בשנת 1926

ה. מסיבות שונות נעלם אותו הסוחר הוותיק הגדול שלפני מלחמת העולם הראשונה. זה שהיה קונה וממלא את ממגרתו תבואה ופשתן בעונת הוול. ומוכר בעונת היוקר. ובכסף זה מביא שקי קמח מאוקראינה מלא המחסן. במקומו הופיע הרובל. הקונה שק תבואה ומביא הביתה על שכמו או בעגלתו. הסוחר — הפך ריכל.

ו. גם מצבו של האומן — בעל המלאכה הוא ירוד מאוד. לו לאומן ובעל המלאכה אין דורש כמעט היום. בזמנים המודרניים אין איש תופר נעליים בהומנה מיוחדת. והוא קונה לו מוכנות בחנות לנעליים. הן יותר יפות ומתירן וול יותר. אותו הדבר עם

החייט — קונים חליפה מוכנה בחנות לבגדים. את הסוד הזה יודע כבר לא רק היהודי, אלא גם הגוי. גם למכונות החקלאיות ולכלי החרס הראקובאיים. שדורות על דורות התפרנסו מזה, ושםם יצא למרחקים, אין שימוש כיום.

ז. גם התנווני וגם בעל המלאכה שמחים שהם משתכרים אל תשלום שכר דירה. התנות, בית המלאכה והמסים — המסים המתריבים ומתריסים בכלל את מעמדו של היהודי בפולין, לפי עדותו של בעל הרשימה. הרי מ-300 משפחות היהודיות שבעיירה, יש לפחות מחמישים מהן אחיזה מתחת לרגליהן, ומצבן מבוסס פחות או יותר.

על מה בכל זאת חי רוב יהודי ראקוב? בחלקו הגדול על התמיכה הסדירה מקרובים באמריקה; אחרים עוד יונקים משארית 4 השנים הטובות; אחרים חיים על לחם צר ותפוחי-אדמה; ויש משפחות, שגם זהו מבהינת מותרות בשבילם והם רעבים לפת לחם. והנוער באותם הימים? הוא ברובו הלך בטל וחפץ עבודה, ומשום כך גם נשא את נפשו להגירה.

ה. מוסדות. על רקע התמונה הכללית של המצב העגום בעיירה כאותה תקופה — ראשית שנות השלושים — מופיעים כעמודי אור המוסדות הכלכליים והתרבותיים בעיירה, שהועמדו על רמה גבוהה הודות למסירותם ומרצם של העוסקים בהם. ובעיקר — תורות לתמיכה הכספית המתקבלת מאמריקה.

1. הבנק העממי. הנותן הלוואות בסך 50—70 זהובים בריבית נמוכה ביחס.

2. גמילת חסד. המלווה לגמרי בלי ריבית סכום עד מאה זהובים. האשראי שקיבל התנווני והאמן מהמוסדות הכספיים האלה, הציל אותם במצבם הקשה ואיפשר להם לסובב איכשהו את גלגלי "העסק".

3. על רמה נאותה עומדת גם חברת "ליגת הצדק". הנותנת לחולה העני לא רק עזרה רפואית ומכשירי רפואה חינם, אלא גם, בשעת הצורך, כוס חלב, ביצה ורבע חרנגולת או יין לפסת.

4. בית הספר של "תרבות". להתעניינות והערכה כללית זכה בית הספר "תרבות" הקיים בעיירה. למרות חסרונו הגדול, ששפת ההוראה בו היא עברית, בשעה שאין לזה שום אחיזה במציאות... הרי יש להכיר: שבתור בית הספר היחיד, הוא משמש גורם חשוב בחיי העיירה. רוב הילדים הלומדים בו, הוא מהמעמדות הנחשלים. ובית הספר של "תרבות" משחרר אותו מהחובה לבקר בבית הספר הפולני העממי, המנתק אותו כליל מ"יידישקייט". הנהלת הענינים של בית הספר נמצאת בידיים נאמנות וחרוצות.

5. אגודת הסוחרים והאומנים, משמשת בעיקר כמקשרת בין החברים שלה לבין השלטונות בעניני רשיונות ועוד.

6. בין היתר, אין לשכוח את מקומם של בתי־הכנסת ואת חשיבותם על רקע ובתוך החיים הכלליים שבעיירה.
7. גם „חברה־קדישא" תזכר לטובה, היא קנתה תוספת קרקע וגידרה את בית־הקברות מסביב, ושמה קץ לעזובה ששרדה בו עד אז.
8. ואחרון אחרון — הספריה. היא מרכזת סביבה את הנוער הטוב והאידיאלי שבעיירה. היא גדלה משנה לשנה, והנהלתה, המצטיינת בהכנה לערך התרבותי שבמוסד זה, שוקדת על שיפורו והרחבתו. יש לציין שהברי ההנהלה כיום אינם מביישים את קודמיהם.
9. מקום מיוחד תופש בעיירה וועד היתומים באותן השנים. שלולא עבודתו ומסירותו למשימה הקדושה שהוא קיבל עליו, היו הרבה יתומים מתגוללים ממש ברחוב. מבחינה כספית היה מוסד זה תלוי, כמו כל המוסדות הכספיים, בתמיכה שנתקבלה מאמריקה.

אברהם סטארובין ז"ל

מחבר המאמרים על ראקוב ותולדותיה, שהונחו ביסוד הספר על ראקוב. אברהם סטארובין ז"ל, נולד בראקוב בשנת 1889. כרגיל בעיירה, קיבל בנעוריו חינוך מסורתי. לכד בהדרגה בשיבות, וכרגיל אחרים. רכש השכלה בצורה אקסטרנית בגיל יותר מאוחר. הוא ידע רוסית, עברית ואידיש והיה לאחד המשכילים בעיירתו. עד שנת 1914 עסק בהוראה בישוכים הכפריים ובעיירות בסביבה. משנה זו ואילך עד יום

אברהם סטארובין

מותו 1934, 15 באפריל, היה בעל בית־מרקחת בראקוב. מאז החלה עסקנותו הציבורית. שראשיתה בימי המלחמה הראשונה. בלב ונפש התמסר אז לעזרת הפליטים. שמלאו את העיירה בדרכם לפנים רוסיה, ולאלה שנשתקעו במקום. הוא היה גם ממייסדי ועד היתומים והעומדים בראשו במשך כל השנים וממייסדי הבנק העממי והגמ"ח. שני המוסדות הכספיים האלה, עשו רבות לשקום בני העיירה אחרי שנות האימים של המלחמה. היה ממייסדי הספריה הציבורית, פאר המפעלים התרבותיים בעיירה; היה גם חבר ועד הקהילה. בעבודתו הציבורית לא ידע לאות, על־אף מחלתו, ושימש בזה דוגמה ומיפת לרבים. מבחינה מדינית, השתייך בנעוריו ל"בונד", ובסוף ימיו ל"פולקסיטים". כציונות לא האמין, ובמאמרו הראשון, בו הוא מתאר את הפעילות הציבורית בעיירה עד 1914, הוא מתעלם כליל מהפעילות הציונית, שהיתה דוקא חזקה אז בכל השטחים בעיירה. מה שאין כן במאמרים הדנים בתקופה שלאחר מלחמת העולם הראשונה עד ראשית שנות השלושים. נצחון הציונות בעיירה — העליה לארץ, החלוצי, בית־הספר העברי, שהיה היחיד במקום, נתן את אותותיו במאמריו אלה, ולמרות השקפתו, שנטארה אנטי־ציונית עד סוף ימיו, הרי הוא כותב על כך פחות או יותר באובייקטיביות. אין הוא מבין "לשם מה העברית בבית־הספר, שפה שאין לה עתיד בחיים שלאחרי בית־הספר בשביל התלמיד...."

כאמור היא לא ידע ליאות בעבודתו הציבורית עד יומו האחרון, ובשכבו בבית־החולים היהודי בוויילנה, הוסיף להתעניין ולדאוג לגורלם של היתומים, שהוא היה להם כאב. עד שהמחלה, מתלת הלב שלקה בה בימי המלחמה, הכריעתה והוא גפטר בוויילנה ב־14 באפריל 1934.

לפי מקורות שונים ח. א.

מוכרונותי על התנועה הציונית והבונד

מגדל דינה לבית הרוויץ

מוקדש לזכרם של החלוצים הראשונים מראקוב, —
דודי ודודתי יצחק אייזיק וזלזה כץ ז"ל.

בראקוב עברו ימי ילדותי וחלק מימי נעורי. כאן גדלתי וחונכתי על ברכי שני
אידואלים: התנועה הציונית וה"בונד". מזה — דודי אייזיק כץ, ציוני נלהב ומהעומדים
בראש התנועה הציונית בעיירה; ומזה — דודי ברל בוטביניק, בונדאי בכל רמ"ח
אבריו ונושאי דברו של הבונד בעיירה. שתי התנועות היו אז באביבן, ושתיהן גלחמו
מלחמה קשה זו בזו. הציונות נחשבה אז בעיירה כתנועה "בעליבתית", אמנם בלתי
לגאלית מסעם הרשות. אבל לא גרפה ולא דוכאה כמו ה"בונד", שהיה אסור בתכלית
האיסור וגרדף על צואר ע"י השלטונות. בזה היה כוחה, ולכן היתה עטורה הילת
גבורה בעיני הנער.

לשתי התנועות היו השירים שלהן, שנתנו ביטוי למשאת-נפשם והלהיבו את
לבותינו. הציונים היו שרים שירי כמיהה וכיסופים לציון — לארץ אבותינו: "שמש
אביב" למאנה, "במקום שם ארזים", "זאמד און שטערן" לפרויג, ועוד... והבונדאים
היו שרים בהתלהבות את שיריהם הם, שהיו ספוגים רוח-לחימה של הפרולטריון ותקווה
לעולם של שוויון וצדק סוציאלי. ואני, שהיה לי קול יפה, אהבתי לשיר גם משירי
הציונים וגם משל ה"בונדאים"...

גם הציונים וגם הבונדאים היו עורכים את אסיפותיהם בהסתר מעיני השלטונות.
ומפני שאמא שלי היתה ציונית נלהבת, ואנו התגוררנו בסלובדה, היה ביתנו נחשב
למקום אידיאלי לעריכת אסיפות ציוניות. הבונדאים לעומת זה היו עורכים את
אסיפותיהם כלילות ביערות שהקיפו את העיירה מכל עבריה.

במקרים מסויימים היו מקיימים את אסיפותיהם בבתיים צדדיים מוסתרים מעינא
בישא של הרשות. למטרה זו היה משמש לרוב אחד התחדרים הצדדיים של סבי יעקב
ביטביניק ז"ל. בשבת בין השמשות היה דודי ברל בוטביניק מטיף בפני בני-
הנעורים את תורת ה"בונד", והלהיב את לבותיהם בגאומיו על עתיד של צדק ושוויון

לכל האנושות. מכעד חרכי הדלת הסגורה הייתי מציצה ומקשיבה לדבריו על תקופה של זוהר העתידה-לבוא. שבה גם רופא. גם מהנדס. רוקח ומיילדת כולם לפרולטארים יחשבו. ויתיו חיי פועלים בדומה לכל הפרולטריון בעולם...

ובאותו זמן היה דודי כץ מויל אמריו לחכריו הציונים שבביתו ומלהיב דמיונם על החיים העתידיים לבוא בארץ-אבות. "ארץ החרמון וארץ הלבנון". לעתים היתה השיחה נסבה על הקונגרס הציוני בבאזל ועל הרצל. נכיא הציונות ומחוללה. אמנם לא תמיד היתה האווירה מרוממת. זכורתני שנאחת השבתות באתי לבית דודי כץ, והנה מצב רוחם שלו ושל חבריו עכור ועגום מאוד. היה זה כימי אוגאנדה, והצבעת הקונגרס העכירה את רוחם וירדה עליהם. כעל רבים אחרים, כמתלומה. באסיפה שהתקיימה באותם הימים בביתו של דודי, הובעה התנגדות חריפה ל"אוגנדיזם".

**

בבית דודי היו קוראים את העתון "דער יוד" באידיש ואת "הזמן" בעברית. ומארץ-ישראל התקבל אז כתב-העת "העומר", ובו ניצנים ראשונים של ספרות עברית בארץ.

נשקט דבורה ושמזאל שמרניהו הורביץ (הורי דינה מגדל)

בין שני הקטבים — בית דודי כץ, הספוג אוירה ארצישראלית נלהבת, לבין בית דודי כרל בוטביניק, הספוג רוח מלחמתי בונדאי, עברו עלי ימי ילדות מאירים. בהם ספגתי לתוכי את זוהרם של שני האידאליזם, שעלו אעפ"כ, בלבי בקנה אחד, והיו ברכות הימים לאחר: בצורה של התנועה הציונית-סוציאליסטית — "פועלי ציון".

זו היתה תקופת האביב ברחוב היהודי: גם ה"בונד" וגם הציונות דיברו על עולם חדש וחיים חדשים לאדם היהודי; שתיהן היו חדרות משאה נפש אידיאליסטית להיום מלאי זוהר. זה — בעולם שייבנה על הריסותיו של העולם העתיק, וזה — בעולם חדש שייבנה בארץ-ישראל בשביל העם היהודי המכנס שם את נפוצותיו...

בשבתות ובימי מועד היתה המשפחה כולה מתכנסת לבית סבא ז"ל. סבתא היתה מגישה לשולחן ממעדניה. את "הקוגל" והמעיים בשבת, את הכופתאות בפסח. את "אזני-המך" בפורים. את הליבויות בחנוכה, ובשמיחת תורה ובסוכות — את "השטרודל". בשעת ההגשה היתה בקשה אחת שטוהה מלפניה אל שני הגיסים: תאכלו ילדים, ולמען השם אל תרבו בויכוחים. שרופם מר ומפירים את שמחת החג ונחת ההתכנסות של המשפחה כולה תחת צל קורתה. הדודים היו אמנם, מביטחים להיות "ילדים טובים": לא, לא — היו אומרים — בלי שום ויכוחים. אולם מבלי משים היו פותחים בשיחה. תחילה שיחה תמימה, כאילו אינם מתכוננים אלא לשיחת רעים וידידות, אך בסופה מתגלגלת לנהר מים העולה על גדותיו. לפתע היו נשמעים קולות מריבה וסערת ויכוח בין שני הדודים. עד שאחד מהם נאלץ היה להסתלק מהשולחן.

*
*
*

למעשה התבטאה העבודה הציונית באותם הימים באיסוף פרוטות בקערות בערכי יום-הכיפורים בבית-הכנסת, ובכל ימות השנה — במקירת בולי קרן-הקיימת בכל חגיגה ושמיחה. עבודה זו היינו אנו, בני הנוער הציוני, עושים בקנאות, ולא פעם באים בהתנגשות עם אנשי ה"צדקה פושקעס". ברם, נעשתה גם עבודה חינוכית-תרבותית רבה. הובא על ידינו במיוחד מורה לעברית, בעיקר בשביל הבנות שאינן מבקרות "בחדר". גם אני הצטרפתי אל לומדי עברית. היינו עורכים נשפים ומסיבות ושרים ומדקלים שירים עבריים.

יש לזכור שגם הבית כשלעצמו, כל בית יהודי בעיירה באותם הימים, השפיע בעצם מהותו רוב נעוצים על לב הילד לציון ולימות-המשיח. כל אווירת העיירה היתה כפוגה געגועים וערגה לציון. וגם אני, אם כי נקלעתי בין שני מחנות, הייתי לציונית בלב ונפש. באותו זמן עלו המשפחות הראשונות מראקוב לארץ. ביניהן גם דודי ודודתי אייזיק ולאה כץ. לא עברו שנתיים וגם אני ואחותי עלינו אליהם לארץ. היה זה בשנת 1910. עם בואנו מצאנו את תלמידי כראשית בניה. נבנו אז שמונת הבתים הראשונים. מאז עברו 49 שנים. אני גידלתי שני דורות בנים ונכדים. בני לקחו חבל במלחמת השחרור. החל מימי ההגנה, הבריגאדה היהודית ועד למבצע סיני, וארשה לי לומר: לא פעם נזעק הלב, לב האם, מחרדה לחיי הבן והבנים הנמצאים במערכה. אולם מותר לי גם להוסיף, שבאותו זמן גאה לב האם, גאה והתפעם, ומעין הרגשת אושר מלאנתי, כיודעי שבני נלחמים את מלחמתו של העם לחירותו, וכיום, כשאנו מביטים אחורנית, ונוכחים בתקופה ההיא הרחוקה כל כך, בשעה שממדי הפעולה הציונית היו פעוסים לכאורה, הריני יודעת שרק הודות לכך הגענו עד היום — לישראל העצמאית.

התנועה הציונית בעיירה

תמה ליפשיץ

עוד לפני מלחמת העולם הראשונה התקיימה בראקוב הסתדרות ציונית ערה ופעילה. ועל ידה ניער מסור, כטמונים בני-נוער היינו מאורגנים בתוך ההסתדרות הציונית ונשאנו על כתפיו את כל הפעולה המעשית: היינו מכרים בולים וכרטיסי "שנה טיבה" של הקק"ל. אוספים כספים ותרומות בכל התונה ובכל נשף, ובערבי יום-הכיפורים בבית-הכנסת. לעתים היו מבקרים בעיירנו נואמים מטעם ההסתדרות הציונית ואני כפי שקראו להם באותם הימים "מטיפים ציוניים" מוילנה, גרודנה, וארשה, האסיפות התקיימו ביערות פוגלנקה או סלומינקה. כל העבודה הזו נעשתה במחתרת. בלי לעורר את תשומת-לבה של הרשות, באשר התנועה הציונית היתה אסורה ברוסיה. היו לנו גם נואמים ומרצים משלנו — משה בוטביניק, שמואל מרדכי גורליק (היום רב באמריקה), ועוד, שהירצו מזמן לזמן על התנועה הציונית ופעולותיה המדיניות והכלכליות, ועל כל הבעיות היהודיות האקטואליות בחיי האומה.

להוציא כמה בוגדים, הרי העיירה כולה כמעט היתה ציונית. בימי המהפכה הראשונה ברוסיה התקיימה גם תנועה בונדיסטית, אבל עם גבור הריאקציה ורעיכת המהפכה, דעכה גם פעולתה של מפלגה זו ונשארו מהם רק בודדים, עמם ניהלנו יצתים ויכוחים סוערים בבית-הכנסת ("בעזרת-הנשים"). ויכוחים אלה לא תמיד סיומם היה שליו, יש ובמקום הפה התחילו הידיים לדבר, והיו פורצות תגרות, אולם לרוב עברו הויכוחים הסוערים בסדר, וידנו היתה על העליונה, בדרך כלל היתה אהדתם של יהודי העיירה והנוער בתונה לנו, לציונים.

עצם הפעולה הציונית, כמו כל פעולה מדינית במשטר הצאריסטי, התנהלה בתנאים קשים ובמחתרת, והיה צריך לנקוט תמיד באמצעי זהירות מרובים, שלא ניתקל חלילה בשוטרים ושאר נציגי השלטונות, ולא עוד, אלא גם קריאת ספר היתה בחזקת חשד במהפכנות ובמרידה במלכות, ומעשה שהיה באחי וחברי, שהיו יושבים בכרכינה על גזע עץ ושקועים בקריאת ספר שלא עבר את הצנזורה, כמקרה עבר שם האוראדניק (קצין המשטרה), וראה שני בחורים יהודים קוראים בספר, מיד אסרם והושיבם בכלא ראקוב ומשם נשלחו לבית הסוהר במינסק, רק אחרי השתדלויות מרובות ו...שוחד.

הצלחנו להוציאם לחפשי. את אחי שילחנו תיכף לאמריקה. ושם הוא יושב עד היום. באותם ימי הריאקציה שלאחר המהפכה הראשונה התחילה בראקוב הגירה חזקה לאמריקה. ברובם היגרו בני הנוער, אבל גם מבוגרים. ולעתים משפחות שלמות. כרם העיירה נשארה ציונית.

עברו שנים. באו ימי מלחמת העולם הראשונה. ראקוב סבלה וקיוותה יחד עם כל האנושות לימים טובים יותר, לימי השלום שיבואו. והנה הם באו. וגדולה היתה השמחה. וגם ליהודים זרח אור גדול: הצהרת באלפור! ארץ-ישראל הובטחה ליהודים. ובראיהם היהודי גדלה ההתעוררות, וביתר שאת גברה התנועה הציונית והעלייה לארץ. ככל ציוני נאמן ובעל-הכרה. עשינו גם אננו — אני ובעלי דוד ליפשיץ — את חשבון נפשנו. והחלטנו להגשים את חלום חיינו. בשנת 1924 עלינו לארץ והתיישבנו בשכונת מונטיפיורי, ליד תליאביב.

דוד ליפשיץ

חמה ליפשיץ

לדאבוננו היינו בין היחידים והבודדים שעלו. יהודי ראקוב, וביניהם ציונים טובים, לא יכלו להכריע בלבם אם לעזוב את «סיר הבשר» המדומה בגולה. הנה היה יהודי טוב וציוני טוב. אמיד ובעל יכולת, — מאיר לויץ, ברעג של התעלות שלח כסף לארץ לקנות עבורו מגרש. ואלינו הוא כתב: «הנני מאחל לעצמי להיות «סטרוז» (שוער) אצלכם ובלבד לחיות בארץ אבותינו». בסופו של דבר ניחם על «העזתו» זו ודרש את הכסף חזרה. המנות שמואל יצחק ראובני ז"ל מילא את בקשתו ושלה לו את הכסף חזרה. מגרש לא נקנה. והוא לארץ לא עלה. ועוד ועוד רבים כמוהו. בצער רב אננו נזכרים ורושמים היום את הדברים. היום, אחרי שעלה הכורח על כולם, יהי זכרם ברוך.

ראקוב בימי מלחמת העולם הראשונה

פ. זלף

— לאן, בחור, תצווה להביא אותך? שאלני העגלון בשעה שנכנסנו לחחומה של ראקוב, בדרך מתחנת-הרכבת זאסלאב.

— אל ביתו של הרב, — ענית לי.

הרב קלמאנוביץ אברהם, אדם בשנות השלושים, גבוה, בעל צורה נהדרת פנים עטורי זקן בהיר, שעמד בעצם גידולו, הקביל תחילה את פני בקרירות ובצורה מאופקת. ברם, משנודע לו מפי שאני מיוצאי ישיבת סלובודקה, ומאנשי ה"מוסר" שבהם, מיד ניצתו עיניו התכולות-כהות והרורים, והוא קרא בהתלהבות: "אם ככה הדבר, הרי משלנו אתה ומגיע לך 'שלום עליכם' בפעם השנייה."

הוא, הרב קלמאנוביץ, מוטיקי ישיבת-סלובודקה "בגסת-ישראל" היה, ושמו יצא לתהילה כאחד המתמידים והלמדנים. נוסף על כך היה "מוסרניק" בכל רמ"ח אבריו, ואחד מנושאי-כליו של ה"זקן", ר' צבי הירש, מנהל הישיבה. הוא הקיפני בשאלות משאלות שונות, על כולם ועל הכל, על הישיבה וראשיה וסביבה. ניכר היה בעליל שנוכחותי עוררה בו זכרונות נעימים על סלובודקה, שזה חמש שנים ויותר היה מרוחק ומנותק ממנה. נראה היה שרבו געגועיו ונפשו כלתה לישיבה, בה למד עד יום חתונתו עם נכדתו של הרב דק"ק ראקוב, ובנדוניה קבל את כיסא-הרבנות, עליו ישב עתה, כאדם בשנות השלושים, צעיר לימים, תמיד סוער ונמרץ, משך על עצמו כמרא-דאתרא צורה של סולידיות ורצינות, וישוב-הדעת של אדם מבוגר וקשיש, ומנהגיו והליכותיו מתון-מתון, לאמיתו של דבר חש עצמו בודד ומבודד בעיירה זו בין הבעלי-בתים, עמהם בא במגע בעניני יומיום של הקהילה. אין פלא כי משוימן לו האלוהים איש מגזע סלובודקאי טהור, לא היה גבול לשמחתו, ועז היה רצונו שאגור בביתו וסמוך לו, למחרת כבר ישבתי בבית-המדרש הישן, ושוב נצמדתי אל דפי הגמרא בהם מצאתי מפלט מכל התלאות שמצאוני, ובניגון הישן-נושן מצאתי נוחם, והשכחתי מלבי את רוגזי ועצבי.

ראקוב, העיירה החביבה, קיבלתני בסבר פנים ובחמימות יהודית, כפליט ראשון שנמלט לעיירתם. הרב קלמאנוביץ דאג ומצא לי שני שיעורים פרטיים ללמוד

תורה ודף גמרא. שכר השיעורים הספיק לי להצטרפויותי הדתיות ביותר. ובכל יום. משגפטר מענייני-הקהל, שתעסיקוהו באותה שעה ביתר שאת, היה נמלט לבית-הכנסת. יושב על ידי ואומר: בוא. נלמד דף גמרא. ומגיה'וביה הוא כבר יושב. כולו שקוע בדרך היומית שלו, ולומד בחום ובהתלהבות. בדרך כל הסלובודקאים. והניגון הסלובודקאי נישא על פני בית-הכנסת: תנו רבנן! אי, אמר רבי עקיבא... אי, אי, אי... הוא מכה באצבע'צרידה שלו. ושוב פעם ועוד פעם בחום ובהתלהבות עד כדי שיכחה עצמית. כזה היה הרב קלאמאנוביץ.

ראקוב בימי כהלה

סתו 1915. וילנה נכבשה כבר ע"י הגרמנים. הצבא הרוסי המוכה לרסיסים נסוג נכגיט-בהלה והוא ממלא את כל הדרכים ונישא על פני עדים ועיירות יהודיות באש ובחרב. ובכל מקום אשר רגלו דורכת בו הוא משאיר אחריו חורבן והרס. חשרת' עננים כבדה זו הולכת'ומתקרבת אל ראקוב ומכסה את שמי העיירה. השיכנת על דרך' המלך מינסק—סמולנסק—מוסקבה. באווירת העיירה נשא קול שריקות פרגולים. צהלת כיסים ודרדור כלי רכב עמוסי תחמשת. רעש, קולות וברקים; צעקות עד לב השמים. גיצוצי'אש נתזים מפרסות הסוסים על פני כביש האבנים; הקירות רועדים, ובתי היהודים מתמלאים פחד ובהלה!

לפני הצבא. אחריו, ובין הגיסות זורמים אלפי פליטים. רובם יהודים. כולם נמלטים על נפשם בבהלה. עיירות שלמות וכלי'קודש בראשם נודדים על פני הדרכים. זקנים ונערים. טף ונשים. הכל לקחו את מקל הגדודים לידם. ונישאים עם הגל העצום הנוהר לפנים רוסיה, וכולם עוברים את ראקוב.

הם התרכזו בכרך השוק. חסמו את כל הדרכים בעגלותיהם, ארגויהם, שקיהם. הרמיליהם, קמטריהם וצרורותיהם. צרורות צרורות מכל המינים ובהם כל הדלות שלהם, שהצליחו איכשהו להציל משיני החורבן. בפניהם ובעיניהם ניבט הצער העמוק על האסון והשבר אשר באם. אנחות ובכי תנוק ממלאים את האויר. הם יושבים כאבלים על הארץ רעבים וצחי'צמא. וכשנחו קמעה. מתחילים לחפש במה להשקית את רעבונם: זה לועס פת לחם קיבר, האחר מלפפון. והשלישי משיב נפשו בלפת. כעת כולם נמשכים אל בארות המים בסירים, מיחמים, קומקומים ובנטלות כפולות של נחושת. ובכל כלי הכא ביד. בהמונים צובאים הם על הבארות ולוגמים ולוגמים עד טיפת המים האחרונה שבבאר.

מראה הפליטים הכנים מכוכה ובהלה בעיירה. איש לא ידע מה ילד יום. נראה היה, שהנה כא האסון ומתקרב. וגם תורה של ראקוב יגיע. רבים תחלו לארוז את

הפליטים ולקחו מקל גזזים ביד. רבים גם עזבו את העיירה וברחו יחד עם הפליטים לפנים רוסיה. אחרים שלחו זמנית את נשותיהם ואת בנותיהן המתבגרות למינסק עד יעבור זעם. לבל תהיינה. חלילה. טרף לתאוות החיילים והקוזאקים. בבית נשארו הגברים לבדם לשמור על מעט הרכוש. אמנם. לא הרבה ניתן היה להציל. ושעה שהחייל או הקוזאק נכנס לחנות ושלה את ידו לאצטבא לשוד ולבזזה. עמדו הם. השומרים כביכול. כביהלים וחרים מפתח ותפילה אחת על שפתיהם: "אנא. ריבינו של עולם. תן לי את הנפש לשלל ואת הרכוש קח לך"...

קהילות ראקוב מקבלות את פני הפליטים

עד כה יעד כה החלו גם לטפל בפליטים. אני וחברי. שדרך אנכ נוסף בינתים בבית המדרש. שכחנו את תלמידינו הפרטיות. את מצבנו כעדיקים מהצבא. נטשנו את בית המדרש. סגרנו את דפי הגמרא. וככל חוסי הנעורים שקענו בעבודת העזרה הדחופה לפליטים. עברנו על פני העיירה מבית לבית. אספנו מכל אשר ניתן לנו וגייסנו עזרה מהירה. ויצוין. שיהודי ראקוב נענו בכל לבם כאחים וכרחמנים בני רחמים. הם אספו מיד מאות ככרות לחם וצרכי מזון אחרים לרעבים: הכניסו אותם לבתיהם והוציאו את הכר מתחת למראשותיהם ונתנו לפליטים. לא עבר זמן מרובה. והחיות יוצבה ע"י הברזנה. כ"מ 40 ק"מ מראקוב. ומנוסת הבהלה של הפליטים חדלה. רובם עזבו את העיירה בדרך לפנים רוסיה. אולם לא מעטים נשארו לשבת בעיירה. ואלה היו זקוקים לעזרה בכל: בצרכי מזון. בדירה ובעבודה.

הרב קלמאנוביץ נכנס אז בעובי הקורה של הענין. וכדרכו — במרץ ובכושר ארגון. מיד נבחר וועדה לעזרה לפליטים. שבא בקשר עם הצלב האדום וה"מסקיסיון" ואלה הישיטו את העזרה הדרושה. וחילקו מזון ולבוש לפליטים היהודיים.

אני וחברי נרתמנו בעול העבודה המעשית. היינו "לשואבי המים וחוטבי העצים" של וועדה לעזרה. בוקר בוקר עם שחר יצאנו כעגלה אל משרדי הצלב האדום. ולפי רשימת הפליטים שבידנו. קבלנו את מנות המזון בשבילם: ככרות לחם. סוכר. קמח. גריסים. מלח. שמן. ועוד. כל זה היינו מאחסנים במחסן ביתו של הרב. ולשם היו הפליטים באים לקבל את מנותיהם. לשבחו של "הצלב האדום" וה"מסקיסיון" במקום יש לומר שיחסם אל הפליטים היהודיים היה הוגן מאוד. והם חילקו להם מכל אשר נמצא אצלם ממש כמו לפליטים הנוצריים.

בינתיים הגיע לעיירה ה"ר נחום גרגל — בא"כ "קו"פ" (הועד המרכזי לעזרת הפליטים היהודיים. מיסודם של יהודי פטרבורג). עסקן ומלומד ידוע בשעתו. ה"ר גרגל היה האדם ההולם ביותר לתפקיד. תפקיד אחראי וקשה עד מאוד. הוא היה יהודי "משלנו". בעל לב יהודי הם יוחס עממי וער לנוקמים לו. הצטיין בכושר ארגון ובמרץ רב. הוא התיישב עם מטה עוזריו ושותפיו לעבודה במינסק. העיר הסמוכה

ביותר לחיות הצפונית־מערבית, למקום שם נהר זרם הפליטים. בכל מקום אשר הגיע הפיח רוח חיים. עודד והשפיע לטובה. משך אליו את האינטליגנציה והעסקנים המקומיים. וסייע לפליטים שהביעו את רצונם להשתקע במקום או באחת העיירות הסמוכות לראקוב. למעשה הועברו רובם של הפליטים לפנים רוסיה.

תצויין פה גם עובדה זאת: בעבודתנו יצא לנו לא אחת לבוא במגע עם הרשות הצבאית במקום: בקשת רשיון הליכה בלילה, ביקור של רופא וצרכי רפואה, ותמיד נענינו בסבר פנים יפות ובאדיבות יוצאת־מהכלל, ולעתים יותר מאשר צפינו. ויוזכר כאן הרופא הראשי במטה הרפואי, פולקובניק ולסבסקי. הוא הצטיין ביחסו החם. האנושי והלבבי עד מאוד, וכשנבקש לבקר אצל חולה, היה ברצון נענה ובא, ואפילו באמצע הלילה בודק את החולה ונותן פתק לתרופות, ולעתים גם נותן מכיסו כסף לחולה. ראינו בו, ובצדק, אחד מחסידי אומות העולם. והיה לנו הדבר לנתמה־פורתא בימים המרים עד מאוד שעברו עלינו אז.

(קטע מתוך ספר „בנכד“, שהופיע בקנדה בשנת 1945)

על ההגנה העצמית בשנת 1905

הרב שמואל-מרדכי גארלין

אחרי דיכויי המהפכה בשנת 1905, החליטו השלטונות הצאריים להטביע את המהפכה בים של דם יהודי. על פני עשרות ערים ועיירות יהודיות ברוסיה עבר או גל של פרעות-דמים. גם בראקוב החלו להתהלך שמועות בהלה על פרעות שנפוצו כתוך כוונות-זדון. על ידי אלמנטים מוסתים בין איכרי הכפרים שמסביב, משהגיעו אלינו השמועות, גמרנו אומר לקדם את פני הרעה ולארגן הגנה עצמית, כדוגמת מינסק והומל. נר לרגלנו שמשו דבריו של העסקן הציוני הנודע בשעתו, שמשון רונזבוים: „אם אויבינו יידעו שעוד בטרם ירים איש מהם את ידו לנפץ שמשות בחלונות היהודים, ימחץ הנוער היהודי את ראשו. יינטל חשקם לפרוע בנו פרעות“. העמדנו בפני השאלה הקשה: הכסף הדרוש לרכישת נשק מאין יוקח? הדעה הכללית בין הנוער היתה, שיש להטיל על ראשי הקהל בעיירה לספק את האמצעים הדרושים. לשם זה נקראה אספה רבתו של באי-כח כל המפלגות בעיירה בבית-הכנסת הישן.

בזכרוננו נחרתו כמה פרטים מעניינים ממהלך האסיפה ההיא: ראשון עלה על הבמה נציג ה-„בונד“ — בחורון צעיר, לא מקומי, פועל נגרות, כשהוא לבוש מעיל סצר (קורטקה). חבריו הבונדאים מקיפים אותו. הוא פושט במחי אחד את מעילו, ומוסרו לאחד מחבריו ומתחיל את נאואו בזו הלשון: „איום ונורא הוא מצבם של אחינו היהודים ברוסיה“... אולם כאן משסע אותו קולו של יצחק-יעקב שנקרא „הגדול“: „רר שיגץ מהבמה! קמו מהומה ורעש. פלוני מתערב, משקיט את הקהל, והנאום כיתח שוב את נאואו באותה הלשון עצמה: „איום הוא מצבם“ וכו' ושוב משסעו יצחק-יעקב „הגדול“. וככה תוזר הדבר מספר פעמים, עד שיצחק-יעקב משתתק והבונדאי מצליח סוף-סוף לסיים את נאואו.

בסופו של דבר הסכימו ראשי הקהל לעקרון ההגנה העצמית ולממן את קניית הנשק. בהסכמת כל הנוכחים נבחר כותב הטורים האלה ליריב ההגנה ולמרכז ענייני רכישת הנשק. כאן צריך היה לדאוג לתיקון חסרונ אחד, שהרי עד אותו יום טרם ידעתי להחזיק בידו אקדח או רובה... במשך שבועיים היתי יוצא מדי יום, בלית נכדו של המלמד ר' נטע-איזיק ליער זדוהובסקי, ומאמן את ידי לאחוז בנשק ולקלוע

למטרה. מורי זה חזר לא מכבר נהחזית בפורט-ארטור וכמוכן שהיה מומחה בשטח זה. משקנתי את תורת הירי והקליעה למטרה, הוסרו כל המכשולים ויכולתי בכל המרחק להתמסר לתפקיד שהוטל עלי.

לרכישת הנשק נשלחו למינסק שניים מנכבדי העיריה שלנו: אברהם זאב מערין והבחור וועלוועל בנו של הנגר. יום-השוק התקיים או בשני בשבוע, היינו איפוא עורכים כל יום א' בערב ישיבה של מטה ההגנה בבית. לשם נקיטת אמצעי זהירות בכל מקרה של התפרעות העלול לבוא, עם שובם של השליחים ממינסק נערכה ישיבה מיוחדת בבית בהשתתפותם של האחים פסח ושעיה סטארובין, פוליה גוטס מה-בונד, זאב ורצ'ען, אברהם זאב מרין ובוניה אבא'ס. מטעם הבעלי-הבתים השתתף בישיבה אייוק האפה, ומטעם הציונים — אני. מהדו"ח של השליחים הסתבר שהם רכשו (כמובן באופן בלתי-לגאלי) שתי סכינים פיניים, 25 אקדוחים וכשבועים מגלבי-גומי. לשמע "הסכינים הפיניים" נתמלא באיכה הבעלי-בתים חמת-זעם: "סכינים אלו ימיטו עלינו שואה". הם צעקו כי "עצם מציאת הנשק האיום הזה בידי בחורים יהודיים עלולה להביא לידי פרעות ביהודים" ועמדו על כך שהסכינים יושמדו ויעלמו מיד. לא רצינו להביא לידי פילוג בפעולתנו, ועוד באותו לילה קברתי אותם במרתף של המרינים.

משקטו הרוחות ערכנו את תכנית הפעולה. ההגנה בראקוב מנתה או כמאה בחורים צעירים. מאומנים בנשק, ומוכשרים להגן על העיריה בשעת צורך. חלקנו אותם לשלושה מחנות. האחד הופנה לרחוב וילנה; השני — לרחוב מינסק; והשלישי — לכרך השוק. עליהם הוטלה המשימה לעמוד על המשמר בימי השוק. עלי היה לדאוג לשני דברים: לספק להם את כלי-הנשק ברגע הדרוש, וכן — דגים מלוחים ולחם...

הישיבה התנהלה ברוח של הסכמה כללית ובהכרת הרצינות שבמצבנו. רק בסוף ציפתה לנו הפתעה: לפני נעילת הישיבה קם וועלוועל הרצ'ען, וכממתיק-סוד הוא פנה למשתתפי הישיבה ואמר: "אמנם כל זה טוב ויפה, אבל לפי דעתי מוטב לאחוז באמצעי אחד בדוק ומנוסה בידי היהודים מזה דורות: מתנת יד הגונה לפריסטב שבעיר. היעלתה תהיה ודאית ובטוחה, והיא תצילנו מידי פורעים". להצעתו זו הצטרף גם בוניה אבא'ס. אולם כל שאר המשתתפים הביעו את סלידתם מהצעתו ובמיוחד שקל למתרפסיה מפי פוליה גוטס שהצטווה בקל: "איך לא תבוש! העוד טרם תדע מה שגלוי וידוע לכולנו שהשלטונות בעצמם הם המארגנים את הפרעות ביהודים! הצעתו של וועלוועל הרצ'ען הוסרה מיד מהפרק.

המשכנו בהכנת הנוער ליום המבחן. ענין ההגנה וקניית הנשק לא נשאר בגדר סוד, וכל פני העיריה ידעו את מקום מחבואו. כל האוצר היקר הזה, שבו היתה תלויה הגנת העיריה מפני פורעים, היה מוסתר במזודה לא גדולה מתחת למיטתי. בסופו של דבר היה אז כל הפחד מפני פרעות פחד-שוא. השקט בעיריה לא הופרע, והנשק נשאר במזודה מבלי שהשתמשו בו — עד שהתליד.

איך נוסד ה"בונד"

וועלוול בענצ'ס

בערך לפני ארבעים שנה היה הדבר. היחסים בין הדור הצעיר שבעירייה לבין הזקנים החמירו מאוד, והמתחות גברו והלכה. מה עשו הצעירים? התמרדו ו... יסדו להם מניין לתפילה לחור. לשם כך חכרו אצל טובה-לאה, בתו של אליעזר „המכאניק“ (זוא, ליזר, היה כבר שוכן-עפר), את מחסן בית-החרושת שעמד פנוי. שיפצוהו ותיקנוהו לבית-תפילה לאלהים. לגבאי נבחר יוסף-לייב-הירש, ולשמש — נתן-נטע הידוע. הכל היה כן בבית-התפילה שלנו (גם אני הייתי בחוסם), כל תשמישי הקדושה ערוכים ומסודרים לתפילה וללימוד. רק דבר אחד היה חסר: ספר-תורה לקריאה בשבת ובימי שני וחמישי. והנה נמצאה דרך: באין רואים הלכנו וקנינו במשיכה שני ספרי תורה — אחד מבית-המדרש הישן ואחד מהחדש. הבאנו אותם לבית התפילה וסגרנו אותם היטב בארון-הקודש על מנעול, ושלוש על ישראל... בעלי הבתים הקימו אָמנם קול צעקה. איימו ודרשו בחזרה את ספרי התורה. אולם ללא הועיל.

שלוש פעמים ביום היינו מתאספים לתפילה בימי חול כבימי שבת ומועד. כאן נתנה לכל אחד מאתנו ההזדמנות לנצל את כשרונותיו החזניים כשליח-צבור וכבעל-תפילה. אכן, הרגשנו את עצמנו כבי טוב ובאנו על מלאו ספקנו. הגיעו הדברים לירי כך שעמדנו להזמין לנו רבי שילמדנו מדי ערב פרקי „עין-יעקב“ ו„מגילת המאור“. עד... עד... שאירע מה שאירע:

בליל-שבת אחד של חורף מושלג, כשהיינו מכונסים לתפילה ולקבלת-שבת בצוותא. היפיע בבית-תפילתנו בחור צעיר וגבה-קומה, יפהפה, עם „פנסנת“ על חוסמו ועל פניו שמוך חידק נעים להפליא. אחרי ברכת „שלום עליכם“ ו„עליכם שלום“, הוא נגש ישר לענין ואמר לנו שיש לו אתו כאן כמה חוברות לקריאה, ומבקש הוא שנקרא בהם הלילה. ולמחרת הוא מבקש רשות לבוא ולהופיע בבית-התפילה. שכן יש ברצונו להרצות לפנינו מענייני-דינא. עוד טרם הגיע לאוזנינו דבר על „אוראטורים“ ו„רדנרים“, ולכן חשבנוהו לאחד המגידים הצעירים. וברצון הסכמנו לבקשתו. אחרי התפילה הוא חלק לכל אחד מאתנו חוברת. ובחיוך על שפתיו הוא אמר: „קראו בזה, קראו נא! רק אחת אבקש — לא בנוכחות ההורים“.

מאוחר כלילה שקע את עצמו כל אחד מאתנו בחוברת הצנומה שנחנה לנו על-ידי האלמוני ומשהו חדש, משונה, זר ולא-מובן עלה מבין עמודיה, דומה... איריש. ובכל זאת לא אותה השפה ולא אותם הדיבורים שהיינו רגילים בהם עד אותו יום. איזה מלים נעלות מבינתנו, כמו -קונספיראציה", "אקספרואציה", "קונפרנציה", "מלוסובסטינק", ועוד ועוד מלים זרות ומשונות, שאוזנינו טרם קלטו כמותן. למחרת, בבוקר יום השבת, בהפגשנו בבית-התפילה שלנו השקט, היה כמובן ענין החוברות לשיחה בפי כל:

— קראת?

— קראתי.

— ומה דעתך?

— לא הבנתי, היתה התשובה.

עוד לפני התפילה הופיע הכתור, כרך אותנו לשלום, הטיל מעליו את שכמיותו, הסיר את כובעו, ונשאר עומד בפנינו ב"רובאצקה" אדומה, ואיזור אדום מסביב למותניו, עם אותו החיוך המקסים ושובה-לבבות בפניו, כל זה — לבושו, עמידתו ותחושו שבהופעתו — עשה עלינו רושם כל יימחה, שלא ידענוהו עד כה. איש מאתנו לא העז להעיר את אוזנו כי במקום-קדוש הוא עומד, ועליו לחבוש את הכובע... לפתע ביקש מאתנו רשות לומר את דברו, ומיד החל לשאת את נאומו. הוא דיבר דברים כמתלהמים בבהירות ובכוח-שכנוע רב, עד שהעטה עלינו מרוחו, בהקסימו אותנו ממש בכל מלה שיצאה מפיו.

לבסוף הוא הודיע לנו, שבמיגסק נוסדה מין הסתדרות "בונד" וזו שולחת "אגיטא" סורים" (תועמלנים) לעיירות שמסביב, על מנת לעשות נפשות ולייסד בהם סניפים, וזהו מה שהוא מבקש לעשות כאן — לייסד בראקוב סניף ל"בונד". לשם כך הוא יישאר אתנו ללמדנו ולהסביר לנו את מטרתה ודרכה של ההסתדרות החדשה. כולנו עד אחד נרשמנו תיכף ובו במקום, לחברים. וכך, במקום רבי שילמדנו פרקי "עין יעקב", החל הכתור מאז ללמדנו ערב-ערב פרקי "בונד" ומהפכה...

נדפס ב-די שטימע פון ראקובר פרויען קלוב באמריקה בשנת 1939

לתולדות הספריה

הרב שמואל מרדכי גארלין

הספריה בראקוב היתה בשעתה אחת מהחשובות בפרובינציה היהודית בפולין. ההתפתחותה הלכה בד בבד עם התפתחותה התרבותית של האוכלוסיה היהודית בראקוב. בשנים של ימי מודי התורה היה ראש שאיפותיו של הנוער היהודי, לא הודקקה בראקוב לספריה מודרנית. בתקופה הזאת הברוכה, שעברה לבלי שוב, היו הארונות המלאים ספרי יקודש בבית המדרש הישן. הש"ס החדשים מ"פס האלמנה והאחים רוס", כל הפוסקים וספרי שאלות ותשובות שאר מפרשי התלמוד, היו עשויים להשביע את רעבונם הגדול לבריאליהם לא רק של הלמדנים בני המקום שהיו תפארתה של ראקוב, אלא גם שימשו מזון רוחני לכל אותם תלמידי ישיבה, שנהרו ובאו לראקוב מקרוב ומרחוק, ואשר לאותם המשכילים המעטים שבעיירה. הרי הספיקו להם בהחלט פסוקי המליצה בעתונות העברית שבאותם הימים — "הצפירה" ו"המליץ" — להשביע את רעבונם להשכלה בת השמים, ואילו בשביל "עמך" נמצאו תמיד ספרים מיוחדים בכתרי הכנסת, כמו ה"טייטש חומש", "מנורת המאור" ועוד ספרים קדושים, שדורות על דורות התפרנסו ההמונים עליהם וסיפקו את המאווים הכמוסים לעלייה מעטה מעל חיי הדלות שטבעו בהם.

אכן, גם אותם הנערים והנערות שהשתוקקו למעט רומאנטיקה נמצאו להם דואג. הרי היא ר' ארע השוכן. היתה לו לארע ספריה פרטית קטנה, ובה כל מיני מעשה-ביכלעך על "עלי באבא", "די פערשישעפטע מויד" וכיוצא בהם, ובראשם הרומנים של ש"ר. מלבד הספריה הפרטית של ארע השוכן, היו מוכים את העיירה במעשה-ביכלעך מוכרי-ספרים גורדים, אלה היו באים ועושים את שולחנות בית הכנסת דוכן לממכר יפורי המעשיות שלהם — עליד הסידורים, הציציות וכיוצא בזה, מכל מה שהיה להם באמתחתם...

במצב אידיאלי ותמים זה חל שינוי עם תמורת העתים, עם חדירתו של הרעיון הציוני והתנועה הסוציאליסטית-בונדיסטית לעיירה. בעת ובעונה אחת, בסוף שנות התשעים של המאה שעברה, נוסדו הספריה הציונית ע"י החוג שהתרכז סביב אייוק האופה, והספריה הסוציאליסטית ע"י חוג של פועלים בעיירה. מעניין לציון, שהספרים

הראשונים שהונחו ביסוד הספריה הציונית, היו ספרי התנ"ך שנתרמו לשם כך ע"י הברת "תפארת בחורים". שמייסדיה היו בחורים מחוגי הפועלים והבעל-בחים גם יחד. אלה היו מתכנסים מדי ערב לביתו של דוד הקדר, במקום שר' לייב יוספס היה מלמדם פרק בתנ"ך, ומסיים בהטפה ל"אידישקייט".

בשנת 1904 הונה היסוד לספריה שלישית בעברית. באותם הימים נפתח לראשונה בראקוב "חדר מתוקן" ע"י המורה לעברית ש. י. ראובני, חתנו של ר' מרדכי יהודה. הוא העמיד לעצמו מטרה לנטוע בלבם של התלמידים אהבה לשפה העברית. וישם כך היה זקוק לספרי ילדים קלים בעברית. המטרה הושגה על-ידי תרומות של יחידים ונשפים שנערכו מדי פעם. עד שכעבור כמה שנים גדלה והתפתחה לספריה עברית. שהיתה לה חשיבות ניכרת בתנועה העברית בעיירה.

בשנים 1907/8 בגבור הריאקציה ברוסיה, החלו השלטונות לשים מכשולים על דרכי התפתחותן ויסודן של הספריות בכלל והיהודית בפרט. בראש וראשונה היתה הספריה, שקראה לעצמה "סוציאליסטית". כצנינים בעיניה. זו התנהלה אז על ידי ראובן יושע ובניו. או אז צץ הרעיון לאחד את שלש הספריות לאחת ולהכניס אותה תחת כנפי חברת "בקר חולים". החברה היחידה, שהיתה אז מאושרת על ידי השלטונות. לשם ביצוע האחד נבחרה ועדה בת שני חברים: אליעזר סטולוביצקי וכותב הטורים האלה.

אחרי משא-ומתן-מייגע עם הנוגעים בדבר ועם בא"כח "בקר חולים". אכרהם איצ'ה אייוקס. אשר אימת "הציוניסטלעך" היתה גדולה עליו, בוצע האחד וקיבל את אישורו ע"י השלטונות תחת חסותה של חברת "בקר חולים". זו היתה תקופת הזהב לספריה. בעבודתם המשותפת של העסקנים מכל החוגים גדלה הספריה ושגשגה וכוונה מאות ספרים בשלוש הלשונות: עברית, אידיש ורוסית. תקופה מאושרת זו נפסקה עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה, כשנאלצו לסגרה. לארוז את הכל בארגזים ולהעבירה למקום יותר בטוח מאשר עיירה השוכנת ליד החזית.

נדפס ב-סולומינקא, הוצאת איגוד יוצאי דאקוב באמריקה.

ויכוח פומבי על הציונות

ש. מ. פייגה אסתרס (הרב שמואל מרדכי גארלין)

בשובי בסוף שנת 1907 הביתה לימי החגים, מצאתי את חברי הציונים, והם מוראגים מאוד ומתהלכים אבלים וחפויי ראש, לשאלתי לסיבת הדבר, ענו לי: וכי איך לא נהיה מוראגים בראותנו, שאחד, "צקיסט" (איש המרכז) מה"בונד" מנהל זה כמה שבועות תעמולה ארסית ומהרסת נגד הציונות, ואין מי שיעמוד בפרץ.

— וכי מנין ידוע לכם שהוא איש הצ.ק.י? שאלתי.

— בלבושו ניכר, אמרו לי, הוא לבוש "פלרינה", וסתם בשר ודם פשוט אינו לובש "פלרינה".

תשובתי לחברי היתה, שאני מוכן להיפגש עם איש הצ.ק. מה"בונד" לוכוח פומבי על הציונות.

מששמעו זאת חברי, נשמו לרוחה, והם: אייזיק האופה מהציונים הכלליים; רחל טויבה לאה"ס, שנטתה אז לפועלי-ציון, נפגשו עם עסקני ה"בונד" בעיירה, והוסכם ביניהם על עריכת ויכוח פומבי על הציונות, המקום — עזרת הנשים של בית כנסת החיטים.

חיש מהר נפץ דבר הוויכוח הפומבי בעיירה, ובאחד מערבי הסתו ב-1907 מלא הנוער שבעיירה ורבים רבים מהזקנים את עזרת הנשים של בית כנסת החיטים. כרגיל באותם הימים, לשם זהירות, הועמד משמר ליד הדלת, ומשהתחילה האספה נסגרה הדלת והוכות החל. בתוך יושב ראש האספה נבחר בהסכמת כולם, מנהל סניף ה"בונד" בראקוב, זה היה בחור פועל שלא מהמקום, נגר במקצועו, איש ישר וסימפטי מאוד, שהייתי בטוח באוביקטיביות שלו. רשות הדבור ניתנה לראשונה ל"צקיסט", אחרי המשפטים הראשונים שלו, נוכחתי לדעת, שהוא רחוק מלהיות איש הצ.ק. כל עמידתו ואופן דבורו הוכיחו על נואם בינוני ותועמלן שיגרתי מאד. כל הקונצפציה של דבריו

נסבה על בנין אב אחד, כנלי כבר באותם הימים: "עצם היותו של הרצל יו"ר הציונות, ממוצא בורגני, פוסל אותה את הציונות בעיני הפרולטריון".

משניתנה לי רשות הדבור עמדתי ראשית כל ובססתי במספר משפטים קצרים אבל בהירים את הכרחיותה של הציונות לשחרורו של העם היהודי, ובנתי את יסודותיה של התנועה הציונית. עברתי אל החלק העיקרי שבדבריי: לסתור את כל הבנין שהקים יריבי בדבריי. הוכחתי להם על פי קטע מהביאוגרפיה של לסל, ספר שנתפרסם באותם הימים בירחון החשוב "רוסקיה בוגסטבוב", לפיו היה לסל לוחץ את ידיהם של הפועלים בפגישתו אתם. מכלי להסיר את כסיותיו מעל ידיו, בנודד לנמוס, ובכל זאת הוא לא נפסל בעיני תנועת הפועלים בגרמניה מלבחור בו כמנהיג שלה הנערץ. באסיפה נמצאו אחדים שלא האמינו לדברי אלה, אז בקשתי והביאו לי מהספריה

ועד הבחירות לקונגרס הציוני בשנת 1933

גליון של הירחון הנ"ל, וקראתי בפניהם את הקטע שדברתי עליו, מה שעורר השתוממות כללית באסיפה. חברי הציונים נתמלאו שמחה, וחשו שידם על העליונה. ההתרגשות באסיפה הגיעה אז לשיאה, והנלהבים ביותר מבין פועלי ציון החלו לקרוא: "הלאה הבונד!" על זה באה מיד תשובתם קריאתם של הבונדאים: "הלאה הציונות!"

בתוך המהומה שנוצרה והתלקחות היצרים, הבהיקו מיד בידי חמומי המוח שבין היריבים, גם אקדחים. למראה האקדחים קמה בהלה איומה ורבים החלו להתפרץ החוצה ולקפוץ למטה. בנס ממש נסתיים הוכוח הפומבי על הציונות ברקוב בלי קרבנות דמים.

העילוי מראקוב

צבי קפלן (נכדו של העילוי)

הרב ר' אברהם אליהו בר' משה מרדכי קפלן ז"ל — נולד בשנת הרי"ד (או תרט"ו), בראקוב, להורים בעלי-מלאכה, ישרים ותמימים. גם אחיו הצעירים היו בעלי מלאכה. עוד בילדותו ניכרו בו כשרונותיו הגדולים וכבר אז נתפרסם בידעותיו בתורה ויצא לו שם: „העילוי מראקוב“.

בהיותו כבן י"ג — לקחו הרב מרקוב כחתן לבתו. ולאחר אירוסיו — שלחו ללמוד בישיבת וולוז'ין. למרות גילו הצעיר היה נחשב לאחד המצויינים שבה, ושנים רבות לאחר צאתו מוולוז'ין היו עוד מזכירים את שמו. בישיבת וולוז'ין למד כשנתיים, כשמלאו לו י"ח שנה — נשא את בת הרב מרקוב לאשה והיא ילדה לו בת. אשתו כיה בדמי ימיה, אז נסע למינסק ולמד שם תורה בשקידה עצומה. בעיר זו שהיתה מלאה חכמה וסופרים — כבדוהו מאוד.

בקיץ תרמ"ו נשא לאשה את פרידל בת הרב א' זלמן-שמהיה טרוביץ (בנו של הרב ר' אברהם-שמעון טרוביץ) רבה של קיראן, והתיישב בקיראן ולמד שם תורה בשקידה יומם ולילה. סדר לימודיו היה גמרא ורמב"ם; מספרי האחרונים משך ידיו, היתה לו דרך לימוד מיוחדת: בירור הפשט, והיה מפרש אותו באופנים חדשים בגמרא וברמב"ם, אף לא גרע על מלתקן את הגירסא ברמב"ם כשהדבר היה נראה לו. חידוש חידושי תורה רבים. שהיה רושם על עמודי הש"ס שלו. (ש"ס זה נשרף אח"כ בשריפה הגדולה בטל"ו בשנת תרס"ה, וכך נשארו בכתב רק מעט מחידושי). כמשך ימי שבתו בקיראן — נתחבב על כל בני העיר כנועם-חליכותיו עם כל בני אדם. הוא לא היה דרשן מטבעו, אך דבריו בתורה ובמוסר, שיצאו מלב טהור, מלא יראת-שמים, שהיה משמיע לעתים באזני בני העיר — גכנסו ללב השומעים ושחו בצמא את דבריו. בהיותו „מטיב נגן“, היה בימי חג ומועד בהתאסף הקהל בבית חותנו הרב דמחא — מנעים את המסיבה בשירי קודש ועורר את לבות השומעים והכניס בהם דברי תורה ויראת-שמים.

בעל נפש פיוטית היה, בין כתבי עובדו נמצאת גם מחברת שירים בשפת-עבר.

כתובים בטנון המליצי של אותו דור. אבל מכעד למעטה המליצה ניכרת נפש פיוטית סיערת. בהקדמתו למחברת השירים הוא כותב: „קנא קנאתי לשפה הקדושה... לבי יתר ממקומו... כי אין מבין שפת אבותיו אשר הללו בה את ה'... ובקנאתי לקחתי עט ודיו... ואריק את חניכיי וילדי־הגיוני למלחמת־השפה הישנה הזאת. המתה אשר כבר אבד עליה כלל, וינפח בה רוח חיים. ותהי לשפה חיה, ללשון מדברת. ותקטן עוד זאת. כי גם ישירו בה שירי־נפש והגיונים גבוהים“. אך יותר מכל אהב את התורה אשר שקד עליה תמיד. אף ברגעי חייו הקשים ביותר. פעם אחת. כשרעייתו היתה חולה במחלה מסוכנת. יושב הוא ועסק בתורה. כשנשאל כיצד מסוגל הוא ללמוד במצב כזה — ענה בלשון הכתוב: „לולי תורתך שעשעתני אז אבדתי בעניי“...

גדולי התורה שבזמנו כיבדוהו והוקירוהו מאוד. ביחוד נקשרה אהבה בינו לבין הרב ר' יעקב־דוד רידב"ז ז"ל. (בעל הפירוש הידוע על הירושלמי). ולעתים קרובות היה נוסע אליו כשהיה דר בקרבתו בעיר וולקובישק. ועמד אתו בחליפת כתבים תמידית. היו לו קשרים גם עם הגאון ר' יצחק אלחנן זצ"ל והיה מבקרו לעתים בקובנה.

העילוי מראקוב נפטר בקידאן בדמי ימיו. כנראה ממכת שמש. בהיותו כבן ל"ה שנה. היה זה ביום קיץ חם והוא הלך לרחוץ בנהר. ולאחר זמן מה מצאוהו שוכב על שפת הנהר ללא רוח חיים. פטירתו המתאומית. ביום י"ד בכיון תרמ"ט — הדהימה את כל יודעיו ומעריציו.

לאחר פטירתו גולד בנו, שנקרא על שם אביו: אברהם־אליהו. וברכות הימים נודע אף הוא כגדול בתורה. הוא היה מבחירי ישיבות ליטא ובשנותיו האחרונות היה מראשי ביהמ"ד לרבנים של הר"ע הילרסהיימר בברלין וממנהיגי הרוחניים של היהדות החרדית בגרמניה.

ראקוב במקום תורה ולמדנות

הרב שמואל-מרדכי גארלין

היו עיירות שונות: כאלה שהתפארו בלמדנים שלהן, ואעפ"כ לא היוו מקום של תורה; ואחרות היו מפורסמות כמקום של תורה אך לא היו להן כמעט למדנים משלהן. זה שאין כן בראקוב: עליה רשאים אנו לומר שלמדנות ותורה חזרו בה יחדיו. צעיר לימים הייתי עוד, כאשר הבחנתי בעובדה שבראקוב מרובים הלמדנים. מהם — בני העיירה; מהם — שנשאו להם נשים מכנותיה וברכות הימים יצא שםם לתהילה כלמדנים מופלגים.

את כולם הכרתי כמעט אישית. אולם כטרם אספר עליהם, אקדים כמה מלים על הלמדנים ובני התורה בראקוב בדורות עברו. עוד בזמני התהלכו עליהם בעיירה דיפורים ומעשיות שונים. כן סיפרו בשעתו, כי הרב ר' אברהם-משה ז"ל, זה שישב בראקוב 53 שנים על כסא הרבנות עד שנתיים—שלוש לפני פרוץ מלחמת העולם הראשונה, היה עוד עולי-ימים בשעה שנתמנה כמרא"ד-אתרא במקום. אלא שעמדה לו זכות אבות: זכות חותנו רב המקום ר' חיימקה, וזכות אבא שלו — ר' איצ'הלה איווניצר. והנה קמו עוררים על המנוי הזה בין הלמדנים שבעיירה. היו ביניהם כאלה שראו את עצמם גדולים כתורה ועולים בידיעותיהם על הרב הצעיר, ולכן קנטרו אותו על כל צעד וצעד, כן, למשל, הם רגנו אחריו כי הוא אינו בקיא בהלכות גענוע הלולב בסוכות, או, חבטת "הושענות" ב"הושענה-רב"ה, וכיוצא בזה מיני בוקי סריקלי... הכל בכדי להבאיש את ריחו בעיני הקהילה. רגון זה נפסק רק כעבור כמה שנים. לאחר שהרב הצעיר ישב על התורה יומם ולילה, ובהתמדתו, שלא היה לה גבול ושיעור, הדר לעומקה של ההלכה, או אז נחגלה כבקיא וחרף, וכל מתנגדיו בעל כרחם ענו אמן. כסא הרבנות בראקוב נחשב מאז ומתמיד בעולם היהודי כאחד המכובדים ביותר. בשעתו ישב כאן רב הגליל, אחד מהרבנים האלה נזכר על ידי גרין בספרו על תולדות היהודים. הרי הוא הרב הידוע ר' רפאל המבורגר, מי שעמד בשעתו בראש הלוחמים בתנועת הרפורמה שקמה באשכנז בימי מגדלסון. את הרבנות שלו התחיל כרב הגליל בראקוב.

עוד אחד מרבני הגליל בשם ר' שמואל הלוי חי ונפטר בראקוב ועל קברו הקימו

אהל, (היחיד, אגב, בבית הקברות שם). רב זה השאיר אחריו ספר "שאלות ותשובות". שהיה נשמר באחד הארונות שבבית הכנסת הישן סגור על מנעול. כדבר 'בעל ערך רב וכאוצר יקר המציאות. המפתח לארון זה נמצא בשעתו אצל ר' יוסף השוחט. ומי שביקש לעיין בו, היה צריך לפנות אליו ולהחזירו באותו יום.

בזמני, וכנראה כבר משנים קדמוניות, התקיים בראקוב "קבוצ", ובו למדו תורה בחורים מצויינים, שהתכנסו לכאן ממקומות שונים, מהסביבה הקרובה והרחוקה. והנה רשימה של ערים ועיירות מהן באו הבחורים כפי שנחרתו בזכרוני: וולוז'ין, טרב, מרץ, מולודטשנה, קראסנה, איליע, אוזלני, איווניץ, וולמה, לאפיץ, מינסק, קלצק, הסלביץ, מאלוסטובסקי, ביאליסטוק, ועוד.

בין הבחורים היו למדנים מופלגים, ששימשו לימים גם ראשי ישיבה. היה שם אחד בשם ר' נחום מוויטשינובה, שנקרא כך על שם הכפר משם בא "לקיבוץ". הוא היה למדן מופלג וראשי ישיבה לתפארת. בין היתר היה מלמד עם תלמידיו את חדושי ר' חיים מבריסק על תרמב"ם. לימים עלה לארץ ישראל ושימש כרב באחת המושבות ונפטר שם.

הבחור ממאלוסטובקה היה יושב כפוף על הגמרא שמונה עשרה שעות ביממה, ועל כן כינוהו "המתמיד ממאלוסטובקה".

ר' מאיר לוי, נשא אשה מבנות העיירה ובמרוצת השנים התערה בחיי העיירה והיה לאחר מעסקניה ומהעומדים בראשה, בימי מלחמת העולם הראשונה היה חבר הוועד למען פליטי המלחמה, והצטיין מאד במסירותו וכושר הארגון שלו. משה בנו של ר' יוחנן מסולומיאנקת, אחד המעולים והמצויינים שבחבורה, בקיא בש"ס, מתמיד, בעל מוח צלול וער, כשנפגשתי אתו בניו-יורק בשנת 1924, כבר תפס מקום חשוב במשרד הרבנות שם, והיה ידוע בשם: ד"ר משה ראם. בשנת 1931 בא לארץ, קנה פרדס ע"י רחובות, מכאן עבר ליוהניסבורג בדרום אפריקה, חיבר ספר שאלות ותשובות, כמו כן תרגם את ה"סדור" ללועזית.

ר' אברהם רבה של יורכרג ור' אברהם-אלי ה"עלוי מרא-קוב", שני חתני הרב הראקובאי ר' אברהם משה, על שניהם שמעתי רבות מפי זקני הדור שהכירום מקרוב, על גודל חריפותו של ר' אברהם עמדותי גם בעצמי, משנחקלתי בבית הכנסת הישן בספרי הרמב"ם, והנה שולי הדפים של כל חמשת ספריו זרועים וזעירות ובהירות, שהכילו את ההגהות של ר' אברהם על הרמב"ם.

חתנו השני של הרב — ר' אברהם-אלי, היה בנם של הורים עניים בראקוב, כאשר הגיעה שעתו לבקר ב"חדר", שלוחותו הוריו לתלמוד-תורה, באשר ידם לא השיגה לשלם עבורו שכר-לימוד למלמד פרטי, יום אחד שמע המלמד שהילד אברהם-אלינקה מתפאר בפני חבריו שהוא יחזור על תפילת "אשרי" בכוון הפוך: הוא יתחיל מ"הללויה"

ויסיים ב"אשרי יושבי ביתך". ומה גדולה היתה הפתעתם של המלמד והילדים. בהוכחם שהוא אמנם לא החסיר אף מלה אחת. זכרונו הנפלא עורר את השתוממותם ועד מהרה היה הדבר לשיתה בפי כל בני העיירה. כשהגיע סיפור המעשה למראדאטרא. קרא את הילד אליו, בחן אותו ועמד על כשרונותיו הגדולים. מאז קיבל עליו הרב את האחריות לחנוכה. ברבות הימים נתפרסם בכל רחבי עולם התורה בשם "העילוי מראקוב". הוא נשא לאשה את בתו של הרב, ואחרי מותה התחתן שנית ונשא לאשה את בתו של הרב מקידן פלך קובנה. באחד מימי הקיץ הלך להתרחץ בנהר. הוכה מכת "מש" שקיפחה את חייו. מותו עורר צער רב בכל התפוצות. (עיין רשימה מיוחדת עליו). ר' יוסף מקולון. נמצא רוב הזמן כ"פרוש" מחוץ לביתו. גם הוא היה מפורסם כבקיא בש"ס ופוסקים. וכחרד וירא שמים קיצוני. עליו סיפרו. שבבילה נשכבו על משכבו. הוא שם נרתיק על זקנו מחשש שמא תפול חלילה שערה מזקנו ארצה. כאמור. היה נמצא רוב הזמן מחוץ לביתו. אבל גם כאשר היה חוזר הביתה למשפחתו אשר בראקוב. היה מסתגר בקיטון מיוחד בדול ומופרש מהעולם החיצוני. שקוע כולו בלימוד התורה.

ר' הירש חתנו של ישראל אלי. בעל הדרת פנים רבניים-אציליים עטורי זקן שחור כזפת. וכל חזונו אמרה: כבוד. היה חנוש תמיד מגבעת רבנית רחבת הטיטורט. מהרר בלבושו ומקפיד על גקיון מראהו החיצוני. רוב ימות השנה נמצא אישם באוקראינה במקום שהיה מרביץ תורה כראשישיבה כאחת הערים הגדולות. הביתה היה חוזר רק לימי החגים.

ר' שלמה אידל חתנו של הקידר. היה ידוע בכינויו "דער ליימענער רב" על שהיה חתנו של קידר. היה אחד הלמדנים המופלגים בעיירה. קיבל בנדונייה מפעל של כלי חרס. אבל היה מבלה רוב זמנו בבית המדרש ושוקד על התורה. אליו היו התלמידים הצעירים. שלמדו כבר "פאר זיך". פוגים בבקשת הסבר בכל סוגיא קשה בתלמוד. בשנת 1924 נזדמנתי אתו באמריקה. במקום ששימש רב ושוחט באחת הקהילות במדינת ניו-ג'רסי.

ר' לייב מדוברוי. זמות מיוחדת כמינה של תלמיד חכם. נחן במראה פנים פטריארכליים ועיני תכלת חולמניות. ורושמו כאחד קדוש. הוא היה יושב יומם ולילה על התורה ועל העבודה ועובר על כל הש"ס בכל 5—6 שנים. בחיי יום-יום היה איש עממי. מעין טיפוס של "הורופשניק" — איש העמל הגופני. לא אשכח לעולם את הרושם העז שעשה עלינו הילדים בשעתו. כאשר ראינו אותו בבוקר לא עבות אחד עומד ליד ביתו. חגור סינר של פועל וסולל בעצמו את חלקת-הכביש שלו. בעינינו לא עלו בקנה אחד הפנים הרבניים. זקנו שירר לו על פי מידותיו. הירמולקה על ראשו וסינר ופטיש של פועל העובד עבודה גופנית שחורה. אבל ר' לייב מדוברוי. איש העם ותלמיד החכם כאחד. קיים בזה פשוטו כמשמעו

את מאמר התכמים: „אהב את המלאכה ושנא את הרבנות“. משום כך היה בשעת הצורך גם בונה לעצמו והיטב עצים ומתקן את התנור בבית, ובשעת הרחוק — גם את השעון ידע לחקן, ועוד מיני מלאכות כאלה עשה.

ר' שבתאי שפירא חתנו של ר' סנדר, דמות רפרונטאטיבית ומעוררת כבוד, טיפוס של למדן ואריסטוקראט מלידה, בעל יחוס אבות — בנו של הרב ר' ראובן כרננובורג, — שהיה בשעתו מעוררם מאד בעולם הרבנות, היתה לו לר' שבתאי סוכנות של טקסטיל ולרגל עסקיו עמד בקשרי מסחר עם התעשיינים בלודז'. רוב ימיו היה מבלה בנשיאות, ועבר את כל רוסיה לאורכה ולרוחבה. הביתה היה בא רק לשבתות ולחגים או בעונה של שפל מסחרי. ברם, במקום שלא היה נמצא — בבית או בדרכים — הוא היה פיו פוסק מגירסא. היה בין היוצאים והנכנסים לביתו של הרב ר' אליהו רבה של לודז', בראיב היה מחזק למדן ותלמיד חכם, ולכבוד היה להורים שבניהם יבחנו בידיעותיהם בתלמוד על-ידי ר' שבתאי, לא אחת היה נכנס אתו בשיחה על סוגיא זו או אחרת, שהיית לומד באותו זמן, אותה שעה היה פושט מעל עצמו את צורת איש העסקים וצולל ראשו ורובו בים התלמוד. מצחו הגבוה והבהיר היה מבריק ועיניו היו זהרות וכולו מאיר מרוב התלהבות.

ר' שמעיה רוזנטל, אישיות רביגונית, נוסף לבקיאותו בתלמוד ובמפרשים, היה גם יהודי משכיל, „בעל דקדוק“ ובקי בתנ"ך ובספרות היהודית הפילוסופית על כל דורותיה — מסעריט גאון, הרמב"ם, רמח"ל ואחרים. הוא לא עשה את התורה קרדום לחפור בה, והתפרנס בכבוד מחנות גדולה של חפצי סדקית, שהיתה לו במרכז העיירה, היה מקובל כיהודי פיקח ונוח דבריות, ועליכן היו פונים אליו בעניני בוררות. כל מר נפש היה סר אליו להשיא את דאגותיו ומצוקת לבבה, והוא היה מקבל את כל אחד, מסביר פנים, מקשיב, מיעץ ומקל על הלב העמוס.

ישיבה זוטא

לשיא פעילותו הציבורית הגיע ר' שמעיה רוזנטל ביסודו את ה„ישיבה זוטא“, כמי שקראו לה בעיירה, כאן הוא הוכיח את עצמו גם כפדגוג מעולה וכמתנחל, כשעורר גם את הדגש על לימוד ומחשבה עצמית של התלמידים, הוא היה אומר שפרט לתורת נושה שאין להרהר אחרי חוקיה, הרי כל התורה שבע"פ והמפרשים בדורותיהם, מיוסדים על אדני ההגיון ועלינו לחדור לעומקם של הדברים ולבחון אותם היטב.

כמנהל למעשה של הישיבה מינה את חתנו, בעלה הראשון של תהימינה כתי — ר' אריה דרדק, הוא היה ידוע בכינויו „העילוי מטשרניק“ עיירה מולדתו, הוא הצטיין בזכרונו הפנומנאלי, ומעשה — והוא נודמן פעם עם הסופר הידוע — י. ל. קנטור, עורכו של העתון היומי הראשון ברוסיה — „היום“, ר' אריה, שהיה עוד צעיר לימים — בסך הכל כבן 20 — הפליא אותו בבקיאותו הרבה בש"ס ובפוסקים,

עד שהיה יודע לציין את מספר הדף של כל מאמר והלכה בגמרא. יתר על כן — הוא ידע בע"פ את כל סדר "טהרות". לשאלתו של ד"ר קנטור — לשם מה ולאיוזה מטרה היה לו צורך בכל המאמץ הנדרש לזה? ענה ר' אריה שבמקרה והוא נמצא במקום שאין בו ספר, הרי הוא חוזר בע"פ על סדר "טהרות".

ר' אריה הצטין ככה ההסברה שלו והסוגיא הקשה ביותר בתלמוד, והסברה על ידו בצורה פופולארית ומובנת לקהל מ"עמך".

בעברו לאחר שנים למינסק הוא נתמנה מיד למורה הוראה ברבנות שם. לאחר זמן נמסרה לו הנהלת ה"חדר" של ר' איסר.

"חדר" זה היה מיוחד במינו בהיותו מיועד לא לילדים, אלא למבוגרים שלא הספיקו לקנות תורה מנעוריהם, וכולם בעלי מלאכה עמלים: בנאים, טייחים, גבולנים, נפחים וסנדלרים וכיוצא בהם. הם היו משכימים עם עלות השחר, מתיישבים ליד שולחנות בבית הכנסת ושומעים שעור במשניות מפי הרבי שלהם. מה "חדר" הזה יצאו למדנים מובהקים, ולא אחת קרה שאם ר' איסר לא יכול היה בגלל איזה סיבה שהיא לבוא, מילא את מקומו אחד התלמידים. שהיה יושב מבאר ומסביר פרק משניות כבקי ורגיל. לפני פטירתו הביע ר' איסר את בקשתו ורצונו, שר' אריה ימלא את מקומו כמנהל "חדר" זה.

מענין הוא שמקום תורה זה המשיך את קיומו אף בימי שלטונם של הבולשביקים.

עד פטירתו של ר' אריה, יהי זכרו ברוך.

ר' לייב חתנו של השוה"ט ר' יוסף, אחד הלמדנים הראקובאיים, שהשפעתו היתה רבה על חנוכו של הדור הצעיר בעיירה, הוא היה מיסדה של חברת "תפארת-בחורים", אליה כינס את אותם הבחורים שהיה להם רצון להעמיק את ידיעותיהם ביהדות. הוא היה מלמד תנ"ך והצטיין כפרשן וכדרשן בתבלו בדבריו אגדות חז"ל, מוצאו היה מהעיירה טשרניק עלייד ברזין פלך מינסק. למעשה הוא שימש בעיירה כעין רבי-משנה. בערבים היה מלמד פרק במשניות או גותן שעור בתלמוד לקהל נבחר של למדנים ובני תורה. הוא היה גם "בעל-קורא" תמידי בבית-המדרש, ולעיתים — גם עלה על הבמה ונשא מדרשותיו בפני קהל המתפללים. לימים נקרא לוורונו, עיר גדולה ברוסיה, לכהן שם כמשגיח בבית-חרושת גדול לנעקין.

עֵיירַת מוֹלֶדֶת נו

ראובן וינר

ראקוב — עיירה לא גדולה, טובלת ביערות וגני עצים פרי מסביב. בשיפולית עובר הנהר סווישלושק, שתחילתו כאולשינקי, הולך ונמשך ונופל אל הברזינה. משני עברי הנהר — שדות תבואה נרחבים, כרי-מרעה ויערות המשתרעים לכל אשר תשורנו העין. בעיירה ישבו כשלוש אלפים נפש, וביניהם כאלפיים יהודים. בתיה בתי-עץ. מזה דורות לא נפלה בה דליקה, ועל כן היו הבתים ישנים ורעועים. כטבורה של העיירה — שורה של חנויות, שם השוק מתכנס פעמיים בשבוע — בשני בשבת ובשישי. רחובותיה: למערב — רחוב וילנה, למזרח — רחוב מינסק ובצדדים — רחובות קטנים וסימטאות. שהיו מאוכלסים רובן נוצרים ומיעוטן יהודים. בעבורה של העיירה — ישובים של יהודים בודדים.

שכונת לראקוב היו העיירות: הורדוק, איוניץ, ולוזין המפורסמת, וישיבה ועוד. כל עיירה וייחודה. מאות בשנים עמדו העיירות על אדמת בילורוסיה וליטא. היו את הייטן יצרו ופיתחו את ההווה שלהן. הווי העיירה היהודית, שבה נתרקמה ונשתמרה תרבות יהודית עצמאית במשך דורות, עד בוא יד הכורח עליהן.

שתי הערים הגדולות — וילנה ממערב במרחק של 140 ק"מ מראקוב, ומינסק במזרח — 35 ק"מ ממנה, שימשו עד מלחמת העולם הראשונה מטרופולין לעיירות אלו. מהן הן הביאו את מרכולתן ולשם שלחו תוצריהן; לשם נסעו בשעתם המשכילים לרכוש "השכלה בת השמים", ומאוחר יותר — לגימנסיות. המצב נשתנה אחרי שראקוב נעשתה עיר-ספר — בס"ה חצ' ק"מ מהגבול, ומינסק מעבר לגבול. מאז היתה וילנה העיר המרכזית היחידה בחבל ארץ זה וכל הסחר הוסב אליה. לשם נסעו התנוונים ואנשי העסק, לשם נשלחו בני הנוער ללימודים; שם גם השתקעו כמה וכמה צעירים ששאפתם היתה לצאת ל"עולם הגדול".

כלי התחבורה היחיד היתה העגלה. כי הרכבת עשתה את דרכה בצידיהן של העיירות ועקפה אותן. כלי התחשב בצרכי התחבורה שלהן ושל הכפרים גם יחד. העגלונים היוו טיפוס אנושי מיוחד שנתגבש על ידי הטלטול התמידי ברכים המשובשות לרוב וללא כביש.

אח לעב לזן היה הקצב. שניהם מ"עמיהארצות" של העיירה היו, אולם לא אחת בשעת סכנה הם אשר הגנו עליה מפני פורעים או סתם גויים שכורים ומשתוללים. הם ידעו לשלוף את סכין הקצב או להניף את יצול העגלה ולמחוץ ראשיהם של אלה שחשקה נפשם "לשחק" קצת בעיירה.

הוסף עליהם את החייטים, הסנדלרים, הנגרים, הנפחים, האופים ועוד סוגי בעלי-מלאכה, והרי לפניך עדה גדולה של מפרנסים, שחיו על מלאכתם, והיוו את היסוד הבריא, הגם הדל ביותר, בעיירה.

והיתה שכבה שניה: הרי הם בעלי המפעלים והתרושת, לפני מלחמת העולם הראשונה היו אלה בעיקר "המעבאניקער", שיצרו מכונות דיש ומורים לניפוי

חוג הדראמאטי ב'1926

תבואות ושלחוצרתם יצא שם למרחוק, אלא שבשנים 1923—1933, כמעט שעברו ובטלו מן העולם, ונשארו רק כמה מפעלים: שתי טחנות-מים בבוקרקה ובסלובורקה; מפעלים אחדים של כלי חרס לבישול, עציצים-לפרחים ולמשתלות. היו גם בתי בורסקי לעיבוד עורות למרוות ולנעליים. שם יצא למנסרה הגדולה שבמיכלובה, אשר חוצרתה, לוחות עץ, נועדה ליצוא למרחקים.

אגב, היה זה מקום הכשרה חלוצית, ובשנות העשרים עבדו שמה כ-30 חלוצים ממקומות שונים בפולין, ומעניין שבעל המנסרה, מר ריבין, היה בשעתו איש ה"בילוי"

אשר עמד לעלות ארצה עם חבריו, אלא שנתעכב „לזמן־מה“. „וזמן־מה“ זה נמשך עשרות שנים עד שהושמד הוא עם מפעלו.

נזכיר עוד מפעל בעל אופי של תעשיה כבדה בראקוב: ייצור פחמי־עץ, טרפנטין ועיטון ביערות פוגולנקה, בבעלות משפחת פופקין. עד פרוץ מלחמת העולם השניה עמד המפעל על תילו והתפתח יפה. גם תוצרים אלה נועדו ליצוא.

אחרים באים אנשיה־מסחר, החנוונים, בעלי בתי־מרוח ומספר פקידים במוסדות הקהילה. זאת היתה החוליה החלשה ביותר בעיירה, שהיתה נתונה לתנודות, מצבם הכלכלי היה דחוק, וביניהם רבים שסבלו ממש חרפת רעב, והם הודקו לתמיכת קרוביהם באמריקה או מארגון יוצאי־ראקוב באמריקה. לעזרתם באו שני המוסדות: קופת „גמילת־חסד“ ו„לינת־הצדק“.

היו גם יהודים שעסקו בחקלאות. אחרים היו בעלי אדמות משלהם ואחדים חכרו קרקעות מבעלי האחוזה בסביבת ומאכרים עשירים, ופתחו להם משק חקלאי.

שלא ככל העיירות בסביבתנו, היתה ראקוב עיר מעורבת יהודים ונוצרים. היהודים ישבו במרכז של העיירה, והנוצרים — בקצותיה, בסימטאות האחוריות. לרובם של הנוצרים היו גם משקים חקלאיים וגינות ירק ופרי; מאותן הסימטאות היה בא התפוח, האגס הריחני, השויף והדובדבן ליהודי העיירה. היו ביניהם גם בעלי־מקצוע: סנדלרים, חייטים, נגרים, פקיד ממשלה וגם טוחרים. לאלה היו חנויות במרכז העיירה ובמרוצת הזמן היוו כוח מתחרה לחנוונים היהודים ודחקו את רגלם מכמה וכמה עמדות בסיס שרכשו להם במשך דורות.

ר ב נ י ם , מ ג י ר י ם ו ח ו ז נ י ם

שני רבנים. לא נעמד כאן על הסיבות שגרמו לכך, שכסא הרבנות בראקוב נחלק לשניים, נציח רק את העובדה שבשנות העשרים עוד היו שני רבנים בראקוב: הרב פולק ז"ל, והרב קלמנוביץ. בשנת 1928, בערך עזבו שניהם את העיירה ובמקומם נתקבל לאחר זמן הרב הלפרין. הוא היה עוד צעיר לימים ויפה תואר, בקי בתלמוד ויד לו במדעים כלליים; ידע להתהלך עם הבריות בחביבות, והצליח לאחד מחדש את הקהילה המפולגת. השפעתו היתה חזקה ורב־צדדית. הוא פעל בהרבה שטחים, תמך בבית־הספר של „תרבות“ היחיד בעיירה ובא בדברים עם אנשי ראקוב באמריקה על עזרה להקים בית־ספר דתי.

הרב הלפרין ישב על כסא הרבנות כעיירה עד בוא הנאצים. נתפס ע"י הגרמנים לעבודה, והושמד במחנה העבודה על ידי קראסנה עם כל אנשי המחנה. ת.נ.צ.ב.ה.

ה מ ג י ד פ ר פ ל

זה היה יהודי למדן, טוב־לב ומקובל מאוד על אנשי העיירה. שנים רבות היה נוהג

מדי שבת לדרוש בענייני־דינא לפני קהל המתפללים בבית־הכנסת. באפוליותו של בית־הכנסת, בשבת בין מנחה למעריב, היה עומד ע"י ארון־הקודש ומטיף אמריו על לב שומעיו בניגונו המיוחד והיו דבריו, דברי נחומים מתובלים במשל ודברי אגדה, נצרי ללב. בימי החול היה מלמד פרק משניות לקהל אנשיו. הוא היה מעורב בין הבריות ועסק בצרכי־ציבור וביתו היה בית־ועד לחכמים. הוא גם היה יוצא לעתים לעיירות שבפולין ומופיע בדרשותיו. והיה מפורסם ומקובל עליהם. כעבור שנים עבר לאושימינה, גם כאן המשיך במגידות עד בוא יומו. ת.נ.צ.ב.ה.

החינוך בראקוב

אני עוד הייתי חניך ה"חדר" בראקוב, ובין כתליו עברה עלי ילדותי. כאן קיבלתי את השכלתי היהודית; כאן גיטעה כלבי האהבה לעמנו ולעברו; כאן פותחה בלבי הערגה לציון. שנתנה את אותותיה כעבור שנים עם יסוד "החלוץ" בעיירה. כמוני כן גם עשרות בני נוער, חברי ב"חדר" וכאן קיבלו את השכלתם היסודית.

**

עם סיום הלימודים בחדר, ומי שחשקה נפשו בתורה עמדו לפניו פתוחים שערי הישיבה. שנוסדה באותן השנים בראקוב בהשגחתו של הרב קלמנוביץ. לישיבה זו, היו באים בני נוער מהעיירות הסמוכות וגם מהמרוחקות. וכמנהג בחורי ישיבה מקדמת־דגן, היו "אוכלים ימים" אצל בעלי הבתים כעיירה. לזאת דאגו ה"נשים צדקניות" שבעיירה. הן גם דאגו למקומות לינה בשבילם, ולכל יתר צרכיהם. ובעברך בלילות־טבת הארוכים ליד בית־המדרש הישן, או שהקדמת קום עם שחר "לחפילת ותיקין", הגיעו לאזניך קולות ערבים ספוגי געגועים של "מתמידים", הרכונים על דפי הגמרא ועוסקים "באבעיות דאביי ורבא", ואמרת עם המשורר: "עוד יש ערים נכחדות... ובצאתך יחידי לעתות בלילות".

"הישיבה" התקיימה בראקוב עד שנת 1929. משעזב הרב קלמנוביץ את העיירה ומקורות הכספים נדלדלו, נסגרה הישיבה.

עד כאן חינוך הבנים, ואילו חינוך הבנות היה אחר לגמרי. כאן לא היו מעצורי מסורת ו"חדר", והדרך היתה ישרה: בית־הספר הממשלתי. כן בימי הרוסים, וכן בימי השלטון הפולני. עם סיום בית־הספר העממי שלחו האמידים שבהורים את בנותיהם לחולנה, להמשך הלימודים בבית־ספר תיכון. עברית למדו אצל מורים פרטיים.

בית־ספר "תרבות"

בית־הספר הראשון של "תרבות" נפתח בראקוב כבר בשנת 1919, אולם בשנת 1922 יצאה הוראה מטעם השלטונות הפולניים כי על ילדי היהודים ללמוד בבתי־הספר הממשלתיים. התחיל מאבק שנמשך שנתיים, ורק בשנת 1924 הוכתר בהצלחה, והרשות ניתנה לפתוח בית־ספר "תרבות" ששפת הוראתו תהיה עברית. במשך הזמן

הועמד בית־הספר על רמה פדגוגית גבוהה ומספר התלמידים בשנים האחרונות לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה הגיעה למאות.

תנועות הנוער הציוניות

לבית־הספר היתה השפעה מרובה על הנוער בעיירה ועל התפתחותו הרוחנית־לאומית. השפה העברית נעשתה שגורה עלי־פיו, הכתה שורשים בלבו, והזיקה למקורות התרבות העברית היתה לנחלת הדור הצעיר בעיירה. כתוצאה מזה ניתנה דחיפה כבירה לפעילות ציונית. מבין אלה — מבין יוצאי בית־הספר צמחה באותה תקופה תנועת „השומר הצעיר” בראקוב, שמנתה 100 חברים; מבין אלה קמה אחר־כך גם תנועת בית־ר עם 40 חברים. „הסתדרות החלוץ” נוסדה בראקוב בשנת 1924. היא שלחה את הברית ישר לעבודה ולהכשרה. בתקופה זו החלה עליה חלוצית ארצה בקבוצות וכבודדים; עלו גם משפחות, ובמשך כל השנים עד פרוץ מלחמת העולם השנייה, נמשך זרם של עליה לארץ. עתים יותר חזק זרם דק מאוד. הנבלות ממשלת המנדט גרמו לכך שרבים־רבים התיאשו והגרו לארצות אחרות: ברזיליה, ארגנטינה ואמריקה־הצפונית. אכן, מי שהכרתו הציונית היתה חזקה ורצינו היה איתן, הצליח בכל־זאת לעלות ארצה ולהשתתף ככניניה. וכיום מונה המשפחה הראקובאית בישראל — 400 נפש.

וזהו מכתבו של הרב ר' ישראל הלפרין, אחרון לרכני ראקוב, שנשלח למר ויליאם רוזנטל אחרי גמר בנין בית־הספר הרתי בראקוב.

„לכבי יורד של הועד העזרה לאנשי ראקוב יידינו החשוב הנדבן המפורסם מה״ר רוזנטל נ״י.

איש בשורה אנוכי היום. כי הבנין נגמר — חסר בו רק התנורים. מתכננים אנו לערוך חנוכת הבית רק אם העת ירשה לנו לשמחה זו כי יעמוד על הברכה בחגיגת השמחה בין המתנדבים הראשונים, יזכר שמו לטוב ולברכה עולמית בין התלמידים שילמדו בבית־הספר.

אבן שמתחילה מאסו הבונים היחה לראש פינה. בנין מפואר כזה אינו נמצא בכל הטביבה.

מחיר התנורים יעלה יותר מאלף זהובים ובעל חוב גדול הנני מקודם להתאונני בראקוב ולבעלי־המלאכה. טעינו כהחשבון. הנ״ל עלה פי שניים כמו שחשבנו בתחילה.

לר' משה ברמן שלחתי חשבון מזויק.

בכן אחי ורעי חושו בעזרתכם. אל תניחו לרבוץ תחת כובד המשא. עוב תעזב. ה' הסוב ישלם פעלתכם ומהא משכורתכם כפולה לפני אדון כל.

ביחד עם זה שולח אני לכם ברכתי לשנה החדשה שתהא שנת חיים ושלוש ושלוה והצלחה מרובה במעשי ידיכם.

ידידכם נצח — ישראל הלפרין

ט' אלול תרצ״ט

בית הספר הדתי בבנייתו

תנועות הנוער החלוצי

אבא בוטכניק

בידיס רועדות ניגש אני לכתוב רשימה זו על דאקוב עיירת מולדתנו. שהיתה ואיננה עוד. בלב עולים זכרונות על מוסדות ואישים, על ילדים ונערים שחלמו לעלות לארץ-ישראל ולהצטרף לבוני המולדת, אולם פתיל חייהם נותק עוד בטרם אביבם. תהינה שורותי אלו נר זכרון לנשמותיהם.

בשנת 1924, עם התחלת העליה הרכיעית לארץ-ישראל, נוסד סניף „החלוץ“ בעיירה, ומיד החלה פעילות ציונית חלוצית ערה. נערים קמו, עזבו אב ואם, ניתקו את הקשרים עם הכל ויצאו לנקודות-הכשרה שונות, שמטרתן היתה הגשמה עצמית על-ידי עליה לארץ-ישראל. נער הייתי או וקסם החלוציות הפעים את לבי והביאני לידי התרגשות. ערבים שלמים הייתי מסתובב ברחוב זאסלאבי, סביב ביתו של שמואל פונוצניק הכובען, מקום המועדון של „החלוץ“. לא פעם התגנבתי מתחת לחלון ושמתי אזני כאפרכסת כדי להקשיב לשיריהם הארצי-ישראליים של חברי „החלוץ“ שהדהו בחלל האוויר. בכל לבי הצעיר נכספתי לראות את ריקודי התורה שלהם ולהאזין לצלילים שבקצו מהבית הנוצה עד שעה מאוחרת כלילה: — „אל יבנה הגליל!“... „אל יבנה הגלילה!“... „אל יבנה!“...

„החלוץ הצעיר“

באותם הימים נולד הרעיון להקים הסתדרות של „החלוץ הצעיר“. כתריסר נערים התאספו בביתו של אחד מאתנו והחלטנו להתארגן. מדריכנו מ„החלוץ“ (תבוגר) היו: משה מוצנוב, יעקב בוטכניק ומנשה מנסביץ ז"ל. זרם אלינו נוער מכל החוגים והשכבות. הערבים, וכן השבחות והחגים, היו מוקדשים ללימוד בעיות ארץ-ישראל והציונות, והיו מסתיימים בשירה ובריקודים. והנה נוסד בכפר מיכלובה שעל-יד העיירה קיבוץ הכשרה, במסגרה הגדולה של ריבין, ועלינו, על חברי „החלוץ הצעיר“, הוטל התפקיד לדאוג למזונותיהם. בארבע לפנות בוקר היינו קמים ומביאים להם את מצרכי-האוכל שלהם. בראותנו את החלוצים בעבודתם התקנאו בהם מאוד, ובקוצר-רוח ציפינו ליום בו נצא גם אנו להכשרה ולעבודה.

כאן המקום לציין את פעילותו התרבותית והארגונית הברוכה של הח' אברמסון, בתקופה הקצרה בערך (1925) שהתגורר בראקוב אחרי נישואיו. הוא הירבה בהוצאות בבעיות האקטואליות שבחיי היהודים בפולין ובארץ. ואף הקדיש מזמנו לשיקום הספרייה הציבורית הנודעת.

בינתיים נמשכה העלייה לארץ. במשך תקופה קצרה עלו מוצנב משה, בוטביניק יעקב, שניידר אברהם, אברמסון חיים, משפחת בירגר ועוד.

במיוחד נחרת בזכרוני ליל נסיעתם של האחרונים. היה זה במוצאי שבת חירסית אחת. עם שובנו לעיירה לאחר היפרדנו מהעולים, קיבלה את פנינו קבוצת פולנים, שהיו ידועים בעיירה בשם "סטצילצים", בקריאות בוז: "יהודים ארורים לפלשתינה!" קריאות אלו הזכירו לנו פעם נוספת את מצבנו העלוב בגולת פולין באותם הימים. ואת האמת שבצינורות.

חברי "החלוץ" ו"החלוץ הצעיר" נרמזו לפעולה מעשית למען הקק"ל. קרן-היסוד והליגה למען ארץ-ישראל העובדת, והיו לנושאייהם העיקריים. ימי ראשון בשבוע היו מוקדשים להרקת הקופסאות הקק"ל. אמנם, לא חסרו מקרי עלבונות גסים, ואירע גם שגורשנו מהבתים, אך בדרך כלל נתקבלנו ע"י יהודי העיירה בסבר פנים יפות ובעידוד רב. בזכרוני נשאר שמור המקרה דלהלן: בינם ראשון אחד נכנסתי אל בית הרב פולק ז"ל והנה מצאתיו יושב בדין-תורה וסביבו יהודים שבאו להתדיין לפניו, והם ממלאים את הבית המולה ורעש וצעקות, ביקשתי סליחה, ויצאתי, והנה יצא אחרי

הרב פולק ז"ל והומיני לבוא לביתו. באומרו: כלל הוא בידי: "היה זהיר בכבודם של שליחי מצוה." הריקות את הקופסה והרב עוד הוסיף תרומה על תרומתו הרגילה כפיצוי. מקרה זה אופייני הוא לרב פולק ז"ל. שהיה ציוני מסור בלב ובנפש ונענה תמיד כרצון לכל פעולה ציונית בעיירה.

י סוד קן "השומר הצעיר"

בשנת 1928 נוסד בראקוב קן "השומר הצעיר". ביזמתם של החברים שמריהו רילניק (כעת בעין־שמר) וכותב הטורים האלה. במשך תקופה קצרה הצלחנו לרכז סביבנו למעלה ממאה בני נוער מכל הגילים ומכל השכבות. שעקרונות השומר הצעיר והאפי הוצפי שבפעולותיה קסמו להם. לא חסרו גם קוריוזים. לא אחת קרה שהורים באו "להפיש" את בניהם בסניף הקן שלנו. ואנחנו היינו נאלצים להתביאם בפניהם. לעומת זאת נמצאי הורים שבעצמם שלחו אלינו את בניהם. ניהלנו פעולה תרבותית מסועפת. שנקודת־המוצא שלה היתה: חינוך מובהק של הנוער לציונות־חלוצית מתגשמת. הקן השתתף בכל פעולה ציונית בעיירה. והעמים עליו עול של מעשים. אחדים מבין חברינו יצאו לקיבוצי הכשרה. להתכונן לעלייה לארץ. לאסוננו הגדול רק כורדים מהם הגשימו את חלום מאווייהם. רובם נשארו בעיירה ונספו בין כל הקדושים. האותה תקופה הוקמה גם תנועת "בית־ר" והסתדרות רביזיוניסטית בעיירה.

בית־ספר "תרבות"

כאמור לעיל היו החלוץ הצעיר והשומר הצעיר הנשאים העיקריים של כל העבודה המעשית למען המוסדות הציוניים. לא עבר זמן מרובה והם יצאו מכלל כלי עזר לפעולה הציונית בעיירה והיו לגורם החשוב בכל החיים החברתיים־תרבותיים. ובראש־ראשונה למען בית־ספר "תרבות". אנו ניהלנו מאבק קשה עם החוגים הדתיים שהקימו בית־ספר דתי. ולא פעם פרצו קטטות בין שני המתנות. עד שבית־ספר "תרבות" היה למוסד החינוכי הטוב והמקובל ביותר על יהודי העיירה.

הוקם גם סניף "תרבות" שמתפקידו היה לסייע לבית־הספר מבחינה חומרית ומוסרית. יו"ר של הסניף שימש אז מר יעקב במפי ז"ל. ומוזכירו היה מר אברהם שניידר. משעלה שניידר לארץ. קיבלתי עלי אני את מוזכירות הסניף. עד יום עלייתי לארץ. ניהלנו פעולות הסברה על מוגת החינוך העברי לדור הצעיר. ערכנו נשפים והרצאות שהכנתם היתה מוקדשת לסובת בית־הספר. נתארגן גם חוג דרמאטי שהכין הצגות בכוחות עצמיהם. מבין מורי ומנהלי בית־הספר נמצאים אחנו כאן בארץ -- מר איסר קלצקי ואשתו רחל וולפוביץ. מר שלום חוליבסקי (כעת בקיבוץ עין־השופט) והמורה לוינסקי. בין פעילי הוועד נמנו דוד גרינהולץ. כיום בצרפת: ר' פיטל ברנשטיין ז"ל, ברוך קזולובסקי -- כיום ברמת־גן ושמואל רובינשטיין־אבני -- כיום ברעננה.

הסתדרות ה"ה שואר-ה"צ"ר "הפועל קן הרקאה" 10.7.1933. צלמונה א"י הארץ.

הספרייה

הספרייה העירונית בראקוב היתה מפורסמת כאחת הספריות החשובות ביותר בכל הסביבה. אולם מסיבות שונות נמצאה הנהלתו המעשית של מוסד תרבותי חשוב זה בידי אנשים שכינו את עצמם "ידישיסטים", וחלקו של הספר העברי בספרייה היה מיצער. החלטנו. איפוא, לפעול למען שינוי פני הדברים. וכאחת הישיבות של ועדי השומר הצעיר והחלוץ-הצעיר הוחלט להדור לוועד הספרייה, כדי לשנות את פרצופה. התחלנו במאבק. שקט אבל עקשני. ובבחירות הכלליות שנתיקמו באותו זמן לוועד הספרייה, הצלחנו להכניס גם אחדים מבין חברינו: שמואל רובינשטיין-אבני, היים טייך, שמעון שפירא ואנוכי. מאז החלה תקופה חדשה בספרייה. רכשנו ספרים עבריים. ועם זה רבו קוראי הספרות העברית. אט-אט הבאנו לידי שינוי פרצופה הכללי של הספרייה. והיא פעלה מתוך תיאום עם התנועה הציונית בראקוב.

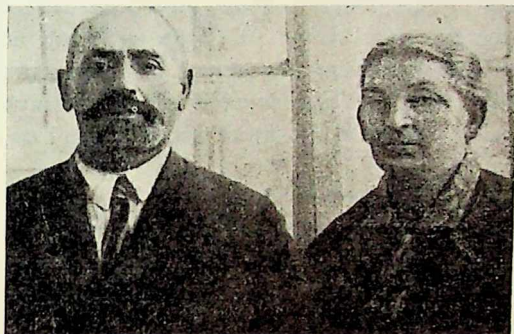
ועד עירוני של הקה"ל

בראש הפעולה למען קה"ל, שהתנהלה בשיטתיות ובהתמדה, עמד ועד עירוני. בו היו מיוצגים כל המפלגות הציוניות וגם בלתי-מפלגתיים אשר קה"ל היתה יקרה להם. בראש הוועד העירוני עמד מר אברהם גרינגולץ ז"ל, שהיה גם יו"ר התנועה הציונית בעיירה. ואחרי מותו נבחר במקומו מר טוביהו רובילניק ז"ל וחיים גינבורג כמזכיר ועדת קה"ל. עם עזבו את המזכירות קיבלתי עלי אני את התפקיד הזה.

לגזבר נבחר חיים גרינהולץ. בין אלה שסייעו בעבודת הקרן באופן פעיל היו מורי בית-הספר. מוסיא ליפשיץ-מילשטיין, הרב פולק ז"ל, פיטל ברנשטיין ז"ל, אברהם קנסרטביץ ז"ל ומאיר לוין ז"ל.

בבחירות לועד העירייה המקומי הצלחנו אז להכניס את מאיר לוין ז"ל, שנבחר לסגן ראש-העיר.

מלכה ואברהם גרינהולץ
יו"ר ההסתדרות הציונית בראקוב

ועד עזרה ליתומים

ביוזמתו של מר אברהם סטארובין ז"ל הוקם ועד עזרה ליתומים, שהיה מורכב מכל חלקי הציבור בעיירה: הרב הלפרין ז"ל, פייבה איציה סגלוביץ ז"ל, צבי רובילניק ז"ל, ומילא תפקיד חשוב בציבור. יוצאי ראקוב בארצות-הברית היו שולחים באופן קבוע אלפי דולרים, שחולקו לפי מפתח מוסכם לשני בתי-הספר, הספרייה, לינת-הצדק וכו'. רבים מבין הצעירים בעיירה נשלחו לוויילנה ללמוד בבתי-ספר מקצועיים. עם מותו של אברהם סטארובין ז"ל חלו תמורות בעבודת הועד. אולם הוא המשיך בפעולתו הברוכה.

עם הזרם (מיומנו של חלוץ)

ח. אברמסון

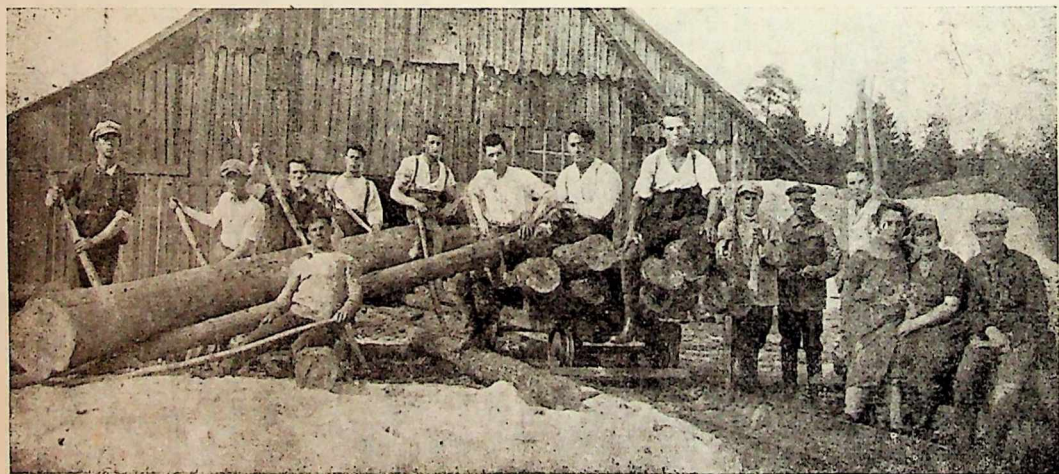
הרשימה דלהלן נכתבה בשעתה כפרי ביקורי התכופים בקיבוץ הכשרה שע"י העיירה ראקוב בשנת 1925. ועם השלימה את הרשימה על „החלוץ“ בראקוב, היא מאירה שטח חיים שהטביע את חותמו על הנוער בעיירה ועל העיירה כולה במיוחד שבו, ובהיותו מכשיר גדול לעליה לארץ.

סגרתי את ספרי, שמתים בארגז ואמרתי להם — עד כאן, מהיום ואילך יבואו במקומכם הגרזן והמכוש. ועם תרמילי על שכמי ומקלי בידי הלכתי לקבוץ אשר במ. לזוני בלכתי דמדומי הערב; גוססו קרניה האחרונות של השמש השוקעת: היה ככל שלווה ומנוחת עדנה של בין השמשות; עמד היער חולם ושקט. נים ולא נים התפלל תפילת לחש. רגלי קלו ובלבי זמרה — סוף סוף התגברתי. הוקל לי.

בבית הקיבוץ מצאתי רק את שתי „המאמצקות“, כמו שקראנו לאחר מכן לשתי החברות — האמתות והאחיות של הקבוץ, כשהן עסוקות — תאחת בתקונים והשניה ע"י התנור. הבתורים שבו זה עתה מעבודתם ונכנסו ללשכה להרשם. עברו רגעים אחדים והם הופיעו כולם ברעש ובהמולה. אני מתודע אליהם ומסתכל בפניהם המכוסים אבק ופיח ובידיהם המזופחות. כך אני אומר לעצמי, הם עבדו עבודה של ממש. ואני? האסתגל? האעמיד בנסיון?

עברו שבועיים. דרכי, בדרך כל הקבוץ, הולכת נפתולים. עדיין אנו מגששים ומחפשים את הדרך בה נלך. העבודה, נסירת עצים, קשה ומפרכת. פגה התלהבות. הגוף דורש מנוחה. ועם שובנו מהעבודה — נופלים על המטות ויונקים את הסיגריה שאינה משה מהפה. פקפוקים מתחילים להתגנב אל הלב — הכשר וראוי אני להיות „חלוץ“?

לא חלקלקה ביותר היא גם דרך כל הקבוץ כלה. קשה לבתורים ההסתגלות לחיים קולקטיביים כקריעת ים-סוף. מתגלים חיכוחים פנימיים. שיסודם כהרגלים ובמושגי הסביבה בה חיינו עד הנז. סימן שעוד רבה הדרך לפנינו. הנה בא חבר מזו. בלתי מבושל כל צרכו ותיכף נעשה לאסקופה נדרסת תחת רגליהם של חבריי. בסתרי לבו

קבוצת-הנערה במיכאלבה ע"י ראקוב

נשא את עלבוננו עד שפקעה סבלנותו. וכשהודגשה הסאה תפש ויצק דלי מים על ראשי שנים מהם...

והנה ספור מעשה שהגיע אלינו מהקבוץ בג': ד. אחד הבחורים הטובים. חלוצ בעל הכרה. יודע עברית. מדבר רמות על אידיאלים וטוהר החיים וכו' וכו'. מנהוג לגזבר הקבוץ. והנה נתפש במעילה בכספי הקופה. נשפט וגורש.

ושבו קוריו מברח: בימים אלה בא אלינו בחור מהעירה דל. כמעט נער. אנו תוהרים היום מהעבודה. יושבים אל השולחן לאכיל והנער איננו. קוראים לו ומתפשים איתו עד שמצאנו — עומד מאחורי הקיר ואיכל "סטרודל". התפרצנו בצחוק. והוא נועץ בנו עינים — נו, מה?... כלומר — מה יש? ה"סטרודל" הוא שלו. קנינו הפרטי... ואין לשותף את מי שהוא אחר באכילתו...

ברם. אני אומר לעצמי — אל יאוש! זה טבעי בהחלט. והקבוץ צריך לשמש כיר מצדף לבחורים אלה. למען יצאו ממנו מזוקקים שבעתיים ומוכשרים אל המטרה הגדולה — הולדת היהודי החדש — האדם החדש. לכן נחוצה הכשרה תרבותית. כלומר — הכשרת הלב והמוח.

כעבור חודש וחצי

ובכל זאת היא מסתובבת! ואם קשה הדרך ומלאת תחתיתם. ואם מתוך האכזרות פנימית. הגנו מוצאים סוף סוף את עצמנו. לאט לאט הולכים הלבבות ומטהרים. נצרפים ומסתגלים. משיגים את הרעיון. ראשית בא שינוי גדול ביחס אל העבודה. היא אינה קשה עוד כמו שהיתה בימים הראשונים: "הקורות עפים מתחת הירידים כ"שיר-מזמור". אומר אחד. סרה הרצינות מהפנים. מרבים לשיר. לרקוד. עוד מעט ולא אכיר את החברה. "יפים הם החיים הקולקטיביים". אומר אלי היום מס. רב"ש! אימתי היה יודע בחור זה שהחיים עלולים להיות יפים או לא יפים. אלמלא בא לקבוץ רק דשם כך — דינו.

ביחוד נשתנה המצב אחרי שבא אלינו הח' ג. והו טיפוס אידיאלי של חלוצ. יקר ביחסיו עם החברים. פשוט במהלכו. תמיד שמח ורענן. איננו ברה"כ במחשבה. אבל בעל לב פתוח. שכל בריא. עינים מפיקות בינה ובעל השפעה. ולא יפלא שבמשך זמן קצר מאוד נעשה לרוח החיה בקבוץ. אכן. לשכאלה אנו זקוקים. הנה נגשנו אל ההכשרה הרעיונית ביתר תוקף. אנו מרבים לקרוא בערבים מהספרות האי"ת: "הקבוצה", "בני קריניצה", "מחיי טרומפלדור", "כתבי א.ד. גורדון", את "הפועל הצעיר", את "הקונטרס". לבסוף מקבלים גם את העתון "דבר". שהחל להופיע לפני זמן מה בארץ.

אתמול — שבת — קיימנו שיחה על מהות דרכנו. אני בדברי הפתיחה שלי. אמרתי: — "ביסוד 'החלוצ' מונח לא רק המיומנט הלאומי. גאולת עם דני. אלא גם רעיון אנושי כללי. 'החלוצ' כמשגש דרך החיים הקולקטיביים בארץ. נוטה מהדרך

הסלולה. בה הלכו דורות לפניו. ומחפש לו שבילים אחרים ודרכי חיים אחרות. הוא בוחל בחיים שיסודם מלחמה והתחרות אדם באדם. וחותר לקראת חיים המאפשרים סויון בין איש לאיש. ה"חלוצ" צריך שיתקדש, שיטהר, שיתרחק מהכיעור שבסביבה. כאן דרושה עקירת כל רגש של אנוכיות. עלינו להולד מחדש!"

נשמעים הדברים ונקלטים בדממה. אך ג. גורס אחרת. והוא קם ואמר: "הבר, אתה דורש התקדשות, הכשרת המחשבה והמוח. טוב. ואני מוסיף ודורש מה"חלוצ" שיהיה קודם כל: מלא חדות חיים; צריך שידע לשיר עד שיגיע לידי דבקות חסידית ונזה יגיע גם לאהבת החבר והרע. חסידים אנחנו! חסידים מודרניים!... דרש וקיים: קם ונתן בשיר קולו ואהרים ענו לעומתו, נדבקו בו והיו לגוף אחד מלוכד החג חגים על פני האדמה, בזעקם — "אל יבנה הגליל" ... בנוסחת הקבוצ הארצישראלית.

בפתח הדלת עמדו הפועלים הנכרים והשתוממו: "לשמחה זו מה היא עושה?" אינם משיגים כלל כיצד יהודונים אלה עובדים עבודה שחורה ומפרכת ושמחים כל-כך? אבל לא רק הם. אינו מכין גם האב — על שום מה עזב בנו פתאים את החנות או את הכפר והלך לעבוד בשני זהובים ליום? ברעד ובתמהון מתכוננת גם האמא בבן תפנוקיה. שקם בכוקר לא עבות אחד והלך לחטוב עצים אצל פלוני אלמוני, וכששב בצהרים הביתה היו פניו מאירים ממש כאילו נצח עולם מלא. ואָנו? — אָנו מקשיבים לקול הקורא ממעמקי הנפש: הגאלו! והננו הולכים וגואלים את עצמנו בכוח ואיל.

בעל המנסרה מר מ.ר. הוא יהודי כבן 60. הוא, אשתו ובנם ושתי בנותיו הצעירות לימים מתגוררים בבית מדות, בית-אדוניהם לא הרחק מהמנסרה. כל מהלכו ומנהגי אחנו הוא כשל חקיף וגביר. יחסם של כל בני המשפחה אלינו היה בתחילה זר. דברו

ה"מכבי" בדאקוב ב-1925

אתנו מגבוה. אך באחרונה נשתנו במקצת פני הדברים. לפני ימים אחדים אף נכתו האב ושתי הבנות באספה. שהיתה מוקדשת לתולדות ה"עליות" לארץ. אני, בדברתי, הזכרתי את העולים הראשונים והעליתי על שפתי את המלה — "בילויים". והנה ראיתי שמר מ.ר. הודעו פתאום והתענינותו במהלך השיחה גדלה. הוא אף הקשיב קשב רב לדברים. נודע לי אחר כך פשר הדבר: בשעתו הוא היה אחד "הבילויים". התעתד לעלות ארצה. לא עמד בנסיון. נשא אשה, החל בעסקים והתעשר עושר רב. נבלע כולו בתוך עסקיו שהשכיחו את א"י כליל מלבו. והנה לשמע השם "בילויים" פתאום אחרי כל כך הרבה שנים. נודעוזה איוה נימה מסותרת בליבו ומתהוה הנשיה גחו פתאום ימי הנעורים. זכר את ימי חרפו.

יום אחד נפגשנו. ובשיחה על עניני העבודה, הציג פתאום שאלה: הבאמת תעלו י"א רץ ישראל?

לפני יומיים נודמנתי ברכבת לוויילנה עם מרת מ. אשתו של מעבידנו. אנחנו כבר מכירים זה את זה. נכנסנו בשיחה. היא נעשתה אינטימית אתי וסיפרה לי על חייהם במוסקבה לפני המלחמה. פרשת עושרם ורוב גדולתם בימים ההם. ואגב שבחה את בנה יחידה הלומד בוויילנה באוניברסיטה. אך אחת אני יראה. — היא המשיכה — פו יסחף גם הוא עם הזרם שהציף את הנוער היהודי. וירצה לעלות ארצה. ציפתה לנחמה מפי. אבל בלבי עלתה אותה שעה קריאת נצחון; כן, סחף יסחף! גם כולכם, אתם ובניכם תסחפו בזרם הזה. זרם הדם של עם ישראל הניעור!

מזכרונותיו של מורה

שלום חולבסקי

כשלוש שנים עשיתי בראקוב כמורה וכמנהל ב"ס עברי "תרבות". עבודתי ביחד עם מלכה קזיניץ ז"ל והנני קשור לזירה של העיירה זו בעבותות אהבה. מורה צעיר הייתי, אך זה גמרתי את סמינריון "תרבות" בוילנה ונתגלגלתי לעיירה נדחת זו השוכנת כירכתי עולם על הגבול הרוסי ממש. זוכר אני את נסיעתי הראשונה מאולחנוביץ לרקוב, כאשר אי־שם על גבעה הפנה אלי אליהו בעל־העגלה את ראשו, הצביע באצבעו על אורות מנצנצים הרחק הרחק באופק ואמר:

זאת היא מינסק!

ומינסק או היה עולם רחוק ביותר.

והעיירה — קטנה, הנה השוק המרובע על חנויותיו וממנו לארבע הרוחות משתרעים רחובות, עם בתי עץ ועוד כמה סימטאות־ביניים והרי כל העיירה. דומני, שלא היה בה אף בית לבנים. בשוק ובחלקי הרחוב סביבו גרו היהודים ובקצוות הרחוב הפונים לשדות — גרו הגויים.

אך נקיה היתה העיירה והפעימה אותי בעדינות ובמשב הרוח התרכותי ששררו בבתי היהודים. דבקתי למקום, לילדים, לביה"ס, לנוער וליהודים שבו, ואם היו שנים שהכרתי את העיירה היהודית ומציאותה — הרי אלה הן שנות עבודתי בראקוב, קודם ידעתי רק כילד עד גיל 14 עד צאתי ללמודי ואף זה במעט. איזה שלל של יהודים עתירי־נכסים:

הנה פייטל ברנשטיין — בעל הנשמה הזכה והתמימה ואשתו — תמה כיונה ובעלת־לב עדין וטוב, בלב ונפש היה מקבל את אורחו בכיתו. פעם קרא סיפור דמיוני של יאושזון — זה היה ערב מלחמת העולם השנייה, על קום מדינה יהודית, והוא התהלך ימים, לאחר זאת כבהלום. כמה חן אנרטי היה בבית זה. כמה אהבה מצויה היתה בו לכל עניין יהודי, ציוני, עברי.

סוביה רובילניק — הפקח ובעל הגאווה הפנימית היהודית הקר בחיצוניותו — אך השופע להם פנימי לבית־ספר עברי וחינוך ציוני.

במפי — יהודי שבדיוחק מצא את פרנסתו. עני ונחבא אל הכלים — אך מותיקי הציונים במקום. מלא וגדוש בידיעת היהדות והציונות. שרשיו הרוחניים במינסק הקורנת אור יהודי ולאומי בין מייסדי ביה"ס העברי במקום ומקורב לתנועות הנוער החלוציות.

גרינהולץ — המשפחה הציונית בה' הידיעה בעיירה. מרכז העצבים של הפעילות הציונית החל בבי"ס וגמר בקרנות וגסוכה גאווה יהודית לאומית. משפחה ענפה. רבת-פעלים ולכל שלוחותיה השפעה מכריעה בחיי העיירה.

צבי שפירא ומשפחתו

המורה שפירא — דמית אצילה גדושה תורה ויהדות חילונית. היליכו תמיר וחקנו המכסיף מעורר יראת כבוד. היות נואם לעתים רחוקות. אך נאומיו היו בלתי נשכחים. הם גיחנו ברטוריקה מופלאה, בהשראה עמוקה ובפאטוס עמוק יהודי יציוני. שנים רבות זכרו בני העיירה את דבריו שנאמרו בימי המאורעות בארץ.

חייקל אוברז'נסקי — מנכבדי העיירה. תורה ועושר באכסניה אחת. וגוסף על כך פקחות היים שופעת. אמרות הכנף שלו היו כבוק נפוצות בקרב יהודי המקום. משפחת קגנוביץ. המורה גולדשטיין ועוד ועוד. ומעל כולם יהודי העם המופלאים שהיו שותים בצמא. בפיות פוערים את פניו המתק שנולד כטל מפי המגיד. ששמותיהם אינו זוכר אך דמויותיהם היקרות מרחפות לנגד עיני.

היתה העיירה לפני המהפכה כולה שורה בצילה של מינסק. בה למדו ממנה ינקו את תרבותם והשכלתם היהודית והרוסית. את הקשר העמוק לשפה הרוסית ולספרותה אפשר היה לחוש בהרבה בתים כשאי"פה ואי"שם היתה, תוך שיחה, נפלטת ציטטה מפושקין, לרמונטוב וטולסטוי.

יוס"יומה — חליון — חנויות. מסחר בפשתה. חיים ללא רוחה יתרה — אך הבית בנה אורות רבים. אורות קסם וחום.

והנוער — מתדבק על שערי תנועות הנוער, רוקם חלומות עליה. פעיל בפעולה הציונית בבית-הספר, קרנות וכו'. והאם אפשר לדבר על הנוער בראקוב מבלי להזכיר את מרכז-עצביו אבא בוטביניק יבדל לחיים.

ובית-הספר: ספק אם אוכה בחיי לספוק מרזה ומלהיב בעבודת ההוראה — כשם שזכיתי בככורי שנות עבודתי אלה.

בבית הכנסת החדש, בעזרת תנשים ובחדר-העזרה שוכן ביה"ס העברי „תרבות“ על שבע כיתותיו.

המורה קויניץ מלכה — ואתובה מאוד על הילדים — ואנו מקיימים את ביה"ס על כל כיתותיו. המורה קברטץ מלמד כיתה א'. היינו עובדים בשתי משמרות. משעה 8 בבוקר עד 5 בערב, ולפעמים שתי כיתות מצורפות בשעור אחד. צעירים היינו, והמרץ אתנו, ובערבים — פעילות ציבורית, ציונית וכו'. לא היה מוסד שהמורה לא היה כלול בו.

בביה"ס העברי בעיירה — מקדש מעט לעברית. לציונות ולחלוציות — והוא כולו אמוץ אהבה ויקר ללא גבול. סביבו התרכזה הפעולה הציונית. ממנה ינקו תנועות הנוער. הוא צינור ההובלה לארץ-ישראל.

בביה"ס מתקבל העקרון: דבר עברית במשך כל היום: ברחוב, בחנות, בבית. וכך השתררה עלידי הילדים השפה העברית בכל פינה בעיירה.

זכורני איך היה מינייה אוברזנסקי הפקחית. היתה נאלצת ללמוד את מונחי מכשירי הכתיבה בעברית לבל תוחרם חנותה עלידי הילדים.

ואחרון אחרון: הילדים. כאלה נגוהות מוארים הם, אלה שאהבתים אהבת-נפש, את כולם, כולם.

איזו דבקות ואהבה לביה"ס, לעברית, לחינוך ולמורים. מי עוד יזכה לכך? זכורני, למדנו נביאים ראשונים, הילדים רצו להספיק יותר והם הציעו לי שאקדים שעה ונתחיל את הלימודים בשבע בבוקר.

ובבקרים — בוקרי אביב בתוך דומית הבית היינו לומדים פרקים בנביאים ראשונים, ילדים — טל ילדות נסוך עליהם. צחם כשרסיסי חלומות השינה עדיין גבטים היו מעיניהם. יושבים וממשיכים את חלומותיהם בסיפורים על שאול, דוד ויהונתן. איזו התרגשות אחזה אתם בשעור על אליהו ואחאב. בפגישה הדרמטית בין הנביא והמלך, בזעקה: „הרצחת וגם ירשת“, הם ישבו מוקסמים ולא פעם הייתי עוזב את הכיתה כשהם עוד יושבים צמודים למקומותיהם. מהורהרים וממשיכים להוות (ולמרות שעסקתי רק בהוראה כתינוקות של בית רבן נתבקשתי ברבות הימים, ללמד פרק בתנ"ך גם למבוגרים, בשבת, אחרי שנת צהרים... ולמדתי).

למדנו את האידיליות של שמעוניביץ, ומאגדות צפת נחרת בלבם השיר: קבלת שבת כצפת של האר"י, הם למדו את השיר כולו בעל-פה. כל אחד בכיתה רצה

לצטטו בהגוי נכון ובטוב טעם וכה נהנו מתוכנו. שפתו ומהקצב הכובש שלו. כאיזה להט נפש. ומאור נשמה היתה פרומלה ליפקיביץ מדקלמת אותו!

למדנו פעם מערכה ממחזהו של נ. ביסטריצקי על יוחנן בן זכאי. היה זה בעזרת הנשים בבית"כ למעלה. הבית היה ריק ואלקה שפירא בהגויה המצויין, בהטעמה ובחוויה עמוקה קראה את הקטע המתאר את יוחנן בן זכאי החש פתאום כאילו רעד מתחולל בפנימו של המקדש. תוך תחושה לגורל הימים הבאים — היה קולה. קול הקטיפה רוח תוגה וחווית הודות מלאה:

„היכל היכל, מה אתה רועד?!”

יצילי פסוק זה בפיה של ילדה זו מהדהדים עד היום כאוני. ואנו לא חשנו את רעירת הארמה העומדת להתחולל.

עוד בשנת 1940, בימי הסובייטים, קיבלתי כמה גלויות מהילדים. בהם הם כותבים שהם ממשיכים בסתר ללמוד את התנ"ך. מה גדולה היתה שמחתי על כך ומה גדול היה צערי שלא יכולתי לבקדם. וכיום צפים הם לנגד עיני. חמר, הלה ליפקוביץ, משהלה רובילניק, פרומהלה. אלקהלה וכולם כולם כמלאכים זכים, כאלה הם היו. ויבדלו לחיים אהרון. נחום, ויה וצפורה. הארבעה שנותרו לפליטה. כל הילדים האלה נאספו ביום המר לבית הכנסת זה — בית ספרם, וכאן נשרפו חיים וגופותיהם ונשמותיהם עלו בלהבות — אכן הם ישארו חתומים בלבי ויחיו בי עד יומי האחרון.

זכרונות והתרפקות על העבר

לפני ששים שנה

מוריס (משה-יצבי) ברמן

סבא שלי, ר' וולוול, היה מלמד הא"ב שלי. היה זה אדם שקט, תמיד שקוע במחשבותיו, ומסוגל לשבת ע"י המיחס שעות על שעות ולשתות תה, כוס אחר כוס, כשמצחו מקומט ועיניו מביטות נכחו, וכולו שקוע בטרדת המוחין: הוא היה מיצר בצרת ישראל והן הסבו לו דאגות ממש.

היה זה בשנות השמונים של המאה שעברה, גל של פרעות עבר אז על יהדות רוסיה, השמים נתקדרו עליהם, ועתידו של עמנו נגע ללבו מאוד. הסבא, דורי איצה'לה ואבא שלי הוזקו כוותיקי האינטלגנציה בראקוב של הימים ההם, וכאשר היו מתכנסים יחד בביתנו היתה שיחתם נסבה על מצב היהדות. הסבא והורד היו מרואיי-השחורות, ולעומתם היה אבא איש-המסחר הבקי בהוויות העולם והמדינה — מן האופטימיסטים. לרגל עסקיו הנרחבים היה מרבה בנסיעות — לקאזקו, למוסקבה, לווארשה, לטיפליס, לוילנה ועוד — ושם ראה את הענינים בצורה אופטימית יותר.

בשובו ממסעותיו, היה מדבר על ההתפתחות המסחרית והתעשייתית של רוסיה ועל התקרמותה הטכנית. דבריו היו ספוגים כעין אור חוזר ממה שראה ושמע בנסיעותיו. "עוד תראו ותיווכחו" — היה אומר, "כי המאה העשרים תביא לידי התפתחות עצומה בטכניקה ותצמיד את האדם קרימה לקראת חיים מאושרים יותר ועולם חדש, ובתוכם — גם את היהודים." מנין לקח דבריו אלה, זאת איני יודע, אבל עובדה היא כי כזה היה שיחו.

באמצאה טכנית אחת, כחלק מהציביליזציה העומדת לבוא, זכיתי לראות עוד בימי ילדותי: גרנו אז בבורקה, והיינו מאירים את הבית ב"קינולקס" — גוי עץ-אורן יבשים ודקים, החצויים במיוחד לשם הרלקה. יום אחד הביא אבא מווארשה חידוש רב: עששית של נפט. והיה הדבר לסנסאציה בעיריזה.

חידושים

חמישה בנים היינו בבית, ונוהג היה אצלנו שבפרוס הפסח נכנסת אמא לחנותו של פלטיאל או של בתי-הריבה וקונה כמה חתיכות "טאלדנה", כדי לתפור לחמשת

הבנים חליפות לימי הקיץ הבאים. והוא הדין בנעליים. את החומר הדרוש לזה היתה אמא קונה אצל נחמיה־שלמה. מזמינה את הרשל הסנדלר אלינו הביתה. ושם היה יושב על העבודה יחד עם השוליא שלו ותופר נעליים לכל הבנים יחדיו.

כי זאת לדעת: חנויות לנעליים מוכנות או להלבשה טרם היו בארץ. וכך גם ברהיטים. מנהג היה או בעיירה לתת לכת שעמדה להינשא „קומודה“ (שידה) כחלק מ„אויסשטייער“ (המזר) שלה. אמא שלי לא הבדילה בין בן לבת. וכאשר אחי הבכור ברל זלמן עמד לשאת אשה — הזמינה אמא את משה יחיאל הנגר, שיתקין עבורו „קומודה“. כל העבודה נעשתה או כמובן בידיים במשך כמה שבועות. וכאשר הנגר, חיים בשעה טובה את המלאכה. הביא את הרהיט אלינו הביתה. הופיעו כל השכנות להתכונן בו, וכולן ציינו שזהו ממש „אנטיקל“, עין לא ראתה.

כעבור שנים כבר התקדמו הדברים עד כדי כך. שלחתונתה של אחותי שושנה, קנו לה „קומודה“ מוכנה ככית־מסחר לרהיטים במינסק. וכשאמא באה הביתה וסיפרה על כך לשכנות. היה הדבר שוב לסנסאציה. אחת הנשים אמרה: „מי יודע. אולי עוד יגיעו זמנים שלא יצטרכו לתפור חליפות בהזמנה. אלא ייכנס לו אדם לתנות לבגדים ויקנה לו חליפה מהמוכן.“

(מחזור „אונזער שטעטל“, 21.11.1941)

רחוב האמברים

ב. בוטביניק

סימטה צרה ופתלתולת. למראשותיה של ראקוב. סימטה צרה וחביבה, החילתה ע"י בקתת נפצייה צמר. מתפתלת כנחש צבעוני מרהיב עין ומלא חן עד לקצות רחוב וילנה. במבואותיה של העיירה. סימטה שבחיה מעטים, וכולה אמברים, גדישי תבואה

ברל בוטביניק

וגינות ירק — פינת יקרת, ראש חלומותינו באותם ימי הנעורים המלבלבים. בסימטה זו לא נראה בית של יהודי. ואעפ"כ משולבת היא בזכרונותינו וספגה לתוכה הרבה מתלומותינו. חלומות נערים יהודיים בעיירת. הנה ה"סקולקה", בית נאה בתוך חצר מגודרת ומטופחת יפה. כאן לומדים ילדי הגוים. כביכול, "לומדים" חורף ועוד חורף, ולכסוף יוצאים ממנו כלעומת שבאו — בורים. שאינם יודעים צורת אות. אנחנו, ילדי היהודים, איננו מקנאים בהם. אנו לא נמיר את כל שנות לימודיהם ב"סקולקה" בפרק אחד בתנ"ך מפי ר' שלמה אידלס המלמד, היושב ע"י השולחן והיארמולקה על ראשו. עיניו זוהרות והוא מבאר לנו פסוק אחרי פסוק בניגונו המיוחד. הנלא מתיקות כדבש. לא אחת נלחמנו ביגונו. בימי החורף היו יוצאים ילדי ה"סקולקה" ומחכיפים אותנו בכדורי שלג. אולם אחרי קרב קשה היו נסוגים כחרפה. באשר ידנו היתה על העליונה. ולא יתכן אחרת. שהרי מבני־בניו של דוד אנחנו, שנלחם

יעקב ורחל־גוטע בוטביניק

יחידי נגד גלית הפלישתית. ועוד ריחפו לפנינו דמויותיהם של גיבורי דוד מהתנ"ך — יואב ואבישי בני צרויה, ופניהם הלכו לפנינו בקרב נגד ילדי ה"סקולקה". בני בניו של הגליתים והעמלקים...

רק מעבר צר נמשך מסימטת האמברים לחצר בתי־הכנסת, ובמעבר זה היו מתנהלים יהודי העיררה בשבתות אחרי הצהריים. בטוילם מחוץ לעיר, למרחבי השדות

ע"י בוסתני התפוחים והאגסים של הגויים. ריח השרות עלה באפס והביא את הלב לידי התפעמות, והעכירם לעולם אחר של מרחבים אינסופיים בעולם יח. סימטה קטנה זו נמשכת והולכת, מתפתלת כנחש ומוליכה במוצאה לרחוב וילנה במערב, ומשם לסתומות היער המקיף את העיירה. לשם הלכנו, אנו הילדים עם אחיותינו הגדולות, בקיץ לקטוף אוכמניות שחורות כקטיפה, ומביאים הביתה לאמא לבישול. היא, הסימטה, מקשרת בין מערב למזרח: מינסק במזרח לעיירה, והמערב לוילנה סוביל. מינסק היא כמרחק של 35 ויורסטאות מאתנו; היתה זו העיר הגדולה, ואליה נשואות העיניים. לשם אנו נוסעים אחרי מאבק פנימי ומלחמה עם הבית, ללמוד ולקנות "השכלה כת השמים", וחוזרים הביתה לתגים בכדי לשוב מיד לעיר. הנסיעה היא לרוב ברכבת, ולעתים — גם בעגלה. ואז אתה עובר מרחק של הרבה ויורסטאות בדרך זרועה עיירות יהודיות שקטות כעיירת מולדתנו עטופות חלום. לאחר חילופי השלטונות, היתה ראקוב לעיר גבול, ואותה סימטה מובילה ככר לוילנה, במערבה, ומאז — וילנה היא העיר אליה נשואות עיני כל בתור וטיב כעיירה, אם ללימודים ואם למסחר.

(נדפס ב"די שיערנאסן", שהופיע באמריקה

ב־1923 על ידי איגוד יוצאי ראקוב).

הודפס כאן בשניוניים קלים.

סולומי אנה

ב. בוטביניק

בית אחד ויחיד המקורה גג של קש, במרחק של ווירסט ומחצית הווירסט מראקוב, בדרך למינסק העיר. בית-אכרים אחד ויחיד סמוך ליער אורנים ריחני — ביתו של ר' יוחנן "הקומישיונר". בראותך אותו נדמה לך שר' יוחנן הסנדלר לפניך: יהודי בעל צורה, יפה-תואר ויפה-נפש; יהודי למדן, וראש שאיפתיו — שבניו יהיו למדנים. ואכן אחד מבניו נושא כתר הרבנות אי-שם באמריקה.

אתה מטייל בדרך לסולומינקה ונקלע לביתו של "ישובניק" יהודי, שהוא תלמיד-הכס. ושעה שהוא, ר' יוחנן, מופיע על פתח ביתו להקביל את פניך. הוא כולו מאיר ומצחו רחב ובהיר, וקנו כשל אחד תנא, והוא משרה עליך אור ושמחה. יער עצי-אורן ירוק וריחני, פלג מים זך וצלול, ציוץ צפרים מעל אמירי האילנות. וקול ניגונו של ר' יוחנן התלמיד חכם מעל דפי הגמרא. זוהי באותם הימים סולומינקה. כאן, בסולומינקה, ערש "הבונד" בראקוב. כאן היינו מקיימים את אסיפותינו. ובאן ביער סולומינקה שמעו בחורי ראקוב בראשונה את דבר המהפכה והסוציאליזם. כאן גם ערש האהבות. לכאן היו הלבבות העמוסים כאים לרקום את חלומות נעוריהם. ביער סולומינקה.

(נדפס ב-"סולומינקה", הוצאת איגוד יוצאי
ראקוב באמריקה, ינואר 1925)

מזכרונות י

ויליאם רוזנטאל

הנה רואה אני את ראקוב עיירת מולדתנו. עיירה נידחת רחוקה ממסילת ברזל ומים; רחוקה בכלל מדרכי החבורה סלולים. ללא אוצרות טבעיים, פרט למעט החמר לתעשיית כלי־חרט ואבני־סיד. ובכל זאת חיו בה והתקיימו יהודים, מעט מזה ומעט מזה. כעס מקחי־מימכר וקמצוץ של מלאכה, כלי קורש ועוד.

אני נזכר בשנות ה"חדר" שלי. הלמודים בלילות החורף לאור עשית־נפש. משום שהיום לא הספיק והנה אני בתור־ישיבה במינסק. "אוכל ימים" וישן בלילות על הארץ. הסל סדר "ישיבה". ואני נושא את פני לתכלית. לומד מלאכה ומשתעבר לארבעה שנים לאומן באפס כסף. הנה קמה התנועה הציונית, ואני כולי "אנטי־זאוס" והתלהבות. רעיון תחיתו של העם היהודי הסחוף. מחדש, לקח את לבי. שויתי לפני את דברי הנביא: "ובאו האובדים מארץ אשור והנדחים מארץ מצרים".

באותו זמן הרי אני גם פועל בעל הכרה מעמדית. ובתור כזה משתייך ל"בונד". זו המפלגה הסוציאליסטית ברחוב היהודי. אני פעיל במפלגה. אמנם סכנה כרוכה בזה. אבל זה מגביר עוד יותר את ההתלהבות למעשים. הסוציאליזם! הסוציאליזם! והא עתיד להביא את הגאולה לאנושות וליהדות גם יחד.

את ראקוב עזבתי בשנת 1905, ענין של 52 שנה. ואעפ"כ הכל עוד זכור לי ועומד כמו חי לנגד עיני. הנה הם רחובותיה של העיירה, שווקיה וסמטאותיה שבארבעת הקצוות: הנה הברבינה, בוקרקה. ו... הצירו של ורחובסקי. כאן היתה העיירה מטיילת את טויל־השבת שלה ושאפה אוויר שדות ויער. כמו חיים עומדים לפני רבים רבים מבין יהודיה — בעלי הבתים המכובדים שבה, גאלריה של שמות ידועים ומקובלים בעיירה: הברמאנים, פלטיאל, יידל בעל חנות הברזל, חיים אבא בעל טחנת הקמח, וולוול האושכף, ר' חמה, וולוול ובלס. משפחת שקט והסופר, הסבא שלי חנה, ואמא הורתי — שרה.

אמא, נחנה ביופי רב ואינטליגנציה טבעית. ונשים מרות־נפש, שבעליהן היגרו לאמריקה ושכחו לכתוב ולהזכיר על קיומם. ידעו לשפוך שיחן וצערן בפניה, והיא היתה

כותבת מכתבים לבעליהן. כהן הערתה את כל צער נשיהן המצפות להם. והנה אבי רב שלמה רותטל המלמד. הוא היה מלמד תנ"ך ברוב מתיקות ועניין ועל כך אהבוהו תלמידיו. זוכרני ערבי חורף בלמדו אתנו את הפסוק המפורסם מספר ישעיהו: "והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים מארץ אשור והנדחים מארץ מצרים". כמה לב. כמה התנפש ורוממות-רוח שיקע אבא בבארו את הפסוק הזה לתלמידיו. שוב ושוב היה חוזר על הפסוק מתוך עצימת-עינים ורצון שאנו נחוש את כל גדלות הדברים. עד שאנו התלמידים. נסחפנו עלידו וראינו בחוש את כל אותם "האובדים והנדחים" שבים לארצם....

היו כאלה בעיירה שראו את עצמם "מתקדמים" ונעלים על הסביבה שלהם. והם הטביעו על עצמם חיתם של "אינטליגנטים" כמו חיים אבא — על שחתם על עתון רוסי. ואחרים — שחתמו על "הצפירה" או עתון ביידיש. אנכי ידוע לי על נסיון להוציא עתון בראקוב. אלא שלא נסתייע מלתא. והרעיון לא יצא מכלל מחשבה.

זוכרני את ימי יסוד הספרייה ע"י נוער נלהב ואידיאליסטי מאד. באותה תקופה נראו גם ניצנים ראשונים של התנועה הציונית בראקוב ושל "חובבי שפת עבר". בין ראשוני מייסדיה של התנועה היה גם אבא ז"ל. באותן השנים חלה גם ראשיתה של התנועה הסוציאליסטית בראקוב. על גופה של ראקוב באותם הימים נראה את הרב ר' אברהם משה שישב על כסא-הרבנות חמישים ושלוש שנים. והיה כאילן נטוע גדל-נוף ומצל על סביבותיו. שלא ניתן לעקרו מאדמתו.

מנופה של ראקוב באותם הימים אין להוציא גם את אנשי "עמך": את אברהם מ' הסנדלר. והחבריה-קדישא שלו; את החזן הזקן עם "בים-באם" הנצחי שלו. ויסלחו לי אם אוסיף לראשונים את אלה דלהלן: את גיטה המשוגעת ואת יענקל המשוגע. ולהבדיל, את ה"מעשצאנעס". שכנינו הנוצרים. ובראשם הגלח הקאטולי והפופ הפראבוסלבי. כל אלה עומדים לגד עיני חיים עוד היום. לכל אלה ניתנים געגועי כגעועי האדם אל מחוז הילדות שלו.

כעבור שלושים-ושתיים שנה — בשנת 1937. ביקרתי בעיירת מולדתי ומצאתיה שונה לגמרי משעזבתי: עיירת גבול בשלטון הפולנים. מנותקת ממינסק ומהאחוות הגדולות שהקיפה בעבר. מצאתיה מדולדלת לגמרי ומצפה לחסדי הקרובים באמריקה. שרוי הייתי ביניהם כמה זמן וראיתים בעיניהם. כשאחדים הגיעו עד ככר לחם ממש. ולבי נשבר בקרבי. ברם, ניתנה האמת להיאמר שעל אף התמונה הקודרת הזו. תססו בה החיים החברתיים-תרבותיים במלוא עוזם: הבאנק. מוסדות הקהילה. בית-הספר העברי ותנועות-הנוער — כל אלה שקקו חיים. מרץ ופעילות רבה. כל זה נתן תקווה ויכוד להאמין שהם יתגברו איכשהו גם על המשבר החומרי. אולם. אהה. מי מלל ומי פלל כי כעבור ארבע-חמש שנים יבוא על כל זה הקץ המר. מה גדול השבר. ומה צמק הכאב!.....

על ויליאם רוזנטל

מר ויליאם רוזנטל נולד בראקוב ובשנת 1905 היגר לארצות הברית. כמו כל המהגרים היהודים באותה תקופה, הוא נכנס לעבודה בחור פועל בבית-מלאכה. אולם כעבור זמן קצר עזב את בית המלאכה ופתח בית חרושת לבגדים מוכנים. אחרי מלחמת העולם הראשונה פתח בשותפות עם אחד ממכירי בית חרושת לחזיות, העסקים הצליחו מאוד, וכיום נחשב בית חרושת „מידנפורם ברזיר קומפ“ להגדול ביותר בשטח זה באמריקה. בית החרושת מעסיק כיום ארבעת אלפים פועל ומיצר תוצרת בסכום של שלושים מיליון דולר לשנה; יש להם סניפים בחמישים ארצות: הם מוציאים שני עתונים — אחד לפועלים ואחר לעניני המקצוע: „מידנפורם ברזיר קומפ“ הגו דוגמה גאה ליחסים הדדיים וידידותיים בין הפועל לבין נתון העבודה. מר רוזנטל הגהו ידידו האישי של דוד דובינסקי, אגב — הוא הגהו עד היום חבר „ההארץ-רינג“. הוא ידוע כעסקן וחבר בוועדות ציבוריות שונות. הוא תורם מדי שנה סכומים גדולים למגבית המאוחדת וחברות צדקה שונות. הוא מקים ומממן מתנה קיץ לאלף וחמש מאות צופים צעירים על שם בנו המנוח. מר רוזנטל הוא בעל לב יהודי חם. הוא מתעניין עמוקות בכל הנעשה בעולם היהודי בתפוצות ובמדינת ישראל. נוסף ונאמר שהוא איש העסקים הידוע, איננו רק איש החומר כפי שזה ניתן להראות. הוא גם אדם בעל נשמה אמנותית, וחיי הרוח והאמנות תופסים חלק ניכר ממתנתו. ביסוד לזה ניתן על ידו בעבודת התחביב שלו — פסלות. בתחביב זה החל מר רוזנטל להתעסק בגיל חמישים. תחילה לעצמו לשם בילוי וכעבור זמן מה, אחרי שדעת המבקרים על עבודותיו היתה חיובית, החל לשלוח את יצירותיו לתערוכות שונות, שצוינו גם הם לשבח על ידי המבקרים. בעד פסלו „נערה כושית“ זכה בפרס ראשון. אז ניגש לענין ביתר רצינות והחל להתמחות אצל הפסל הידוע מקס קדיש. הפסלים שלו נקנו על ידי אספני אמנות שונים. תבליט אמנותי יצוק ברוונה בשם „אמונה ונבואה“, חמיסוד על הפסוק „וכתתו תרבותיהם לאתים וחניתותיהם למזמרות“ תלוי על אחד הקירות בסמינר התיאלוגי היהודי בניו-יורק. לא מזמן סיים מר רוזנטל לכיר את דמותו של הקולונל דוד מרכוס

ויליאם רוזנטאל ורעייתו אימה

שנפל בישראל במלחמת השחרור. שני העתקים יצוקים ברונזה מפסל זה נעשו כעת: האחד עבור צבא ההגנה לישראל, והשני עבור הצירות הישראלית בניו-יורק. מתוך מאמרו של מ. א. גר ב"סאגמארן-ז'ורנל" כיום א', י"א שבט תשי"ז.

מדברי האמן על יצירתו

"לשאלה. מה הוא בעצם הכוח שהניעני ליצירה זו ומהותה של היצירה. היו יכולים לענות עשרות התלמידים של אבא ז"ל אלה שלמדו אצלו פרקי תנ"ך. יחד אתם נחרתו במוחי דברי הנביא ישעיהו פרק ב' פסוק ד': „וכתחו חרבותיהם לאתים וחניתותיהם למזמרות“, „לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה“. הנביא שחי בתקופה כוערת ביותר של מלחמות דמים בין העמים ושחזה במאבקו הגורלי של עם ישראל על קיומו. העז דוקא אז לצאת בחזונו הנשגב על אחרית הימים והביע את אמונתו העמוקה בעתיד האנושות ואשרה. חוץ נשגב זה נחרת במוחי הצעיר והפעים את לבי סנים רבות. יותר מאוחר — אגב למוד והתעמקות בתולדות עמנו. הלכה נבואה זו ועוצבה בדמיוני לתמונה מרהיבה — ובמלוא בהירותה עמדה לנגד עיני. מאז היה זה חלום היי לעצב תמונה זו, כפי שראיתי בעיני רוחי, בברונזה, ועליידי כך להביא לידי גלוי את אשר פכה בנבכי נשמת. חלומי זה נתגשם כאשר השתלמתי בפיסול וידי אומנו לעשות באבן ובברונזה. התחלתי אז לעבוד על התמונה עד שהצלחתי הצלחה מלאה להשלימה.

והנה זהו מה שאתם רואים בתכלית: בצד שמאל עומד הנביא הגדול ישעיהו בן אמוץ ובידו פרושה מגילה. המכילה את פסוקי הנבואה שלו על אחרית הימים באנגלית ובעברית. על ידו, ככוון למרכז, אתם רואים את סמל הנבואה שלו בדמותו של הנפת. העומד ומלבה את האש ההופכת חרבות לאתים וחניתות למזמרות. למרגלותיו רובצים בשובה ונחת — האריה והגדי. מימין נראים כל אותם העמים שעמדו לכלותינו בכל דור ודור, והקדוש כרוך הוא מצילנו מידם: מצרים, אשור, רומא, נושאי הצלב, האינקויזטורים עד אחרון שונאינו, והוא היהודי חי וקיים וממשיך בנדודיו, כשמתחת לזרועותיו התנ"ך וספרי מדע שונים. ביד אחת הוא נושא תרמיל ובו טלית ותפילין והפצים אישיים אחרים. בשעה שבידו השניה הוא מאחיל על עיניו התוהות במרחקי הזמן, בהם הוא מחפש את התגשמות נבואתו של הנביא וביאת הגואל. שחזה, אבל בצעד בטוח הוא צועד בדרכי הנדודים שלו. הזרועה התחתית ופרענויות אין קץ. בשעה שלפניו מטרה אחת ויחידה: גאולת עם ישראל וגאולת האנושות הכרוכות יחד. והנה, בשעה שנדמה היה שהוא עלה כבר על דרך המלך לקראת אותו השלום הנצחי, ואך כפסע בינו לבין מטרתו. מופיע הנאציזם בעולם ומחריב עליו את עולמו עולם החקות הגדולות".

(הדברים נכתבו בשנת 1941)

מהווי הרקובאי

ראבטשיק ובורילא

הרשימה שלפנינו נכתבה, כנראה, עוד לפני מלחמת העולם הראשונה בעצומה של המחלוקת החריפה שפרצה בראקוב בשל פרשת הרבנות הידועה, שנמשכה כ־15 שנה, ושהטביעה את חותמה על החיים החברתיים בעיירה. עד ששני הרבנים עזבו בסוף שנות העשרים, הרשימה משקפת היטב את הרוח ומצב הדברים בעיירה באותה תקופה. לדאבוננו הגיעה הרשימה לידינו בצורה מקוטעת, בלי השער ומחוסרת דפיה האחרונים, ולא ידוע לנו גם מי הוא מחברה.

העורך

„חפח רוחך, ראבטשיק!“ — את גולגלתך אפצפץ!

— „הסתלק מכאן „בורילא“, את עצמותיך ארסק!“

— „ראבטשיכה“.....

— „בוריליכה“.....

אלה הן הקריאות המדהדות כיום בחלל אוירה של ראקוב והרחק והרחק מעבר לתחומה.

מי זה „ראבטשיק“ ו„בורילא“? — ישאל הקורא.

אף אני אענה לו: ומי הוא כיום בראקוב יהודי שלא ישתייך לאחד משני המחנות. גם ילדים בעריסותיהם מפולגים.

כבר עם כואי קידם את פני יהודי, כנראה למדן, אם לדון לפי לשון־הפסוק שהיתה שגורה בפיו, והתאונן בפני: „הזאת נעמי?“ — הזאת היא ראקוב? זו שלא שלטה בה האש זה מאה שנה, לא במובנה הפשוט ולא במובנה הסמלי, של מחלוקת; ראקוב זו, שעל כסא רבנותה ישבו גאוני־הדור, כמו ר' אלעזר רוקח ור' רפאל האמבורגר, ר' איצילא ומופת הדור ר' חיימקה בנו, ואחרון אחרון — ר' אברהם־משה הגירס מלידה, שישב על כסא הרבנות 53 שנים. במשך תקופה ארוכה זאת שימשה ראקוב דוגמא לעיירות אחרות, ואין פרץ ואין צווחה ברחובותיה, „איכה היתה לזונה קריה נאמנה?“ מסיים היהודי שוב בלשון־הפסוק, איכה היתה כולה לקלחת רותחת מלאה מדגים ושנאת אחים?

הקורא יתמה. אבל גם יהודי ראקוב תמהים: כעירות אחרות "בוער", ובראקוב עולה הכל באש: כעירות אחרות רבים ביניהם יהודים כמנהג גברין יהודאין מקדמת דנא, ובראקוב — מתלקחת מלחמת־מים מלווה בולי עץ, אבנים וחלונות מנופצים. ואומרים הראקובאיים, שנתקיימה בהם קללתו של הנביא: בין יקום באביו ואב בבנו. — "והיתה יד אשה בשערות בתה, וכלה את שערות חמיתה תמרוט"...

אכן, בוקה ומבוקה! ובמבוקה הזו שהשתררה כאן "עפות" הלשנות אל הרשות מכל הצדדים, וזיתה יד איש ברעהו, ורק המשטרה תצליח להפריד כיניהם. ודי בזיון וקצף.....

לשאלתי אצל אנשי דבבי לפשר הייחוד שבראקוב, שזכתה לתקופה של 100 שנה שלא שלטה בה האש — ענו לי שזה בא לה בזכות הרכנים שלה, זו היא אמונתם התמימה של כל הראקוביים והגויים בכלל.

וזהו סיפור המעשה, כפי ששמעתי מאנשים מהימנים: לפני מאה שנה בערך, בשעה שה"שאגת אריה" גורש בחרפה ע"י אנשי קהילת מינסק על קרון רתים לשוורים, הגיע הצדיק הקדוש ז"ל לראקוב. כאן הוא נתקבל בכל הכבוד הראוי לגאון בישראל. ישב אהם כמה שישב, ולפני היפרדו מהם בדרך אותם שהאש לא תשלוט בעיירתם לעולם, ואמנם נתקיימה ברכתו. זה מאה שנה שהרבנות בראקוב נמצאת בחזקתו של בית אחד המתווחס לצאצאי המהרש"א ז"ל. אחרי ר' רפאל המבורגר כיהן כרב הקהילה ר' איצ'לה, ממנו עבר כסא־הרבנות בירושה לבנו ר' חיימקה, עשרות בשנים ישב ר' חיימקה על כסאו והיה אהוב ומכובד על כולם. בן לא היה לו, רק בת נשואה שבעלה, חתנו של הרב, היה עדיין צעיר לימים, כבן עשרים, וגידם ידו האחת מלידה, אבל כבר הוסמך לרבנות. ויהי בשכבו על ערש מותו, הזמין הרב אליו אחדים מהנכבדים שבעיירה ופנה אליהם בזו הלשון: יודע אני אל נכון שבעיירה ישנם כמה בני תורה העולים בלמדנותם על חתני, ר' אברהם משה, אבל משום כבוד בית אבא, הנני מבקשכם שתמנו אותו כממלא מקומו, מובטחני שהוא יפיק את רצונכם, ואת החסר לו עדיין, הרי אני ואבא שלו ז"ל, שהיה איש צדיק בדורו, מקבלים על עצמנו, וזכותו זו ישמרם אלהים משריפות וממגיפות ומכל חולי רע רחמנא לצלן.

העיריה נענתה לבקשתו של ר' חיימקה ובזכות זו בירך אותה אלהים: חמישים ישלוש שנים ישב ר' אברהם משה הגידם על כסא־הרבנות, והיה מכובד מאוד על בני העיריה, כחותנו וכחתן חותנו. כל השנים הללו לא ידעה ראקוב שריפות ומחלוקת חלילה, והנה קרה שגם הוא, ר' אברהם משה ז"ל, לא השאיר אחריו בן, כי אם נכדות, בנות בנו היחיד, שמת על פניו עוד בצעירותו, וביניהן בת אחת לא נשואה. לפני פטירתו נכנסו אליו אחדים מאנשי הקהילה ושאלוהו לדבריו האחרון אל בני עדתו, על זאת השיב ר' אברהם משה, שבעצם אין לו מה למסור: הכל יודעים שאביון היה עם בזאז לכאן ואביון הוא יוצא ממנה לדרכו האחרונה, ואף־על־פי־כן, בקשה אחת

כפיו: אם ימצא חתן לנכדתו הבתולה שישא חן בעיניה ויהיה ראוי לרבנות, הרי מן הדין שחיתן לו הבכורה.

בקשת הרב נתמלאה: אחרי פטירתו נשלחה משלחת של כמה בעלי בתים לסלובודקה, ואלהים הצליח דרכם. ונודמן להם אברך נאה ומוסמך לרבנות בשם נח קלמנוביץ. שהיה ידוע יותר בשם "העילוי מדלטשיץ", והם לקחוהו אחר כבוד אתם לראקוב. מיד נכתבו "תנאים" עם נכדתו של הרב, וכתורת נדוניה ניתן לו "כתר רבנות".

בשבת שלאחרי זה נשא החתן דגן בבית המדרש דרשה נפלאה על חטא גילוח הזקן, שעשתה רושם כביר על כל שומעיה. לא עכרו ימים מרובים ונערכה חתונה ברוב פאר. שמת הרב באנשי קהילתו ואנשי קהילתו שמחו בו, והכל החל להתפתח בדרך הסלולה זה כמה דורות. לולא... השטן שהתערב. הוא נחש בקורחם ועירבב עליהם את עולמם. וראקוב בוערת באש מריבה.

מאין נפתחה עליהם הרעה. — זאת אין הראקובאים יודעים בדיוק. אם נראה, ניתן כנראה לסכם את תולדות המריבה בראשי פרקים כדלהלן: פתאום נתגדעה אימויציה לרב הצעיר, והיא הביאה רב שני משלה. הלה הופיע בעיירה יומיים אחרי חתונתו של הרב הצעיר. הוא הגיע לבית הכנסת בלוויית משטרה. אנשי הרב הצעיר אינם נותנים לערוך לו "מי־שברך" ("לכלב זה מי־שברך"? — צועקים הם). פורצת מריבה המתלקחת כאש לוחטת ואוחזת בכל בית בעיירה. המריבה נהפכת לתגרת־ידיים וגיפוף שמשות בבית המדרש. האימפראבניק (קצין המחוז) נקרא לפשר בין היריבים ולהשליט סדר בעיירה.

העיירה מתפלגת לשתי מפלגות. הראשונים (וסימניהם: גוצים, זרזים, צרי־פנים וחלקנים שדיבורם מזורז ומהיר) מרעישים עולמות וצועקים כאחת: "אנו ניסעים לגובר־נאטור!" ואנשי הצד השני (אותם הסימנים, אלא שלבקנים הם) צועקים אף הם ומרעישים עולמות. אחת מנשי הצד האחר מקבילה את פני הרב של המחנה שכנגד במטאטא בידיה. השנייה ביעה של תנור, ושלישית בורחת בכלל מהבית. בשעה שהרב מבקר בביתה, עם שהיא צועקת אל בעלה: "תישן עם הרב".

שני הצדדים מתרימים זה את זה ויורדים איש לחיי רעהו. המצב גורם לבהלה גם בין הגויים השכנים. המלאים פחד שהנה הנה תפרוץ דליקה... אלה תולדות המחלוקת החריפה, אשר פרצה כראקוב בשל פרשות הרבנות ואחריתה מי יסורנה...

יום השוק

מ. סיגל

יום ב' בשבוע חם ובהיר. בעיצומו של קיץ. כיכר השוק מלאה וגדושה גויים וציירות. יהודים ויהודיות. כולם מעורבים יחד. הכל הומה ומהמה. דוחקים ונדחקים. כונים ומוכרים וזועקים בקולי-קולות. המולה ורעש.

עגלות אכרים הועמדו בלי סדר. ויצוניהם מזדקרים אל-על; הסוסים שהותרו עומדים עם פניהם אל העגלה ולזעסים בתאבון שחת טריה, שזה עתה נקצרה; קול צהלת סיית נישא על פני כל השוק; גם צריחתם-נחרתם של חזירים נשמעת בהמולה הכללית.

הנותה של שרה-נחמה מלאה גויות עד אפס מקום. היא מוציאה היום למכירה כללית ובזיליהנזל מטפות-יראש. בכניסתה על הסף, עומדת בתה ודוחפת את הגויות הפנימה; וביציאת עטוף איתה שעה משה-אחרון בנה — בהשלכתן החוצה.

שלמקה רייזליס ואחיו, גבורי העיירה, הספיקו כבר רבות היום, וכבר הראו את נחת זרועם לא לגוי אחד ועשאוהו לגל של עצמות. עתה פניהם מועדות אל נהר בוקרובקה להצנ את הגוף הצעיר במימיו. להושיט זרועות חזקות על פני המים, ולצלול בהם.

רד היום. השמש שוקעת, בשפולי השמים — מעל לרחוב וילנה — הרחק מעבר ליער. היא מופיעה ברמות של כדור-אש אדגמן. היפושיות שחורות מתעופפות בחלל האוויר וצונחות על הארץ בומזום קודר; עטלפים חוצים את האוויר ורודפים בלי קול זה אחר זה, כדמויות מפליצות ומטילות אימה.

המולת השוק הגיעה לקיצה; העיירה שקטה, וכיכר השוק מתרוקנת מאחרוני העגלות; איכרים ונשותיהם שתויים-לשכרה רבוצים בעגלותיהם ומתנדנדים אחת הגה ואחת הגה, מצד אל צד ומאנפפים מעין זמר עממי ביילרוסי. חזורים הביתה מהשוק... ליאנקי מנובופוליה האירה היום פניה ההצלחה: הוא מכר מבכירה למיני הקצב, וצורר הכסף בכיסו. בעיניה של יאנקיכה, זו אשתו, עמדו דמעות שעה שנפרדה מההדויליה שלה (גידולה העצמי). גם לו, ליאנקי מנובופוליה, נצבט משהו בלב, מה.

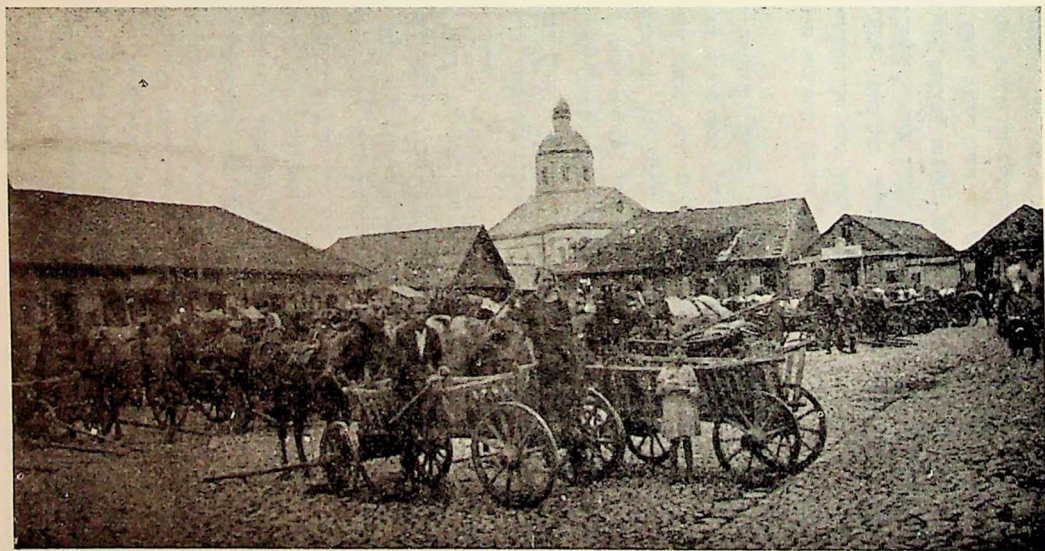
עשה? הגיח לקרבו עוד „בוטילוטשקה“ (בקבוק י"ש) ועוד „בוטילוטשקה“ עד שנתנרפה העצבות. גם לאשתו נתן בקבוק: הא לך, מארוסה. שתי. ואל דאגה! ועתה הם שניהם רבוצים כאלומות בגורן. בין דפנות-העגלה, וסומכים על רוב תבונתו של סוסם, שיובילם ישר הביתה. בחלל האויר נישא ריח של שחת טריה. מי הנהר מדיפים רעננות חריפה עד כדי שכרון: מהביצה הנצחית שעל-יד טחנת המים נישא קול קרקור צפרדעים. אחרוני המתרחצים יוצאים מהנהר, ומרועננים מתלבשים והוזרים הביתה בניחותא. למי שיומם כבר מאתוריהם, וללילה עוד יספיקו, לפתע נעמדו. קול זעקה הגיעה אליהם. כזעקת-חמס של אדם העומדים לרצחו נפש:

— שזאבים יטרפו. לעזאזל ולכל הרוחות שחלך, לאן הכנסת אותנו. נבלה

שכמותך?!

התבוננו האנשים לצדדים. והנה תמונה מרהיבת-עין: יאנקי מנובופוליה. הוא ואשתו. שוכנים שניהם כבוד בביצה אשר ליד טחנת הקמח. לשם תקעוס סוסם ברוב תבונתו. הסוסון המסכן היה סרוה על גחונו בביצה. מתלבט ברגליו. נושם ונושף בצלעותיו וחובט בכל גופו. מבקש לצאת ואינו מצליח. סביבם כבר התכנס המון אדם, יהודים וגויים. אבל אין לאלי ידם לעזור. כי מיזה יהיו להיכנס לביצה, שבה אתה עלול לשקוע מעל הראש. וסופך להיפגש בה פנים אל פנים עם הסבתא שלך?... ומי יודע מה שהיה עולה לו ליאנקי. לולא נשלחה לו משמים עזרה בדמותו של שלמקה רייזלס — בחור חסון, רחב-גרם ושתי ידיים לו — ברזל שבכוון להנחית מכה ולתקוע אגרוף בשעת הצורך.

משראה שלמקה את מצבו של הגוי המסכן. נכמרו רחמיו עליו, וללא כל שהיות הפשיל את שולי מכנסיו. נכנס לביצה והוציא את הגוי ואת כל הכבודה שלו אל האפר הירוק שעל שפת הנהר. אך יצא יאנקי מהבוץ. ועוד הוא מרעיד כולו מקור ושיניו דא לדא נקשין — החל לקלל את בהמתו על שככה עוללה לו. בין כה וכה נזכר הגוי. שבבוקר. עם צאתו מהבית. היה עמו משהו שהובילו לשוק בעיירה. אכן. המבכירה שלו. זו השחורה. והיכן היא כעת? האם לא היהודונים הם שלקחוה ממנו? אכן. הם שלקחוה ממנו במירמה. והוא החל לקלל ולנאץ ביהודים על שגנבו ממנו את המבכירה. מששמע שלמקה את הדיבורים, נתמלא חימה. וידיו נחתו בפניו של יאנקי פעם ופעמיים ועוד פעם: „קאק טי יערעש. מוזיק?!“ הרים שלמקה את קולו עליו. ותקע לו אגרוף בכטנו עד שהלה התמוטט ונפל חזרה לבוץ. ראו זאת הגויים מרחוק ומיד התאספו. הקיפו את שלמקה מלאי רציחת. עד שנדמה היה כי יעשו בו כלה. אבל לא שלמקה גבור יתן להם לעשות כו כרצונם. הוא רק שמח לתודמנות שניתנה לו להראות לגויים את נחת זרועו. לעזרתו באו גם שני אחיו, ושלושתם החלו לדוש ולחבוט על ימין ועל שמאל. מוכים ופצועים ושותת-ידם יצאו הערלים מתחת ידיהם, וברחו לכל עבר כל עוד נפשם בם.

יום השוק בראקוב

והמספר מסיים: ומי יודע מה היה בסופם. לולא אמם של הבנים שבאה בריצה אל מקום ההתכנסות. וגזר־עץ בידה, והיא מרימה עליהם את קולה: הביתה שקצים! עוד צשויים אתם חלילה, להביא לידי פורענות בעיירה במעשי הגבורה שלכם! הבנים נצטננו במקצת, ושוב ירדו אל המים להטביל ולהצן את הגוף שהתחמם במאוד. אחר עלו וישבו הביתה, שעה שאמם, רייזל, מאיצה בהם: הביתה, שקצים!

(נדפס בחוברת "סולמיאנקה", מ־7 במארס 1925)

עוד על שלומקה רייזל'ס

את התיאור הבא שמעתי מפי אשתי רינה גיכתי, גנסיה רוכין, שהכירו את שלומקה רייזל'ס בשנים שלאחר מכן. לעת זקנתו עד יום מותו: לא גבור ולא עז נפש. אלא אדם מופקר, משוטט כל הימים ברחובות העיירה שלוב זרוע עם רעו הטוב — יוזשק "סיטאר" (עושה כברית) שניהם שתויים לשכרה המיד. עברו שנים, ושלומקה היה לשם דבר בעיירה לכל מה שגם, מופקר וחדל אישים, בהתנהגותו היה לחרפה לכל בני ביתו. עד שיום אחד חזר הביתה, והוא כבר זקן מופלג, שתוי מאוד, נפל למשכבו, ושבק חיים לכל חי, משנדע הדבר לרעו וידידו הטוב יוזשק "סיטאר", בא, התייצב על יד גופת המת וטען: "שלומקה שלומקה, קאזאלטעכיע טשטוב טי פיל אי זאקסיבאל, אטי פיל דא נייע זאקסיבאל, ואט טי אי פאמיאר... (שלומקה שלומקה, הייתי טוען אתך המיד: שתה וטעם גם משהו לקנות סעודה, ואתה שתית ולא קנחת. והרי בא המות)..."

ח. א.

ומפי אבא בויטבינק: שלומקה־רייזל'ס היה נכנס לבית־המרוח, תוקע בקבוק ייִש בפיו, שותה ממנו, נוגס בשיניו החלק שהתרוקן, יורק את שברי הזכוכית וממשיך לשותות וכך עד הסוף — היה גומר ומכלה את תוכנו של הבקבוק עם הבקבוק יחד.

באשה־דיבה נוסעת למינסק

מ. סיגל

ליל־ירה בהיר בעיצומו של חורף. מוצאי שבת. יהודים שבים מבית־הכנסת הביתה. והעיירה חוזרת אל חיי ההולין שלה. מהארובות מתאבכות תמרות־עשן ומתנשאות פעל הגגות ומעל הרחובות. השרויים בדומיה. של ראקוב. הושלך הס בכל. רק הכוכבים והירח בשמים מציצים ממרומים ומרעפים אורם על גבי השלג הוך. לילה קר בעיצומו של חורף. מפיל פחדו על הכל. אנשים מתכנסים לבתיהם. וכמעט שכלתה רגל מהרחוב. נגלת־חורף עוברת ביעף ובחריקה ונעלמת מיד. מרחוק נישאת יכבת־כלבים רעשנית ומעוררת זוועה; רוח חורפית מטלטלת הנה ושוב שער כלת־נעול; הכפור רובץ על הארץ. חובק בכפותיו עולם ומלואו.

רק בתצרו של הרשל "הקומישיונר" רבה התנועה. הוא מכין את עגלת־החורף לנסיעה למינסק. הוא אורז שקים וחבילות. חנוגים באים ומביאים רשימות של כל מיני מצרכים. שהם מומינים על־ידו ממינסק. הם באים בטענות ומענות על דא ועל הא. והוא הרשל. כדרכו: מתנצל, מבטיח ועוסק בשלו — בהכנות האחרונות לנסיעה. הרשל הוא ביסודו של דבר יהודי בעל מוג טוב ונזה לברייתו. תוקע לכל בא במחיצתו "שלום־עליכם". ודווקא בשש אצבעות. ודומה עליך שתקע לך צרור אצבעות בידך.

אולם הפעם מצב־רוחו בלתי מרומם כלל. נראה בעליל שהנסיעה הפעם אינה גורמת לו קורת־רוח: מי יודע מה שמומן לו בדרך? עוד זכורה לו הנסיעה האחרונה שלו: פתאום לפתע פרצה סופה מחרידה והערימה הררי שלג. זחטמה כל שביל. והוא נמצא פתאום תקוע בין שני גושי־שלג ענקיים. ללא יכולת לזוז. ורק הודות לאיכרים מהכפר הסמוך, שבאו וחלצוהו מהמיצר. הוא ניצל ממוות בטוח.

ההכנות הגיעו לקיצן. העגלה רתומה ועומדת הכן לנסיעה. עמוסה צרורות ושקים עד אפס מקום. רק פינה אחת נשארה. אותה ייחד הרשל לנוסעת נכבת אחת — הרי היא באשה־דיבה החנונית. היוצאת אתו למינסק לקניות.

ובאשה־דיבה. זאת עליכם לדעת. אינה חלילה בת פקועה. הרי היא, בלי עינא בישא. בעלת גפת ורחבת־מתניים. גם בגובה אינה נופלת כמעט מה"גדול" יצחק־יעקב. ועכשיו העלו בדמיונכם שעם יציאתה למינסק הסתרבלה בלבוש על גבי לבוש; עוד שמלה ועוד חולצה. סדרר וצעקיף ומטפחת. ועל כל אלה — פרוות־עור ולרגליה מגפיי

לבה. ועל ראשה כמה „בשליקים“ (ברדסים). וכשהיא התיישבה בעגלה, דומה היתה לגוס ענק. כאילו בניין מרובה-קומות הועמס בעגלה.

העגלה זזה. הסוס הלכן נשא את רגליו. תחילה דרך ידידיו ומיד עבר לדהרה. הנה עברו את רחוב מינסק, את בית-הקברות הפולני, והגיעו לברבינה. שם השיג הרשל את שאר הקומישיונרים. והם נוסעים מעתה בצוותא. הדרך מבהיקה מלבן כאילו מתחו עליה סדין צהור אחד לכל ארכה ורוחבה של הברבינה. אף לא שקע. הכול מישור חלק. ועגלת-החורף אצה לה הדרך ובקלות מחליקה על פניה.

אצים רצים הסוסים על פני שדה ויער. מלמעלה ניבטים שמים עמוקים ורחבים; העגלונים מכונסים עמוק בעגלה, מכורבלים ומנמנמים בניהותא. רשאים הם לסמוך על סוסיהם — הדרך למינסק נהירה להם. לא כן סוסו הלכן של הרשל. סוס זה, בהריתו שבעליו נרדם, נשאר עימד על עמדו. זקף אזניים. הקשיב לנחרתו של הרשל. שמט את ראש הסוס שלו. עצם עין אחת — והנה מנמנם גם הוא.

ובאשה-ריבה? אל תשאלו. היא חשה את עצמה בנוח מאוד בפיתחה. ומיד עם צאתה מגבולות ראקוב תקפתה שינה ונרדמה. לילה מסביב. ועל אס-הדרך בואך למינסק עומדת עגלת-חורף אחת על נוסעיה והסוס הלבן, כשכולם ישנים שנת-נעימים. ויקץ הרשל משנתו. בשעה שהרשל התעורר, החלו פאתי הרקיע להאדים; הירח אסף נוגה; אחד אחד נעלמו גם הכוכבים; עדת עורבים התעופפה ומילאה את החלל בצריחה. מתוך ארוכות הכתות של הכפר התאכזו תמרות עשן. הלילה עבר והשחר החל עולה. הרשל מחה את קוריה-השינה מעל עפעפיו. וראה שהוא נשאר יחירי מכל השיררה. ועוד מחצית הדרך לפניו עד מינסק. באפו כי עו. שפך את חמתו על עור הבהמה. בשוט שבידו שירבטה פעם ופעמיים. הסוס נחרד ונרתע. ובכל ארבעתיו הזדקף — ויתר עמו גם העגלה. בשה-ריבה, שישבה בקצה העגלה, צנחה לה בינו לבינו ובאי-רואים אל תוך השלג הרך, ונשארה יושבת בו — ממשיכה לסוות את סורי חלומותיה המתוקים. לא הרשל ולא סוסו הרגישו באבירה. להיפך. משהוקל לו לסוס עם צניחתה של באשה-ריבה, נשא את רגליו בדהרה. והעגלה טסה על פני השלג במהירות רבה, כדי להגיע במקדם למינסק.

שעת-בוקר מוקדמת ביום א' בשבת. סוחריו בשר-חזיר ראקובאיים חוזרים הביתה ממינסק. הם מאיצים בסוסיהם. לא לאחר חלילה את שעת התפילה בכנסייה. לתמהונם עמד פתאום הסוס הראשון בשיירה. ואחריו החרו-החזיקו שאר אחיו הסוסים בצהלה ובצניפה. ירדו הגויים לבתון ולראות את אשר אירע. ומה גדלה השתוממותם בהבחנם בבאשה-ריבה היושבת בתוך השלג שקועה בשינה עמוקה. מוכי תמהון החלו להצטלב. מה מעשיך כאן. באשה-ריבה? החלו הגויים לנערה ולעוררה. עד שהיא פוקחת עיניה, מסתכלת לצדדים לירע באיזה עולם היא נמצאת: „הריני נוסעת למינסק אני נוסעת“ — מלמלה באשה-ריבה לעצמה. (נדפס ב„די שייטער-גאסן“ בשנת 1923)

לייבה הבאס, השור אדום-העור והעלילה

מאטע מיישקה אידלס

כספר ליובוטשי, 9 ק"מ מראקוב, נגנב מאחד האיכרים שור אדום-עור. הגוי יצא מיד לחפש את שורו בכל מקום אשר העלה את חשדו, ובחיפושיו הגיע גם לראקוב, ומיד שם פעמיו אל הקצבים. נכנס לאיטליזו של לייבה הקצב, שהיה מכונה "לייבה הבאס", והנה נתגלה לנגד עיניו עור מצבע אדום. תלוי על הקיר לעיני-כל. בלי שום היסוס קרא הגוי: "הנה השור שלי!" לייבה הביט עליו, כעל מטורף: "מה אתה שח?" טען כנגדו. "הרי עור של פרה הוא."

אולם הגוי בשלו: "אתה הגנב!" ומיר אץ אל הפריסטב והתאונן בפניו שללייבה הקצב גנב אצלו שור, והראייה — שבאיטליזו עוד תלוי העור של השור הגנוב. לא ארכו הרגעים ובאיטליזו של לייבה הופיעו שוטרים, ובלי טענות ומענות אסרו את לייבה והובילוהו אסור באזיקים לבית-הכלא במינסק. שם הכניסוהו לתא אחד עם אסיר ידוע ממשפחה מפורסמת, ששמה הלך לפניו — "די מירניקעס". משנותרו בינם לבין עצמם, הושיט הלה את ידו לר' לייב ב"שלוש עליכם. רב יהודי", ושאלו לסיבת מאסרו. לייבה ברוב צער, סיפר לו את כל הפרשה ועל העלילה שהעליל עליו הגוי. משסיים, שאלהו לייבה לשכנו: "ועל מה ולמה אתה אסור כאן?" — גם אני כמוך. השיב הלה, עלילת-חנם העלילו עלי. ומעשה שהיה כך היה:

באחת האחוות לא הרחק מכאן, מת בעל-האחוזה, עשיר מאוד בכסף ובנכסים, והניח אתריו אלמנה זקנה. היות ואני, לא-עליכם, נצרך גדול, אמרתי לעצמי: אלך ואבקש מן הזקנה גמילת-חסד. אמרתי ועשיתי: אך החשיך היום סרתי לאחת האורות שבשכנותי, בהרתי לי את הסוס המהיר ביותר, ו... היירא אל הזקנה. בקלות מצאתי את חדרה. הקשתי פעם ופעמיים בדלת, תחילה בדרך-ארץ, ואחר כך, משנוכחתי שאין עונים. בחזקה, מבפנים החדר הגיע אלי קול רשרוש, היא כנראה התעוררה, אבל הכלבה הזו חיחה כלא שומעת. המשכתי להקיש על גבי הדלת, ומשלא נעניתי גם הפעם, נתמלאתי חימה על התוצפה הזאת. נגשתי אל הדלת ובכל כוחותי נשענתי אליה בגבי. דחפתיה פעם ופעמיים. היא הוחזה ונעקרה ממקומה עם המזווה גם יחד. משנמצאתי עם הזקנה פנים אל פנים בחדרה, פרשתי לפניו תכניתי וביקשתי ממנה את כספה

בתור גמילת-חסד. והנה היא לא אבתה אפילו לשמוע להצעתי. זה הרגיוני רוגז רב. יצאתי מכלי: — היתכן? אמרתי. הרי השעה מאוחרת ועלי לסיים את הענין. ומבלי לחשוב הרבה הנחתי בה מכת אחת ולא שניתי, ושלחתיה לעולם-האמת אל בעלה המנוח. מיד אספתי את כל הכסף ודחפתי אותו לכלי. לפני עובי את המקום, ככה מתוך הרגשה טובה, אני אומר לך. ולא יותר, שלחתי אש בכל הבית ובירכתי „בורא מאורי האש“...

מיד עליתי על הסוס, וכחץ מקשת נשאתי על פני הכפר. ו... האמן לי רב לייב. לא נגעתי אף באחד מגויי הכפר. ובכל זאת. כבר בקצה הכפר גזח פתאום, כאילו מתוך האדמה, כנופיה של גויים, תפסו אותי. וכפות ידיים ורגליים הובאתי הנה לבית-הסוהר...

נ. רבי לייב. מה תאמר לעלילה כזו. הא? ...

(נדפס ב„די שטימע פון ראקאווער

פרויען-קלוב“, יאנואר 1937)

חומרת מכבי"אש יהודית-נוצרית ב-1928

מעשייה רקובאית

פיה שמחה בונימס

מעשייה זו שמעתיה מפי אבא. שהיה בשעתו גבאי ב"חברא קדישא".

על הדרך בין הורדוק לראקוב. קצת יותר בתחומה של הורדוק. ישב יהודי כפרי עם משפחתו — אשה ושלושה בנים. במשך השנים למדו אנשי הורדוק להכיר את אורחם ורבעם: הם היו אנשים אמידים, אבל קמצנים וגסירות. מעולם לא נתנו מפתם לעובר אורח. ולא תרמו פרזטה לצרכי הקהילה. משום כך ציפו בהורדוק לשעת-כוש. לשעה שהם יודקו לקהל — או אז ישלמו טבין ותקילין גם בעד העבר.

ויהי היום, ואבי המשפחה חלה את חוליו אשר מת בה. התחיל יישוב הדעת בין האחים — להיכן יובילו את אבא לקבורה? תאמר להורדוק — שם מכירים אותם והם מצפים רק להזדמנות, כדי לפשוט מהם את עורם. נמנו, איפוא, וגמרו להוביל את אבא לקבורה בראקוב. שם, במקום שאינם מכירים אותם, יעלה להם כל הענין פרוטות. אמרו ועשו. ריפדו את העגלה שחת טרייה, העמיסו את המת על העגלה והובילוהו לראקוב. משודע הדבר לאבא שלי, הפנה את האחים לבית-הכנסת אורחים, במקום שכרגיל עורכים לווייה למת-חוץ, ואשר לדמי הקבורה, הודיע אבא לאחים, יהיה עליהם לשלם 10 רובל.

— "מה? קמץ בכור-האחים, — ממין נקח 10 רובלים לשלם. ואנחנו אנשים עניים אנחנו."

— "אם אנשים עניים אתה?" — אמר אבא. — "הרי זה ענין אחר. אבל שלושה רובלים תצטרכו בכל זאת לשלם."

שילם האח הבכור את השלושה רובלים, והוא קרא לאחיו בהתפרצות של שמחה ממש: "נו, אמרתי לכם שכאן נעשה את זה בפרוטות. ויודעים אתם מה? כיון שכך נביא הגה גם את אמא לקבורה..."

אם הביאו גם את אמא לא ידוע לי, מכיון שבסופו של דבר נאלצו על אפם ועל חמתם להניח על שולחן-אבא 20 רובל דמי-קבורה.

(נרפס ב-די שטימע פון ראקאווער

פרויען-קלוב, יאנואר 1937)

ר. מ. לן בארמונו של הגנרל

מ. סיגל

ר. מ. איש ראקוב. היה בעל־מלאכה — נגר במקצועו. אמנם את האמת לא נוכל להכחיש — הוא לא היה מהמעולים שבהם. ידוע שמעולם לא הוציא רהיט ראוי־לשמו מתחת ידו. בכנון דא לא הגיע לקרטוליו של ר' בנצ'ה הנגר. היה, איפוא, מחפש את פרנסתו מחוץ לעיירה, בכפרים מסביב, וכך היה עושה: קושר ארגו זכוכית על הגב ומתחת לזרועו אבזרי נגרות, ועם ארגו הזכוכית מאחוריו ווקנו האדום מלפנים, היה יוצא לדרך לכל ימות השבוע עד יום ששי אחר־הצהריים. בכפרים נמצאה לו עבודה בשפע: אצל אחד מתקין זכוכית לחלון; אצל השני מציב דלת, ואצל השלישי מרכיק לוח על הגג, וכך כל ימות השבוע. לן בביתו של אחד האיכרים, ולמחרת קם ויוצא למלאכתו. סובב מכפר לכפר, מתקין פה ומטליא שם, עד שמגיע יום ששי אחר־הצהריים. כשהגיעו צהרי יום ו', מעמיס הוא על גבו שק מלא כל טוב הכפרים שבהם ביקר, ושם פניו הביתה לראקוב — אורח לשבת.

היה זה ביום ששי אחר־צ של חורף. ר. מ. סיים את השבוע שלו בביתו של אחד הגויים, תפס שק מסורבל, הניפו והכתיפו על גבו. תחב שתי תרנגולות מתחת לזרועו, אמר שלום לאיכר ויצא לדרכו הביתה. לפני לכתו כיבד אותו האיכר בכוסית ייִש. הוא לבס ממנה עד תומה ומחומם, כשרוחו טובה עליו, החל צועד בדרך הביתה. היום היה בהיר, יום זורף לא קריר, שמים וארץ התלכדו יחד, בכל מלוא העין הית הכל עטוי לובן, אילנות עמדו זקופים וצמרותיהם הוזקרו אל־על, שקט עמוק עמד מסביב. רק לעתים רחוקות נע קלות בד־אילן, להקית עזרבים צנחו, הטביעו את מקוריהם עמוק בשלג ובצריחת "קרע־קרע" התעופפו ופרחו להם אי־אן, בכל הושלך הם, ובחלל האויר נשמעה רק חריקת השלג מתחת למגפיו הכבדים של ר. מ. בעגלת חורף נמוכה עובר ביעף איכר, אומר — "דו־ין דזביר" נעלם ואיננו. ר. מ. צועד, הוא הולך הביתה לשבת, הוא מחיש את צעדיו, כרצונו להגיע הביתה עוד בטרם חושך, לסור לבית־המרתף, ולא רק לשם רחיצה, מתאווה הוא להחם את עצמותיו הקופאות כל השבוע בחיי נע־וגר שלו. הוא כבר עייף ויגע, אבל הוא מחיש את צעדיו.

לתמהונו. נדמה לו משום מה. שהפעם מתארכת הליכתו יתר על הרגיל. והן אין זו
 לו הפעם הראשונה להלך בדרך זו. לפי חשבונו עמד כבר להגיע לנחל בוקרובקה
 כבתחומי העיירה. והנה אין עוד כל סימן לכך. הוא נעמד דקה. מתכונן לצדדים ונתמלא
 פחד: מה אירע עמו היום? אכן, תעיתי בדרך. תעיתי — הוא ממלמל לעצמו — תעיתי...
 היום כבר נוטה לערוב. קצר יומו של חורף, אך תעוף עין ואיננו. ומה עוד מחציתו
 של יום? הרי אין בו בכלל ממשות שהיא. ועוד בטרם בא לראקוב רד היום והערב
 הגיע. כוכבים נדלקו ברקיע. עלטה מסביב, ודממה עמיקה מפילה אימה ופחד
 על ר.מ. "היכן אני בעולמו של הקדוש ברוך הוא? היכן אני, ריכוזו של עולם?"
 הרהורים משונים מתרוצצים בקרבו. מי יודע אם יזכה להגיע לביתו? אכן, מעשה שטן...
 והנה נראו מרחוק אורות מנצנצים ונשמעה יבבת כלבים. ר.מ. זקק אזניו והאזין

היטב: אין זאת אלא יללת זאבים רעבים. מתהרר הוא. וזאבים הוא ירא. ירא מאוד.
 רבות שמע על זאבים רעבים שטרפו בני-אדם כלילות חורף כאלה. ושוב אין לו חשק
 להיפגש עמם פנים אל פנים. מה לעשות? הוא ישליך יתבו על הקדוש ברוך הוא
 ויבוא מה שיבוא. וכל עוד כוחותיו בו. הוא החל צועד אל האורות המנצנצים. אך
 משהגיע אליהם — ראה והנה קבוצת איכרים הולכת לקראתו. ולפניהם כלבים זעפניים
 גדולים. אך ראוהו הכלבים. התפרצו מליו והסתערו עליו. עוד מעט היו עושים בו כלה.
 בלי להשאיר ממנו זכר. רק הודות לגויים שהתערבו והרגיעו את הכלבים. נשאר ר.מ.

בחיים. ולא עוד, אלא שהרגיעו גם אותו. מביהל, קפוא ויגע הכניסותו לאחד הבתים. לאחר שהוא נרגע כליל, ופחד הכלבים סר ממנו, סיפר לגויים מי הוא ומה הוא, ואת כל מוצאותיו בתעותו בדרך.

אכן, האפתעה העיקרית עוד ציפתה לו: היודע אתה היכן אתה נמצא? שאלוהו הגויים, — אתה נמצא בארמונו של הגראף, באחוזה נוכיפוליה. ר.מ. שמע רבות על הגנראל בדימוס, שהצאר נתן לו במתנה את אחוזת נוכיפוליה, וכי הוא חי שם ממש כמלך. עם משרתים ומשרתות. אלא שר.מ. הנגר מראקוב, הנודד והקבצן, לא חלם מעולם שילון פעם בארמונו של הגנראל. למחרת בבוקר בקומו משנתו, נזכה לדעת "שכל מה ששמע על רוב גדולתו ותפארתו של הגנראל, כאין וכאפס הוא לעומת מראה" עיניו: ארמון מתנוסס לתפארה וסניכיו בניינים שטרם ראה כמוהם ליופי; משרתים, פועלים ופמליא שלמה של עובדים עסוקים בעבודות שונות בחצר ובשדות המשתרעים הרחק הרחק למלוא העין מסביב. גם באורוה הגדולה עסוקים סיסים מיוחדים. המתהלכים סביב הסוסים המטופחים כילדים מפונקים. והנה מוציאים שלושה סוסים גזעיים מטופחים ורותמים אותם למרכבת חורף יקרה, ועל סף הבית מופיע הגנראל בכבודו ובעצמו, גבוה וחסון עם כתפיות של זהב התלויות לו מעל למדיה, כולו יפעה והדר. מתישב הוא במרכבת החורף ומפליג אי-שם. כשלהקה של כלבי-ציד רצים בעקבותיו. ככה יצא הגנראל לציד.

עם ערוב היום, במוצאי שבת, נסע אחד השכירים של הגנראל לראקוב לשם קניית מצרכים ואתו הובל גם ר.מ. הביתה.

שנים רבות אחר כך היה ר.מ. מספר ולא נלאה מלספר על פלאי-הפלאים שראה באחוזתו של הגנראל, ועל כל מה שאירע לו באותו יום חורף בתעותו בדרך הביתה. ור.מ. היה מסיים כממתיק-סוד: "כל זה לא היה לשוא: עשיתי את שביתי בארמונו של הגנראל".

(נדפס ב-"מורבנקה", הוצאח ראקאווער

ברענטש באמריקה בשנת 1928)

ח ו י ו ת

יהודית שרירא

א.

מאז עמדתי על גודל האסון — אין לי מנוח ולילותי הם לילות סיוט ונדודים. על מיסתי בלילות אני רואה אותם בעיני רוחי. אחד אחד הם עוברים לפני — הקרובים ביותר וגם הרחוקים. אפילו אלה שנקרו לי במשך ימי חיי בעיירה באקראי פעם או פעמיים ברחוב. הגה הם לפני בכל הוויתם, שיחם ושיגם. בצחוקם ובמאור-פניהם ובכל תנועות גופם. בלילה אחד כזה נשמע לי פתאום קול זמר מוכר וידוע מאז. רעד עבר בגופי. בחלומי, והנה אני בבית הורי. יום קיץ עם דמדומים אני יוצאת החוצה ומתיישבת על גבי הספסל שעל יד קיר ביתנו. ממולי, מביתם של המיליקובסקים, מופיע יחיאל רישה בילה'ס — בעלה של מיכלה. הוא מתישב על גבי ספסל ליד קיר ביתם, ומתחיל לפזם בקול שיר עממי ידוע ששמעתי מפיו עשרות פעמים. הוא שר בקול נוגה. רווי כמיתה של גפש סנטימנטאלית:

„איך האָב מיט גרינס געזיט מיין גערטל.

האַט עס מיר דער ווינט צושפרייט

און פול צער פארשאַפט.

איך האָב געליבט. געליבט אַ מיידל.

האַט מיין פריינט מיר עס אויסגעכאַפט.

איך זיי און פערליר.

איך ליב און ניט פאַר מיר.

אַ שלעכטער גורל איז באַשערט מיר.

איך וועל ניט רייסן די בלומען מער.

פון מיין גערטל לער:

איך וועל נישט גלעטן שוין די לאָקן

ביי מיין ליבסטע מער.”

האפלולית אופפה אותנו. אני יושבת מרותקת ואיני זזה. אני מאזינה לזמרתו ומתיקות מהולה עגמה עוברתני. ואני שרה יחד אתו:

א. איך וועל ניט רייסן מער
 די בלומען פון מיין גערטל לער
 איך וועל ניט גלעטן שוין די לאקן
 ביי מיין ליבסטע מער"...

בהמשך החלום אני רואה והנה מופיעה אחותי הניה רודה בתיה בילה'ס (היא
 זה קול לירי ונעים עד מאוד. היתה שרה בחתונות. כדי לשמח תתן וכלה). היא מתיישבת
 ע"י אחיה ושרה. שיר אחד שלה נחרת בזכרוני. אותו היתה שרה בכל החתונות:

„עס איז אַ חתונה!
 מען זינגט. מען שפרינגט
 כלי זמרים. עקוויפאזשן זיינען פול.
 עס שפילן מוזיקאנטן.
 ווי אויסגעפוצטע פראנטן.
 אט גייען ארום מענער און דאמען.
 זיי טאנצן אלע צוזאמען..."

כל היום התהלכתי וחרווי השירים שבחלום הדהרו בקרבי. עד שנזכרתי מקרה זה:
 — שכננו משה הסנדלר השיא את שארתו דבוסקה. שגדלה בביתו יחד עם בתו
 בת גילה. בערב החתונה. עם שובי הביתה בלווית שני החיימים: חיים מיכל'ס

קבוצת בוגרי "השומר הצעיר" ב־1931

וחיים דנצה'ס, עברנו ליד ביתו של משה הסנדלר. הסתכלנו בחלון. והנה ראינו את האורחים יושבים מסובים ליד שולחנות כמעט ריקים. מעט היי"ש כנראה כבר נחרקו. והם יושבים ומפצחים חמניות ומזיעים. ואין ניכרת כלל השמחה — שמחת החתונה. הלכנו. קנינו דברים טובים וכל מיני מאפה ומתיקה. כמה בקבוקי יי"ש ובירה. נכנסנו ובירכנו בקול רם את כל המסובים בברכת מזליטוב, והעמדנו את הכל על השולחן. מצב־הרוח נשתנה מיד. אחר האכתי ועוררתי משנתם את יחיאל רישו ביילה'ס וכן גם את אחותו. שניהם באו ומיד נתנו את קולם בשיר. התחילה הניה רודה:

— עס איז א חתונה!

מען זינגט. מען שפרינגט... וכו'...

היא שרה וכל המסובים מוחאים כף ושרים יחד עמה. הרוחות התעוררו, המסובים התלהבו: „עס שפילן מוזיקאנטן“ — הם גותנים קולם בשיר.

מען זינגט. מען שפרינגט.

עס איז א חתונה...

הקהל החל לרקוע ברגליים, הזיז את השולחנות ויצא בריקודים. השמחה גדלה, ועוד מעט נתמלא הבית אורחים מכל הרחוב שבאו לראות בשמחה. וכולם רוקדים ושרים והניה רודה מנצחת על כולם: „עס איז א חתונה...“ הכלה נפלה על צוארי והעתירה עלי נשיקות לאות תודה. מששקטו הרוחות והקהל עייף, הגיע תורו של יחיאל לשיר את שירו הידוע: „איך האָב מיט גרינס געווייט מיין גערטל“...

ופתאום פרצה בתו של משה הסנדלר, בת אחותה של הכלה, בבכי וברחה מהחור. לאס־לאט החל גם הקהל להתפזר. לאחר זמן נודע לי פשר הדבר:

היא, בתו של הסנדלר, אהבה את הבחור, והוא החל להיכנס אליהם הביתה. אבל משראה את דבוסקה, נערה יעלת־חן ופורחת, אמר בכל הפשטות שהוא רוצה בה. בסופו של דבר עשה משה מעשה־טוב והשיא את שארתו לבחור, אבל מצב־הרוח עד בואנו היה מתווה. ובשומעה את השיר הרומז על אהבתה הנכזבת פרצה בבכי מר.

שוב יום קיץ אחד. אני הולכת לנהר להתרחץ ועוזרת את רחוב ואסלאבי. והנה קוראת לי דבורה, אשתו של שמואל הקדר, ופונה אלי: שמעי, טאָכטערקע, ברצוני לבקש ממך משהו ליומיים־שלושה, ובזכות זה תדעי רק שמחות. היא מושיבה אותי ליד ביתם וממתיקה לי סוד: „דעי לך — בתו של הכהן עומדת מחר, בשעה טובה, „להתראות“ עם חתן, ואין לה נעליים לרגלית, „יודיתקה, אנא, חלצי את נעליך החדשות ותני אותן לי עבורה, ואָת רוצי הביתה יחפה.“

חלצתי את נעלי ונתתי לַדבורה. עביר בתו של הכהן שתיסע מחר בהן „להתראות“ עם חתן... ואני רצתי הביתה יחפה...

לילה בסרס מוות

יהודית שרירא

שמואל הקדר היה חולה אנוש. זה כשנה שהיה מרותק למיטתו. שיעול יבש וכבד הציק לו בלי הרף. השיעול בא מריאותיו הנמקות והיה נשמע כאילו עולה מתוך חבית ריקה. פניו היו מתכרכמים בשעת־מעשה ונהפכו ירקון. וכל גופו נאחו עווית: חוך... חוך... חוך... היה ממלא את חלל הדירה. אשתו, דבורה היתה חשה אליו ומגישה לו את הואלריאן שלו ומנגבת את הכית שנדבק אגב שיעול בזקנו הלבן. הטיפות היו מקילות עליו במקצת את הנשימה ומחזקות את הלב. עד אשר השיעול היה מתפרץ נחדש מתוך ריאותיו הנמקות: הוך... חוך... חוך...

היא, דבורה כבר הכימה לזה. והיתה מטפלת בו בשקט ובצנעא ומוזגת לו כפעים בפעם כוס תה חם מקנקן שעמד תמיד מוכן בתנור. ובשקט מגישה לו שוב ושוב את טיפות הואלריאן, מחליפה את יצועו ומנקה את כיחו. אולם גם כוחותיה של אשה כלים. והיה צורך לבוא מדי פעם ללינת לילה. כדי לתת לה כמה שעות של מנוחה ושינה. ובאחד הימים של ראשית האביב, באה אלי חברתי רבקה נליבוצקי בריצה: יהודית, את יודעת ששמואל הקדר חולה אנוש. נלך נא שתינו ללינת־לילה אליהם. וניתן לדבורה להחליף כוח. היינו עור צעירות מאד. בנות שש־עשרה — שבע־עשרה. ומחלתו של סמואל נגעה ללבנו מאוד, והלב נטה להיטיב עם הזולת. הודעתי איפוא לאמא. והלכנו. הכניסה לדירתם הובילה דרך מסדרון צר קודר וחשוך. קיר אחד בכניסה היה תפוס כילו בכל מיני גרוטאות, גבב של חפצים ישנים ועצי־הסקה. בקיר שממול היה אמנם סילן לחלון. אבל חלון לא היה בו. וחללו היה אטום כלוחות ישנים בין בחורף ובין בקיץ. בקושי מצאנו כחשיכה את דלת הכניסה. וכשהיא נפתחה סוף סוף לפנינו. היינו נאלצים לכוף את הראש ולהרים את הרגליים להיכנס פנימה. כל הבית מבחוץ עשה רושם של חורבה העומדת להתמוטט. כפנים נתגלה לפנינו חדר צר, שאת רובו תפס תנור רחבי־ידיים וכרסתני. זה היה המטבח. מכאן עברנו לחדר שני. המופרש מהמטבח במחיצה עשויה לוחות דקיקים. כאן ראינו את דבורה. כשהיא טרודה ועסוקה בשטיפה, בתפירה ובצחצוח. לאורך הקיר עמדו שולחן וספסל ארוך. ספת־עץ וארבעה כסאות מרופדים. ועל השולחן היתה פרוסה מפה צחורה כשלג. כאן היה הכל נקי. מצוחצח

ומבריק. בכניסתנו, יצאה דכורה מחדר אחורי, שם טיפלה כנראה בחולה. והקבילה את פנינו במאור-פנים ובשמחה גלויה: "ערבא טבא, ילדים?" קראה לעומתנו. ולחדרו של בעלה קראה: "שמואל, שמואל, ראה נא, איזה אורחים יקרים באו אלינו?" מיד סרה למטבח. הביאה קנקן תה מהביל, ומזה לנו שתי כוסות. מהחדר האחורי נשמע קול שיעולו הקשה והמטריד של החולה. משרפה לו, קרא לדבורה ולחש משהו באונה. היא הוציאה סדין לבן ושני כדים, הגיחה אותן על גבי ספת העץ והציעה לו משכב, ואז היא סרה לחדר החולה, ושניהם נכנסו, כשהחולה נשען עליה.

דמותו של שמואל היתה בשל בר-מינך, ואנו נתמלאנו פחד סתום. קרבנו זו לזו כדי להפיג את הרגש הזר שתקף אותנו. הוא החיישב איך שהוא על הספה, נשען על שני הכרים, ורגליו תלויות לו על הארץ. שאף אוויר במלוא לוגמיו ואמר: רואה את דבורה'לה, זה זמן רב לא נודמן לי לראות פנים צעירים בביתנו, והנה זימן לנו האלוהים את הגעורים בעצמם הלילה. "או, — המשיך בקול אנתה, — הגעורים מעוררים בי — אולי ברגעים האחרונים לחיי — נענועים לימים עברו, לימי געורים שלנו שכה מהרו לעבור. דומני רק תמול זה היה, והנה אני עומד על עברי פי קבר..." דבורה הפסיקה וביקשה ממנו לחדול מלדבר פן יתקפרו השיעול, אבל הוא לא שם לב לבקשה: "לא, אמר — חש אני שיותר לא אשתעל... ויש לי כורח להשיח הלילה את לבי. אחרי זה יהיה יותר קל לי לקבל את פני המוות".

ואלינו הוא פנה: "אמורנה לי, האם אהבתך כבר מימיכן? האם טעמתן את טעמה המתוק של האהבה? האם התרגש כבר לבכם הצעיר למראת האהוב או למשמע קולו? או, אנו ידענו אהבה מהי! — לא כן, דבורה'לה? הלילה אין אנו מתביישים לספר את הכל, הזוכרת את את מחזות האלמוגים הצהובים, שקניתי לך בעשר פרוטות? מחזות זו השקעתי בה את כל מה שרחש הלב ליצור הזה, שהיה באותם הימים כה צעיר וכה יפה וחמוד! אמנם גם אני הייתי בחור יפה, נכון, דבורה? אבל אני לא הייתי אלא קדר עני, עובד אצל גוי בעשית כלי חרס ומשתכר פרוטות מעטות לשבוע. את הפרוטות היה עלי להביא לאמא, שבייתה היה מלא ילדים ואני הגדול ביניהם, המפרנס, ואמא מחכה לפרוטות. היינו כמעט שכנים, מדי יום, בלכתי לעבודתי, הייתי עובר ליד ביתם, ורואה את דבורה'לה, והיה משהו זו בלב פנימה ומתחיל רוטט ומושך. אבל לא העזתי לעמוד רגע ולהחליף אתה מלה, שהרי היא היתה בתו של אחד הבעלכחים האמידים בעיירה, ואני בן עניים.

והנה הגיע חג שמחת תורה, כמו תמיד מלאו גם הפעם הבנות את בית-הכנסת, וביניהן ראיתי גם את דבורה'לה. בשעת "ההקפות" החזקתי ספר-תורה, כעברי על ידה הריטה דבורה'לה את ראשה והצמידה נשיקה לספר-התורה שבידי, בלי משים הפסתי בזרועה, אבל מיד הרפיתי ממנה בבהלה. ראיתי שהיא הסמיקה כולה, צנחה מהספסל ונעלמה בין חברותיה. חיפשתיה בעיני ויותר לא ראיתייה כל שעת-התפילה.

עד שיצאתי מבית הכנסת. בצאתי ראיתייה עומדת על סף הדלת, קרבה אלי ולחשה לי: מה עשית? הרי כולם ראו בתופשך בידי? אמרה — ופרחה לה, כאותה צפור בלי לחכות לתשובתי. פרחה לה אמנם — המשיך שמואל כסיפורו — אבל לבי עלץ בקברי. ידעתי שהיא נותנת את דעתה עלי ואני חביב עליה.

מאז התחלתי להחסיר מדי פעם כמה פרוסות משכרי ושמתינ בארנק מיוחד. אמא, חקרה אותי על הפרוסות שהסרו, אבל אני מצאתי כל מיני תירוצים והתחמקתי. בפרוס הפסח, לאחר שקיבלתי גם חוספה הגונה לשכרי מאת המעביר שלי, באתי הביתה ואמרתי לאמא שאני בחור בבחורים ומבקש להזמין את חיים יעקב החייס לתפוז לי חליפה כדרך כל בני בעלהבתים. אה, מי היה דומה לי שעה שיצאתי בפסח לרחוב לבוש בחליפה החדשה שלי כאחר מבני הבעלהבתים, בחור נאה והדור, וכשעברתי ליד ביתה של דבורה, הרהבתי עוז בנפשי, ניגשתי ואמרתי לה: „גוט יום טוב, דבורה-לה!“ וגם היא ענתה לי „גוט יום טוב ריר, שמואל!“ ועוד המשיכה להביט בי עד שנעלמתי מעיניה.

מלאתי כולי אהבה אליה, ומחשבה עלתה כלבי: ראה נא שמואל — אמרתי לעצמי — אתה בחור נאה, חליפה מהודרת יש לך, אתה גם משתכר יפה, וכי למה לא תישא אותה לאשה? אבל כיצד עושים זאת? קודם כל יש לקנות לה מתנה, גמרתי בלבי, בכיסי עוד נשארו עשר קופיקות, אקנה לה אם כן מהירות אלמוגים צהובים, כמנהג החתנים בכלותיהם. במוצאי-שבת אחת לאחר הפסח יצאתי לרחוב לבוש בחליפה שלי, והנה דבורה-לה שלי לקראתי, אני אומר לה: „גוט וואך דבורה!“ והיא גם היא עונה לי: „גוט וואך, שמואל!“ אני מרהיב עוז ומומינה לטייל ברחוב האמברים. אלא שהיא מסתלקת, „הולכת אני לחברותי“ אמרה, וכשהפצתי בה מאד, אומרת היא לי בפשטות: „חוששת אני שיראוני“, ובורחת לה.

הרבה צער הצטערתי על כך, לא היה לי רצון יותר להימצא ברחוב. שבתי הביתה, פשטתי את בגדי ושכבתי לישון. קל לומר „לישון“, שנתי נדרה מעיני. — „הרי לך, חשבתי, ואתה טיפס תולה תקנות גדולות בחיוכים שלה ועוד לשאת אותה לאשה אתה מבקש“.

למחרת הייתי כולי מעוצבן, בעמל רב סימתי את העבודה וחזרתי הביתה עם הצער הכוסס בלב. אבל ראו נא גם ראי, מי עומד שם ומחכה לי? הרי היא ולא אחרת, דבורה-לה, ירדה כבר חשכה כשעברתי על ידה, והנה היא מבקשת ממני לעמוד רגע, תוקעת לי פתק בידי ונעלמת. בפתק היה כתוב לאמור: „בוא הערב אל בין השיחים שבחצר שלכם, שם אחכה לך“.

כחץ מקשת רצתי הביתה, לא אכלתי ולא שתיתי, אמא שלי נבהלה, ויעצה לי לשכב, כי חולה אני כנראה. אלא שאני התרחצתי, התלבשתי, ואף... אל השיחים. אחרי כמה דקות הגיעה לשם גם דבורה, נפלנו איש בזרועות רעותו.

היינו כה צעירים ולא ידענו את עצמנו. לכותינו דפקו בקצב אחד וטוב היה לנו. המשכנו בפגישותינו כמעט מדי ערב. מבלי שהדבר יוודע לאיש. בערב אחד הבאתי לה את מחרוזת האלמוגים שקניתי לה בעשר קופיקות. לא היה דומה לי בעולם בשעה שענדתי את המחרוזת לצווארה. אלה היו הימים המאושרים בחיינו. נכון, דבורה'לה? דבורה שתקה, ורק מחתה דמעה מריסי עיניה. החולה המשיך:

באותו ערב נשבענו זה לזו שלא להפרד כל ימי חיינו. בין אם ההורים שלנו יסכימו לנשואינו ובין אם לאו. לא עברו ימים מרובים ואנו נכנסנו לחופה. קנינו את הדירה הזאת. כאן נולדו לנו ילדינו. חיינו בדחקות ובעוני, אבל באהבה. הילדים היו נחמתנו עד אשר גדלו. יום אחד הופיעה הבת הבכירה חיה'בתיה והודיעה לנו: אבא, אמא, אני נוסעת לאמריקה. לארץ החופש. לא הועילה בקשתנו, והיא באתה: באמריקה בארץ החופש תשקה נפשי, והיא נסעה — ושאר השלושה אחריה. ואנו נשארו גלמודים.

לפתע הפסיק את סיפורו. ביקש טיפות ולריאן. שתה והמשיך: „דבורה אחת אבקשך — את המפה הזאת, שהוגשה לנו ביום נשואינו, אל תמכרי, ועוד — אל תנשאי לאחר...”

כוחותיו החלו אזולים. פיו עוד המשיך ללחוש משהו, אבל לא יכולנו להבחין במלים. לפתע החזיר מאד, נפל אחורנית על המיטה ומגרונו נשמע תרחור. מפיו יצא קצף מהול בכיח. שניתלו על שפתיו וזקנו הלבן. התרחור גבר. השכבנו אותו על הספה וכסינו אותו בשמיכה. עמדנו רועדות ושינינו נוקשות. התרחור עבר לנחירה עזה וקשה. שלחנו את דבורה לישון. והיא נפלה עייפה ושבורה על המיטה. הקטנו את האור ושתינו התקרבו זו לזו כשתי יונות נפחדות. ככה עברו עלינו השעות עד שעלה השחר. דבורה התעוררה משנתה ושלחה אותנו הביתה. לאה ויגעה נפלתי על מטתי ותיכף נרדמתי בתרדמה קשה.

משהתעוררתי ראיתי והנה זרם אור חדר מבעד לתריסי חלונות לתרי ומבתוך הגיעו קולותיהם של אנשי חברא קדישא: „צדקה תציל ממות”... „צדקה תציל ממות”... ידעתי — ר' שמואל הקדר מת.

דמויות וטיפוסים

יעקב־שבתי גורליק

ישוב־ניקים

ראקוב מוקפת יערות היתה, וביערות ישבו יהודים בריאים ומוצקי־גוף אשר למדות קשריהם המסחריים ההדוקים עם ראקוב, בחרו לשבת לכוד ביישוב של כפר. בין יער, שדה ואגמי־מים.

ר' יוחנן הקומיסיונר מסולומינקה

ביער סולומינקה, במרחק של שני ק"מ מזרחה לראקוב, ישב יוחנן הקומיסיונר. היה זה יהודי תלמיד־חכם, שפרקו נאה וזקנו יורד לו על פי מרותיו. עסק בהיכלת כחירות ממינסק לחנוונים בראקוב. עבודה לא קלה, ואעפ"כ היה בכל שעה פנויה יושב על דפי הגמרא ולומד בצמאון בלתי נשבר, וקול נגונו עלה מן הבית הכפרי והתמזג עם רינת הצפרים ודכוי הנחר העובר ליד ביתו. אורח כי נראה מרחוק אי נודמן לו בדרך, היה ר' יוחנן אץ אליו להזמינו הביתה, לסעוד על שולחנו, בדמותו ובאורח חייו הזכיר אחד קדמון שאין אנו רגילים בו בחיי יום יום.

ר' יושע המיכלובי

במרחק של 2 ק"מ מערבה לעיירה, על דרך המלך ראקוב־וילנה, משתרע היער המיכלובי. יער עבות על פני קילומטרים מרובים. כאן איוה לו למושב ר' יושע המיכלובי, הוא היה סוחר־יערות גדול, בעל צורה ופיקח, ותמיד סיגריה ריחנית כפיו. ישר במשאיומתן אבל תקיף בדעתו, ומשהו מבריאות היער וחוסנו נרבק גם בו. הוא ומשפחתו חיו ברחבות בבית־מידות, היה מעורב עם אנשי העיירה, ונראה תמיד נוסע בדו־אופנית שלו רתומה לסוס מטופח. ככל חזותו ובמנהגו עשה רושם של יהודי גביר ותקיף, ניתנה האמת להאמר, שהיה נותן מכספו לכל נצרך, ותרם לכל אשר נחבקש. במיכלובה זו ישבה גם "ישובניצה" — פיגה דאנישבסקי. זו היתה אשת־חיל, שהחזיקה בחכירה את המחלבה הגדולה וניהלה את עסקיה בתבונה ובידיעת העניינים כאחד גבר.

קבוצת יהודי העיירה

באותה פהולאנקה עסק תנחום מופקא בתעשית טרפנטין מעצי־אורן שביער. מהם היה גם מפיץ משחת עגלות ופחמי עץ.

ר' יצחק סגלוביץ

בעל מפעל הרושתי למקצצות. והיה מעשה שבימי המלחמה בין הפולנים לבין הבולשביקים בנמר מלחמת־העולם הראשונה. נתפס ע"י חיילים פולניים ונמסר למשפט צבאי כמרגל ודינו יצא לתלייה. רק בדרך נס. אחרי שתדלנות מרובה ובקשת רחמים. והתערבותם הנמרצת של ראשי הקהל ושל הכומר הקתולי במקום. ניצל ממות ושולח לחופשי.

ר' נח מנזרביץ

בעל בית־הרושת לסבון. את תוצרתו היה ר' נח מוכר בשווקים שבראקוב ובעיירות מסביב.

חיים

בכר־השוק התגורר אייזיק החייט. מומחה במקצועו. בעלי־הבתים האמידים היו נוהגים להזמין בפרוס החגים. והוא היה יושב בבית על המלאכה ותופר מלבושים לחג לכל הגברים שבבית.

היו גם חייטים קשישים או זקנים לגמרי. שזמנם כבר עבר. כמו ר' יעקב החייט למשל. שמעתי עליו בשעתו ספור זה: הוא היה יהודי בעל הדרת פנים. וזקנו שיונה לו מראה של למדן ובן־תורה. ומעשה ברבי יעקב שנודמן לבית־הכנסת של החייטים. ישבו שם כנהוג בחורים ולמדו תורה. ובהכנס יהודי שעשה רושם של בן־תורה. ביקש אחד הבחורים לקשור עמו שיחת תלמידי חכמים. הוא פנה אליו בסוגיא קשה. שנחלקו עליה הדעות בין בחורי הישיבה. זה אומר בכה וזה אומר בכה. ר' יעקב הביט אמנם בדף הגמרא. כ"תרגול בבני אדם". אבל לא איבד את עשתונותיו ואמר לבחור: "במקרה נתקלת ביהודי שבאמת יודע ומבין משהו בכגון דא. אבל מה היית עושה לו עמד לפניך אדם שאינו יודע מאי דאמרי רבנן? הרי היית מביישו. ולכן אינך ראוי שאענה לך". ונסתלק מבית הכנסת...

ועוד חייט אחד. אביהם של פנחס ויצחק־זאב גרינהולץ היה יהודי פיקח מאד. אבל החייטות שלו עבר זמנה והוא מסר את מקצועו לבניו. שניהם פתחו בתי מלאכה לבגדים מוכנים והעסיקו פועלים שכירים.

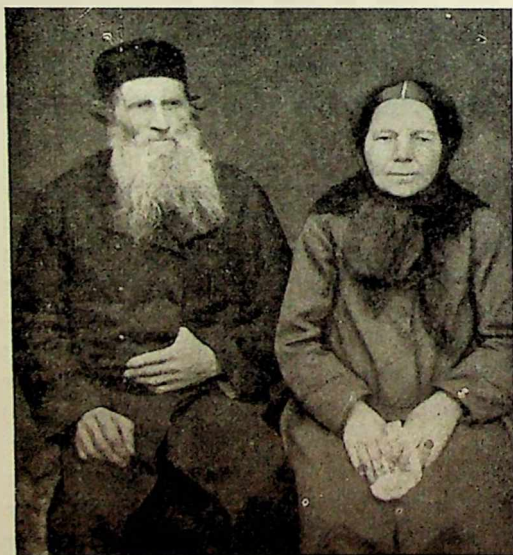
תעשיית כלי־החרס

תעשייה זו נמצאה ברוכה בידיהם של הגויים. אבל גם יהודים עסקו בה. הנה ראובן הקידר. שיצאו לו מוניטין בעיירה כ"אומר" תהילים בערכי שבתות. זו הייתה

ה"חזקה" שלו: בשבת, בין מנחה למערב, היה ניגש אל השולחן כבית הכנסת, טופס בכפו וקורא: "אשרי תמימי דרך"! והקהל עונה אחריו פסוק אחר פסוק... וכן ר' שלמה אידל, אשר עד לחתונתו היה בחורי-שיבה ומוסמך לרבנות, הוא נשא לאשה בתו של קידר בראקוב, ובנדוניה קיבל מפעל של כלי-חרס. מאז זכה לבנוי: "דער ליימנער רב".

ברוך הכרדיאנקי

כך כונה האיש על שם הכפר הקטן כרדיאנקיבו בו ישבו הוא ואבותיו לפניו, וכאבותיו — אף הוא עיבר חלקת אדמה ככל גויי הכפר, ומילא את גורנו ואת אכמיו תבואה, ואת מרתפו מכל טוב משקו. גם רפת היתה לו ובה פרות חולבות, וכמו הגויים שכניו, היה נוהג לבוא ליוסי-השוק ולהביא תוצרת משקי לסוחרים היהודים שבעיירה. רק באחת נבדל משכניו — הוא היה יורע-ספר, ואחרי יום עמל ישב לאור העששית. קורא עתון ומעיין בספר. אמנם, החקלאות עשתה אותו למגושם במראו ובהילוכו הבלתי-מהוצע, אבל מתחת לקליפה הגסה היה מתקלף על נקלה המשכיל שבו. והדבר ניכר בשיחה ובמשאיומתן עמו. הוא ובני משפחתו נרצחו כימי מלחמת העולם הראשונה בידי כנופיה של שודרים שמלאו באותם הימים את היערות.

מוני ושרה בוטביניק

נפחים ומכונאים

בראקוב היו הרבה נפחים. בסלובודה אשר בדרך לאיבניץ עמדה הנפחית של חגן הנפה ובנו מרדכי. הם עבדו בעיקר בפירזול סוסיהם של איכרי הכפרים מהסביבה.

פייבה גרשון בנו של נח

יהודי בעל קומה היה וצנוע-גוף. אבל איתן וחזק וכוחו בידיו השריריות. כל ימות השבוע עבד כנפחות, אך משבא יום ששי היה סוגר מבעוד יום את בית מלאכתו. ונחפו לבית-המרחץ. נקי ומרוחץ היה חתך הביתה. לוגם כוסית יי"ש ועוד אחת. טועם ממעדני-השבת ורץ לכית-הכנסת: "שבת זוהי שבת". היה אומר לאשתו, כולו צפיה לשעת תפילת-מנחה של שבת. כי על כן היתה בידו "החוקה" על תפילה א' בכית-הכנסת. וכל יא הדבר קל בעיניך...

בנימין הנפח

נפחיתו נמצאה בקצה העיירה. סמוך לבית-המרחץ. הוא היה מומחה במקצועו. חרש-ברזל, מייצר כלי-מלאכה הקלאיים: מתרשות, משדדות, גרזנים, סכינים ועוד. קומתו היתה ממוצעת. בזכרוננו מראה גופו, המוצק והרחב. זקנו הארוך והבלונדי שהתבלט מאד על פני חזהו הרחב. שיוה לוא מראה של יהודי תלמיד-חכם. ואמנם, אם לא תלמיד-חכם ממש, הרי היה בקי "בנקודות השחורות". גם לו היתה "חוקה" על הקריאה בתורה בשבתות, במנין הראשון שהיה מתכנס לתפילת "ותיקין ב-שטיבל" שבפרוודור. ועל זאת היתה גאותו וגאות כל חבריו למקצוע.

ר' חיים-אלי פוזניק

בשתיים התעסק: במפעל המכונות שלו שבהצטלבות ככר-השוק וסמטת בית הכנסת, שם עבד בעצמו והעסיק גם פועלים. ו...בחסידות. הוא היה חסידו של הרבי מקוידנוב ופרנסם של חסידיו קוידנוב בעיירה. בביתו היה מתאכסן הרבי כשבא לבקר את צאן מרעיתו בעיירה. אותם הימים היתה השכינה שרויה על ר' חיים-אלי ועל כל ביתו, ולא היה מי שידמה לו. עולם ומלואו היה נשכח מלבו. היה מתלבש חסידית: זופיזה ואבנט כרוך לו למתניו, והוא עם קהל חבריו החסידים מרקדים ושמים עם רבם. מימים אלה היה יונק השראה רוחנית לכל ימיה החולין הארוכים. את החסידות שלו שאב מבאר-קדומים — מספר "הוזהר". בכל שעות הפנאי שלו היה נשנה למעין זה ושותה ממימיו.

מבין המלמדים בעיירה יזכרו לטובה ר' שלמה רוזנטל — מלמד חישם ותנ"ך עם פירוש רש"י, הוא היה פדגוג מלידה, כל גישתו לתלמוד. כמו לעצם הלימוד, נבעה מתוך אהבה עמוקה. ואכן התלמידים השיבו לו אהבה, וזכרון הימים שלמדו בחורו נשאר שמור עמם לכל ימי חייהם.

ר' ישראל-חיים מסליצקי — מלמד גמרא. אצלו למדו כבר כתורים בני 12—13. ובצאתם ממנו ידעו ללמוד בעצמם דף גמרא. מכאן רק צעד אחד לשיבות המפורסמת באותם הימים: ולוויין, מיר, סלובודקה, סלו, ראדין, וילנה ומינסק. ואכן רבים מתלמידיו נדדו לשיבות ההן ומלאו את כריסם תורה, ואחדים מהם גם הוכתרו ככתר הרבנות. שמואל-יצחק רובנצקי. למד שנים בישיבה בראקוב, נשא אשה מבנות העיירה ופתח „חצר מתוקה" שבו לימד „עברית בעברית". הוא היה יורר ההסתדרות הצינית בראקוב, כשהיינו לא יותר מעשרה שוקלים בכל העיירה. בשנת 1912 עלה לארץ, ושינה את שמו לראובני, והיה מורה בבית-ספר „תחכמוני". נפטר בשנת 1938 והשאיר אחריו משפחה ענפה ומעורה בחיי הארץ.

מורים לרוסית

בעיירה נמצאו גם שני מורים לרוסית: סטולוביצקי ויעקב זולס'. סטולוביצקי — היה אדם בעל השכלה ואינטליגנציה, שהשפעתו על התלמידיו היתה מרובה. יעקב זולס' — היה פרגוג מצויין, תלמידיו רכשו ממנו את ידיעת השפה. והדבור הרוסי החל להשמע ברמה ברחובות העיירה. באותם הימים היה זה סימן היכר לאינטליגנציה, ביחוד בעיני הבנות... „הסקולקה". — ועוד מוסד חינוכי היה בעיירה, הרי היא „הסקולקה". כך נקרא אז בית-הספר העממי הממשלתי, המיועד לילדי הנוצרים בראקוב והכפרים מסביב, אך לא מנעו גם מתלמידים יהודים את הזכות ללמוד בו. ואכן השתמשו אחדים מן ההורים בזכות זו ושלחו את ילדיהם, ביחוד את הבנות, ל„סקולקה".

שתי דמויות

ואחרון אחרון חביב, — שתי דמויות כפי שנחרתו בזכרוני מימי הילדות: וולול השמש ואשתו חוה השמשית. בעיירה קראו להם „אדם וחווה". וולול לא הצטיין בשום דבר מיוחד, היה עושה את מלאכתו באמונה; מסיק את התגורים בחורף, מטאטא ושומר על נקיון בית-הכנסת הגדול, מצחצח את הפמוטים, העששיות והמנורות, מביא את יריעת החופה לחתונות, מגיש לרב את כוס היין מתחת לחופה, ועוד. אולם היות ומלאכה זו לא סיפקה לו די פרנסתו, — היה עוסק גם בניקוי וזארוכות בעיירה. כל ימות השבוע היה מתהלך חגור שק עבה למתניה, שחור משחור פית התגור, מטפס על הגגות, גורר אחריו סולם ומשקל של עשרה פונט ומנקה את הארוכות, וככה עד יום ששי בבוקר, כהגיע יום ששי בבוקר, היה רץ לבית-המרחץ, רחץ ומקצץ את עצמו יפה-יפה עד שקיבל צורה של „בן-אדם", מתליף את בגדיו

ונכנס לעבודת־הקודש שלו — לבית־הכנסת. עם דמדומי היום. עם שקיעת החמה. היה יוצא לרחוב. עומד בפינה אחת בכר השוק ומכריו בקול. ככל השמשים בימים האידילים ההם בעיירות היהודיות: „אין שול אריין“! זכה, והראשונים ששעו לקריאתו. היו הגויים בשוק: — „אונזש קריצ'ה: „שול — אריין“. היו הם אומרים זה לזה. והגיע הזמן לחזור הביתה“. פסק שאונו של השוק. הגויים היו עוזבים אחד־אחד את העיירה; החנויות היהודיות היו בסגרות בטריקה וברעש. ונרות שבת היו נדלקים ומנצצים באורותיהם בחלונות הבתים של יהודי העיירה. ושבת־מלכתא באה ויורדת על העיירה בכל חסארתה.

לעומתו היתה אשתו חוה אשת־חיל מאין דומה לה. היא נשאה את תפקיד השמשיית שלה ביד רמה. שום שמחת בעיירה לא נתקיימה בלעדיה. בן זכר כי נולד. היתה הוה ראשונה לביקור בבית־היולדות ומברכתה למזל־ט כדרכה: „אגוט שינקן מארנן אויף אייך און אשינעם מזל־טוב אויף אייך...“ מרגע זה עד לאחר „חגיגת הברית“ היתה ידה בכל: היא היתה רוחצת את הילד ומדריכה את האם הצעירה בתפקידיה; רשימת הנשים הקרובות ליולדת והכבודות בעיירה, וכל שאר המוזמנים לברית היתה בידה. ביום החגיגה היתה מכינה ומסדרת את הכל ועורכת את השולחן. ולבסוף מתקשטת במטפת השבת שלה. בשביסה הלבן לראשה ומחרוזת אלמוגים לצווארה, ומופיעה, כאורחת החשובה והראשונה במעלה בראש השולחן. אולם כל זה היה כאין וכאפס לעומת שמחת־החתונה שנזמנה בעיירה. כאן לא היה איש מרים את ידו בלעדיה. היא המפקחת על האפייה. על הבישול ועל כל ההכנות לחתונה; היא שמכינה את הכלה לשעת החופה. ומוליכה אותה למקוה; היא אשר הולכת מבית לבית עם רשימת מוזמנים לחתונה ביד, ממריצה את הכלי־זמר בליל החתונה, ומשמחת את החתן והכלה בשירה ובריקודים עד מאוחר בנשף. למרום־שלטונה היתה מגיעה בשבת שלאחר החתונה, זו חגיגת ה„רומפול“. כבר עם שתר ייס־שבת היתה מתדפקת על דלתות המוזמנות ללוות את הכלה לבית־הכנסת והולכת בראשן לביתה של הכלה. משם היתה מלווה את האשה הצעירה בראש כל הנשים הכבודות למקומה בעזרת־הנשים, והיא גם אשר היתה זורקת ממתקים ואגוזים למטה לשמחתם הרבה של כל הילדים.

ככה נהלה חוה את שמשותה בעיירה ביד רמה — עד בוא יומה.

חברים מספרים על קרוביהם

ר' חייקל אוברזנסקי ז"ל

מאת כתו נחמה גבירצמן

כמו בכל העיירות, כן גם בראקוב נמצאו סיפוסים מובהקים שהיה בהם משהו מיוחד, שהבדילם מאחרים. אחר מאלה היה אבא שלי ר' חיים חייקל אוברזנסקי ז"ל. הוא בא לעיירה אחרי נשואיו השניים עם כתו של ר' שמעיה רזנסל. עד מהרה התאזרה והתערה בקרבה והיה לעצם מעצמותיה ובשר מבשרה. ולא עוד אלא שבכשרונו וידיעותיו הסגולות עלה במשך הזמן למעלת אחד מהב"ב החשובים ביותר בעיירה. הוא היה תלמיד חכם מובהק, שלא פסק מגירסא כל ימיו — משחר ימי ילדותו עד יום מותו.

כרם, עולמו הרוחני לא הצטמצם בר' אמותיה של ההלכה. הודות לכשרונותיו הטבעיים ותפיסתו המהירה רכש לו ידיעות נרחבות במדעים הכלליים, ידע על בוריה את השפה הרוסית, ידיעותיו בשפה העברית ובספרותה היו נרחבות ועמוקות. הוא הצטיין גם כאיש המעשה ובסוחר מוכשר אשר כל שבילי המסחר היו נהירים לו.

היתה לו לאבא גם התעסקות צדדית, שירש מחותנו ר' שמעיה רזנסל — תפקיד של רב מטעם הממשלה הצארית. שהתבטא למעשה בנהול פנקסי רישום של לידה ומוות, רישום בשואים וגרושין ומתן אישורים לדורשיהם, שום תשלום לא היה מקבל עבור זה. — על הקיר היתה תלויה קופסה ולתוכה היה הפונה משלשל את מסמכותיו, כפי אשר ידבנו לבו, תכונתו ודבר היותו איש המעשה והנסיון, הביאורו מהר לעסקנות ציבורית בעיירה והוא היה חבר ברוב ה"חברות" שהתקיימו בזמנו בראקוב. אותן התכונות עשוהו גם לשתדלן לפני הרשות לטובת הכלל והפרט. הוא היה איש שיחה בלבב, פיקח וממולח. זכורות יפה אימרותיו ובידחותיו השנונות שהביעו חכמת חיים והבנת חיים. אביא בזה שתיים מאמרותיו הידועות: "גוי... גם כן עניין... בהולדו אין עורכים לו אפילו הגיגת ברית-מילה..." ובהגיע הזמן הוא הולך לו ל"סקולקה" ללמוד, ואם חשקה נפשו הרי הוא ממשיך בלימודים, למה הוא יכול להגיע? במצב הטוב ביותר יגיע למעלת גוברנסטור או למעלת גנראל... ואם עוד יותר טוב — למעלת מיניסטור... גם כן עניין...

אבל יהודי... כשהוא נולד עורכים לו חגיגת ברית-מילה... ובהגיע הזמן הוא הילך "לחדר", לשיבה... הוא לומד בבית-המדרש... ישן על הארץ... זוכה, והוא נעשה למלמד... כלי קודש... יש והוא מניע גם לדרגת רב... זהו יהודי, זהו ענין... אם חסרה לפעמים פרנסה, הרי יש יהודים טובים בעולם, אפשר לפשוט את היד... כאשר אלי הבעל-עגלה אומר לו: "קריסט חייקל אין וואגן" לא היה אבא מראה שום סימן של עלבון, אלא היה עונה לו לעומתו: "א דאנק ר' אלי"...

המאורע הבא שקרה בימי מלחמת פולין והבולשביקים יארד באור מיוחד את דמותו של אבא ז"ל, זה היה בשנת 1920, במשך יממה עברה העיירה מספר פעמים

חייקל אברז'נסקי ומשפחתו

מיד ליד: העיירה היתה מלאה צבא פולני והמתרחקות היתה עצומה. באחד הימים הופיעו חיילים פולניים בביתנו ואסרו את אבא, הם הביאו אותו לבית הרואר שליד הכנסייה הפולנית. במקום בו רוכזו עוד רבים מראשי הציבור בעיירה. אחרי חקירות ודרישות הוברר שהם כולם נאסרו בגלל הלשנה שהם מרגלים לטובת הבולשביקים. נמצאו גויים שהעידו שראו אותם במוצאי-שבת "בראשית" יוצאים מבית-הכנסת ומחזרים קידות והשתחויות לכל הצדדים. זה מעלה את החשד שהם העבירו בזה כימנים לאויב על מקום חנייתו של הצבא הפולני... כל ההשתדלויות בפני השלטונות המקומיים ומפקדי הצבא לא הועילו, והם נשלחו לעיירה הסמוכה וולמה. אחרי מאמצים מרובים הם הוחזרו, אמנם, לעיירה. אבל המשיכו להחזיקם במאסר בביתו של ר' פנחס גרינהולץ עוד זמן רב אחרי זה. בבוקר אחד באו והודיעו לאסירים

שחלק מהם ישוחרר והשאר עוד ישאר כלוא להמשך החקירה. בין המשוחררים היה גם אבא ז"ל. מששמע על כך ביקש אבא רשות לנאום ברוסית, באשר השפה הפולנית עוד לא היתה שגורה על פיו. ומשנתנה לו — השתמש בכושר הדיבור שלו. ובנאום ברוסית צחה גלל בפני השלטונות הפולניים. מפקדי הצבא וכל ההמון אשר התאסף כינתיים. את פרשת היחסים בין הפולנים והיהודים בעבר ההיסטורי. על עזרת היהודים לפולנים והשתתפותם במלחמתם נגד הכובשים הרוסים. והנה. האין זה מנוחך להאשימנו בריגול לטובת הבולשביקים שכה סבלנו מהם? לבסוף הוא הצהיר שהם לא יקבלו שחרור חלקי. או כולם לשחרור או כולם לתליה חלילה! נאומו עשה רושם כביר על שומעיו. וככלותו לדבר גיגש אליו המפקד הפולני ואמר לו: שוכנעתי מדברריך. פן רביך. כולכם משוחררים. כל ימיו קיווה אבא וציפה ליום שבו הוא יצליח להגשים את שאיפתו מאז — קולות לארץ־ישראל.

אולם חלומו זה לא נתגשם ויום זה לא בא. ובליל שני של סדר פסח שנת הרצ"ט נפטר. ת.נ.צ.ב.ה.

יצחק גדלוביץ מספר:

בני משפחתי גרו בראקוב מזה דורות. שם אבי היה שמואל איצ'ע ברל גדליה'ס. היתה לנו מעין אכסניא. אבל הפרנסה היתה מעטת. והחיים בבית היו קשים. אני מצעירי הבנים היתתי. והנני זוכר את אבא כשהוא כבר זקן ובא בימים. וכל עול האכסניא מוטל על שכמה של אמא שלי. שהיתה צעירה ממנו בהרבה. אולם. כמו כולם בעיירה. כן גם ככיתנו קיבלו את החיים כמו שהם. מבלי לבקש גדולות לעצמם. וכמו כולם. ידעו ביתנו קשיים מרובים ושמחות מעטות. וככה גדלו בנים וזכו לנכדים. וזה אבא והוא מת מית טבעי בטרם נחתה יד האשמדאי על משכנות ישראל והמכוס לעיי עפר ואפר. ובתוכם את אמא שלי. אחי ואחותי ובני משפחותיהם. ניצל מהם שריד אחד בלבד — כאור מאש — בנה של אחותי. איזיק כץ. המתגורר כיום בירושלים.

על מאורע אחד אופייני. שבו נאבק אבא עם כנופיה של חיילים פולניים בהגיגו על כבוד היהודי שכו ורק בנס ניצל ברצוני לספר בזה:

— זה היה בימי מלחמת הבולשביקים והפולנים בשנת 1921. אותו בוקר. כבכל יום במשך ימי חייו. עמד אבא כביתו עטוף טלית ותפילין והתפלל. לפתע התפרצה הביתה כנופיה של חיילים פולניים. התנפלו עליה. והוא אז כבן 70. ככוונה לגנוז את זקנו. אבא לא נרתע. נאבק אתם עד שהצליח להוציא מירי אחד מהם את רובהו

ולא נתן להם לגשת אליו. והנה, במקום להוציא מירי אבא את הרובה חזרה, הם פנו עורף והסתלקו חיש מהר מהבית. לא עכרו כמה רגעים והחיילים חזרו בראשותו של קצין, ומחדש התנפלו על אבא, הכוהו מכות רצח, בהאשימם אותו שהוא התקיף אותם ושדד מהם את הרובה.

„בן מות אתה, יהודי, צעק הקצין, בוא אתנו.“

לפי פקודתו הוציאו את אבא מהבית ולקחוהו אתם והובילוהו בדרך לבית הקברות הניצרי, וכפי שהם איימו עליו, להוציא להורג.

והנה קרה נס. בדרך עבר על ידם גוי ממכריו הטובים של אבא, שהוביל בעגלתו גנרל פולני. בראותו את אבא, כשהוא מובל ע"י החיילים הפולניים, עצר בסוסו והחל להתחנן בפני הגנרל על נפשו של אבא: „זהו היהודי הטוב ביותר שאני מכיר, מימיו לא נגע באיש לרעה, חוסה עליו וצוה לשחררהו.“ דבריו של הגוי, בחוספת מתנחלית, עשו את שלהם, והגנרל נתן צו לשחרר את אבא וגשלת הביתה.

יהודה ליפשיץ מספר:

שני דודים, אחי אבא שלה, היו לי. שניהם „מוזיקנטים“ (מנגנים) ידועים בשעתם היו, האחד — יודל ליפשיץ, ששמו נקרא עלי, היה כנר מפורסם ומנצח (קאפלמיסטר) ברגימנט הניקוליבי אשר בקיוב.

השני — יוסף ליפשיץ — היה אמן בכל סוגי כלי נגינה. דודי זה קיבל בשעתו את הצטיינות מטעם הקונסרבטוריון בפטרבורג, עבור מנגינה ידועה שחיבר. אגב, מסורת משפחתנו היא בדינו: הפומון הידוע „ידל מיטן פידל, אליקים מיטן באס“ וכו', פרי יצירתו של דודי זה הוא על אחיו יודל הנ"ל...

אחרי מיטתו של החבר יצחק כ"ץ שנרצח בליל ה' סיון תרע"ד ביו

יצחק חביבי! מי כמוני יודע בשביל מה היית ומה היא סיבת מיחתך המשונה... לא, לא מיחה משונה מחת, כמו אחד לקרבן על מזבח הישוב הקרבת את נפשך העם, השפה והארץ — על שלושת מזבחות אלה הקרבת כוחך, עמלך והונך בחייך ואת נפשך במותך. יודע אני בכמה עמל ויגיעה ובכמה ימי בסלה מעבודתך ומסחרך עלה לך יסוד האגודה הציונית כעיר מגורינו הקודמת ראקוב

שלך מינסק וכמה כוחות גופניים וכספיים הקדשת להחזקתה ולהנהלתה ולהשיבה לתחיה אחרי ימי המהפכה הרוסית? מי הנהיג וסדר את העמדת הקערות לישוב ארץ־ישראל בערב יום כיפור בעירנו ומי עסק בהן בכל שנה במסירות נפש, מי היה שט מקבל הכספים לטובת הקרן הקיימת ומוכר השקלים, מי היה מייסד הספריה בעירנו ומחזיר על פתחי בעלי בחים לקבל חתימות על עתונים וספרים עבריים הלא אתה אתה הוא יצחק חביבי! את עבודתך וחנותך היית עוזב בשביל איזה חוזר שנתקבל מהועד המרכזי או אסיפה ציונית אף על פי שעלה לך בהפסד מרובה. ועליך לארץ־ישראל? באיזה קושי עלתה לך זו ולא רק למצוא

יצחק־אייזיק ולאה כ"ץ

סיפוק לרווחן הנכספת לארץ־ישראל עבדת כי אם גם וביחוד בשביל להיות חופת לאחרים ולמרות תלאותיך הרבות אשר מצאוך בזמן הראשון לבואך לא עזבת את הארץ, כדי לא להמס את לבס אחרים וכשהתבססת בארץ שמחתך היתה יותר שמחה כללית — כי עוד איש עברי התבסס בארץ־ישראל — מאשר היתה פרטית כי שמחה זו לא היתה אצלך פחותה גם אם איש זר לך היה מתבסס. ואחרי מקרה הגניבה שהיה בכיתך כשכוע לפני מותך דחית את התיקונים

לחקן מנעולים ובריחים חדשים בשביל שמירת המצר והבית מפני הנסיעה
לעוה שראית בה טובה רבה להישוב ודחיה זו הלא היחה הנורמת למותן.
כן בעד הישוב חיות ובעד הישוב מתות ינעמו לך רגבי עפרך אח יקר!
מנחם ציון ינחם את אבילך אשר בתוכס גט אני.
הכותב בדם לבכי

ש.י. ראובני (רחובות)

„חרות“ גליון -קצ'ו שנת תרע"ד.
(דברים שפורסמו ע"י ש.י. ראובני נ"ל)

רצח נורא בפרו!

עם הדואר האחרון שהגיע ביום השני בצהריים קיבלנו מסופרנו היפואי
אח הכתבה הזאת:

ביום השבת בבוקר נרעשה כל העיר יפו מפני הרצח הנורא שאירע בלילה
אור ליום השבת בשכונת המימנים „מחנה יוסף“, בשעה 3 ערבית בערך.
נכנסו גנבים לחצרו של האופה יצחק כ"ץ לגנוב שקי קמח ממחסנו אשר בחצר.
הגנבים נכנסו מהצד השני של המבוא וניגשו לדלת המחסן לשברה ולהוציא
משם את שקי הקמח המדובים שהיו מונחים שם. כששמע האופה שישן אז בביתו
החדש הסמוך לחצר את הרעש, קם מיד ופתח את הדלת לראות מה קרה, אבל
בו ברגע שהוציא את ראשו מהדלת ירו בו הגנבים והוא נפל מיד מתבוסס בדמו.
עם זאת לא פחדו הגנבים והוסיפו בעבודתם. הם לקחו את חמורו של האופה
שהיה קשור בחדרו ומענו אותו בשקים, אח"כ שמו שקיס אחדים על עגלה
מיוחדת שהביאו אתם ומלטו לנפשם. הדבר היה, כאמור, בשעה שלוש בלילה
ובמקרה טיילו לא רחוק מהבית יהודים אחדים שנבהלו למשמע היריות ומיהרו
לביתו של מר כ"ץ, אולם הם מצאוהו כבר שוכב מת על יד הדלת. מיד הודיעו
את הדבר למשטרה וקראו גם לרופאים. אולי אי-אפשר היה כבר להשיב לתחייה
את ההרוג.

כעלות השחר באו אל מקום הרצח חוקר הדין והמתורגמן של הקונסול
הרוסי וערכו פרטיכל.

אחר כך נשלחו ז'נדרמים ושוטרים אל המקום והחלו בחיפוש הרוצחים,
נתפסו אחדים על פי הסימנים שנמצאו, על יד הכית נמצאו תרבוש וחגורה של
עגלון ערבי ידוע בשם „איברהים“ המוביל תמיד סחורות מהעיר אל חנויות
היהודים „לונה שלום“ ול„חל-אביב“. מלבד זה נראו סימני האופניים של העגלה
ועל פי זה מצאו הז'נדרמים את ביתו של העגלון הערבי. בביתו מצאו גם כן
סימני קמח שנשפך על הארץ ושקים אחדים שהיו מסומנים במספר שהיה כתוב
על השקים שנמצאו בביתו של כ"ץ. השוטרים חפשו את הערבי הזה אבל

הערכים השונים לא נתנו להם לתפוס ורק אחד כך כאשר באו עור חיילים מהעיר נתפס הערבי והופל לכית הסוהר. אחר כך נאסרו עוד 2 ערבים חשודים ברצח.

(לפי "חרות" משנח תרע"ד)

* * *

הנרצח היה ידוע בכל יפו כאיש חביב. לפני זמן קצר גמר את בנין ביתו החדש שכנה לו בשכונת התימנים והלילה הזה היה הלילה הראשון והאחרון שבו לו בביתו זה.

המנוח היה צעיר לימים כבן 35 שנה.

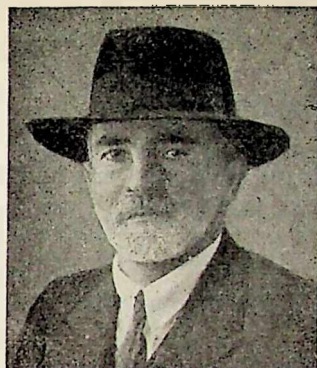
בביתו של הנרצח ערכו אחדים מחברי ה"מכבים" הקדמונים, שהמנוח היה חברם, משמרת של כבוד.

וכדאי להזכיר, כי בשכונה זו שרבים מהתימנים וחסד יהודים יושבים בה אין אף שומר אחד בשכונה זו. מקודם היה אמנם שומר אחד בשכונה זו אבל בני השכונה לא שלמו לו את שכרו כראוי ונאלץ לעזוב את השכונה ועכשיו מוסלת על מנהלי השכונה למנות בה שמירה קבועה מפני שהבסתיון במקום הזה אינו גדול, וכמו כן יש להעיר, שאחד מהרוצחים הערביים הוא עגלון ערבי המחפזנס אך ורק מיהודים וזמן רב היה עובר אצל האופה הנרצח וזה בשעה שרבים מהיהודים החדשים עטופים ברעב ומסתובבים בחוצות יפו מאפס עבודה והיהודים מגדלים בכוחותיהם הם רוצחים וגנבים הבאים לקחת מהם את רכושם ולרצות את נפשם.

הרצח הנורא הזה הרעיש את כל הלבבות כיפו וההתרגשות בעיר גדולה. כולם מקווים, כי הרוצחים ישאו את עונם וייענשו כפי החוק.

במוצאי שבת אור ליום א' ז' סיון היתה הלילה של האופה הנרצח יצחק כ"ץ. המנון גדול מתושבי יפו בא לחלק למנוח את הכבוד האחרון. כל חברי אגודת המכבים הקדמונים הלכו אחרי מסתו של הנרצח. בבית הקברות הספירה ראש המכבים הקדמונים מר פרידמן, שהזכיר את מסירתו הגדולה של המנוח לרעיון הלאומי וסיפר כמה סבל המנוח עד שבסס לו את מצבו גיפו וחי חיים בטוחים. רק לפני ימים אחדים שב המנוח מעזה במקום שחפץ לעזור בכוחותיו המועטים להתפתחות הישוב העברי והוא היה שמח בשובו וחשב שיעלה בידו למשוך לעזה עוד יהודים אחדים והישוב העברי בעיר זו יתחזק ופתאום נפל בידי רוצחים שהרגוהו נפש. את ההספד סיים מר פרידמן באמרו, כי לעולם לא יפקד שמו של יצחק כ"ץ בין הנופלים חלל על מזבח הישוב העברי בארץ ישראל. אחר ההספד נתפזר הקהל הרב עצוב וגונח חחת רועם מווכא מאור.

מקומי

ר' שמואל יצחק ראובני (רובינצ'יק) ז"ל

לא יתכן לכתוב על מפעלי החינוך ועל הפעולה הציונית בראקוב בתחילת המאה ה-20, מבלי לתעלות את דמותו ופעלו של ר' שמואל-איטשע, מורי ורבי הראשון. אחד היחידים והמעטים בעירנו שהטביע בשעתו את חותמו על דמותה ורוחה. ר' שמואל-איטשע נולד בשנת תרל"ז י"ח אלול (1877) בכרזין והיה חניך ישיבת מיר. לאחר נשואיו עם רעייתו מאשקע, לבית גינבורג, תיבדל לחיים ארוכים. התיישב בראקוב, ומיד עם כואו נרתם בעול הפעולה הציונית יחד עם ידידו, דודי, הקדוש ר' יצחק אייזיק כץ ז"ל שנרצח על-ידי ערבים בתל-אביב בקיץ 1914. שני אישים אלה, ר' שמואל-איטשע ור' יצחק אייזיק, היוו את מרכז הפעילות הציונית בעיר. בצר פעילותו הברוכה בשדה הציונות קבע לעצמו מקום של כבוד בשדה החינוך בראקוב. המוסד החינוכי אשר יסד בעירנו היה בעל אופי מיוחד בימים ההם. מוסד זה, אשר נשא את השם „חדר מתוקן“, ליקט בין כתליו נערים ונערות שלמדו „עברית בעברית“ ולא לפי שיטת תרגום לאידיש שהיתה נהוגה אותו זמן. חידוש גדול הנהיג ר' שמואל-איטשע בכך, שנוסף על התלמוד היקנה לחניכיו את למודי השפה הדקדוק והתנ"ך וכן מקצועות חילוניים. כיום ניתן לקבוע כי מוסד חינוכי זה היה במהותו ובדרכי הלימוד כבחינת מהפיכה בשיטות החינוך ותכנית הלמודים. צד נוסף של הלמודים ב„חדר המתוקן“ היתה האווירה הציונית ששררה בו. תלמידיו דיברו עברית, שרו את שירי א"י החדשה, הציגו בחגים הצגות בעברית ולא היה בינו לבין ביי"ס עברי בישראל אלא ריחוק זמן והמקום בלבד. בשנת 1911 עלה לארץ-ישראל, התיישב ברחובות, שם עסק בהוראה. שנים אחדות לאחר מכן עבר לתל-אביב והורה בביה"ס „תחכמוני“ עד יום מיתו בשנת 1937 והוא בן 50 בלבד. תלמידיו הרבים החיים כיום בישראל מעלים את זכרו באהבה ובהערצה.

השואה והחורבן

ראקוב בעול הנאצים

מספר מלים להקדמה:

ראקוב, עיירה בעלת צביון מיוחד משלה, תוססת, ערה, בעלת אינטליגנציה, על בתי-הספר שלה, הספרייה הגדולה ובתי-הכנסת שבה, ידועה במהרה ובהרשתה, בעלת אוכלוסיה של 2000 יהודים. ראקוב העתיקה בין העיירות אשר מסביב, היתה הראשונה למאכלת אש הצורר ימח-שמו. עוד עמדו כל העיירות מסביב לה על תלן וכבר עלו ולהבות מראקוב; וכבר אסרו על יהודי העיירות השכנות להסתיר ולתת מחסה לפליטי ההרב ולאזורים שנצלו מהאש, והם נרדפו ככלבים מורדפים על צוואר בדרכים. עד שנקלטו אחד אחד, עברו ליצרות והצטרפו לפרטיזנים או שמצאו להם מסתור אצל גוי מכיר. על תקופה זו, תקופת אימים ותורבן וכליה על יהודי ראקוב, קיבלנו פרטים מפי הפרטיזנים שנשארו בחיים והם כיום אתנו כאן בארץ, מהם שהיו כל הזמן בעיירה. אבל קיבלו פרטים על המתרחש בה עד הרגע האחרון, ולא עד בכלל, כי מאלה שנמצאו בעיירה באותו יום מר ונמהר יום השואה, לא נמלט איש. כולם סלם עד אחד, 950 נפש, הועלו על המוקד והיו לעפר ואפר.

מפי משה פוגלנסקי:

ב-26 ביוני 1941 נכנסו הגרמנים לראקוב, ולא עברו ימים מרובים וכבר נפלד הקרבנות הראשונים. בעקב הסתת שניהלו הגויים שכנינו, באו אנשי הס.ס. והוציאו 49 בחורים מבתיהם, הובילום לפורמושצ'ינה, במרחק 3 ק"מ מראקוב, והוציאום לטרק, ביניהם משפחות שלמות, כמו פרץ וילקומיץ וכל בני בתו, אברהם-אורי וטרביץ וכנו הצעיר, ועוד.

תחילה לא ידעו כלל לאן נעלמו גוויותיהם, ורק כעבור מספר ימים באו גויים וסיפרו שראים מוטלים הרגים בבור אחד, אך נודע הדבר בעיירה — מיד ותנדבו שלושה מבין חברי חב"ד קדישא: ישראל יצחק הנפח, הירשקה "דער אינגל" ויעקב שולסקי, להביאם לקבר ישראל. באו למקום ההריגה, סתחו את הבור והוציאו באיך רואים ובסתר אחדים מהקרבנות. העמיסום על עגלות והציאו לקבורה בבית-העלמין.

לרוע המזל, נודע הדבר לגרמנים. הם מצאו את השלושה, לקחום והוציאו גם אותם להורג. מבלי שיימצאו עקבותיהם כלל, רק כעבור זמן רב ניתן רשיון להכניא לקבורה את שאר הקרבנות מבין ה-49. אימה וחשיכה ירדה על האוכלוסייה היהודית בעיירה. כל אחד חיפש לו מקום להסתתר עד יעבור זעם. ברחוב לא נראה איש, הכל הסתגרו בבתיהם. כל התריסים מוגפים. דממת מוות שררה בעיירה. טרם עברו שבועיים. עוד לא הגילדו הפצעים והעיירה עדיין שותתת דם הרוגיה הראשונים. — ושוב באו והוציאו 14 בחורים, ורצחום בלי שנודע מקים קבורתם. ושוב אימה ופחד, וצל המוות מרתף על ראשו של כל אחד.

י ו ד נ ר א ט

בינתיים מינו הגרמנים "יודנראט" עליו נמנו: מולה אלפרוביץ, יוסף איברונסקי, חיים גרינהולץ, חתנו של מילשטיין הזקן. אני עוד התגוררתי בסטריה-ראקוב, אחווה שחקרתי עוד לפני פרוץ המלחמה. אני עבדתי, זרעתי תבואות, תפוחי-אדמה וכל מיני ירקות, גם פרות היו לי ופתחתי משק רחב ידים. יום אחד, עם פרוס החגים, באו אלי אחי, משה'ל וקלמן אלפרוביץ יחד עם שלום קפלן, וסיפרו לי, שלפני ימים אחדים הקיפו אנשי ה.ס.ס. את העיירה. הם התכוננו כנראה שוב לאיזה אקציה ושחיסת-דמים, אבל אחרי התחננות והשתדלויות נמרצות "הואילו" לקבל מתנת כסף והסתלקו מהעיירה. ברם, מי יודע מה ילך יום? השלושה התחבאו אצלי עד יום שישי, וכשנדמה היה שהרוחות שקטו, עזבו את מחבואיהם וחזרו לעיירה. אכן, את אשר יגורו בא! אנשי ה.ס.ס. הסתלקו אמנם תחילה, אבל את תכניתם השטנית ביצעו עד תומה, אם לא באותו יום, הרי שבוע ימים אחרי זה. אור ליום ב', תיכף אחרי ראש השנה תש"ב, הוקפה העיירה ע"י חיילי ה.ס.ס. הם כינסו את כל היהודים לכיכר השוק, הוציאו את סטריה-התורה וכל שאר הספרים הקדושים מבית-הכנסת, אספום לערימה אחת, ולעיני כל העדה העלום על המוקד. עוד הספרים עולים בלהבות, והם החלו במעשי התעללות באומללים, שעמדו רועדים למראה-עיניהם. בעצם השתוללותם תפסו לחתנו של פוצינסקי וזרקוהו חי לתוך האש והוא נשרף לעיני כולם, כשאנשי ה.ס.ס. מצווים על כולם לצאת. בריקוד סביב מדורת האש ולשיר "התקווה".

אך בזה עוד לא אמדו די. בשעת ששריפת-הספרים דעכה, ציוו פתאום על הכל להריק את כיסיהם ולמסור להם את כספם (ובדרך אגב יסיפר פה: כשבדקו כקביו של אברהם הפסח, מצאו בהם 400 רובלים זהב), כתום פרשה זו, ניגשו לבצע את האיום ביותר: הם הוציאו מכין הנאספים 31 איש, שלחום לבית-הקברות וציוו עליהם לחפור בור עמוק. כאשר הבור היה מוכן — הפרידו בין הגברים והנשים שעוד עמדו בכיכר השוק, ובין הגברים הוציאו 112 איש, הובילום לבית-הקברות, העמידו אותם על פי הבור, וירום אחד אחד בגבם, ואלה נפלו אל תוך הבור.

במשך כל שעת פעולת ההשמדה, שכבו חופרי הכור על הארץ, ועם האחרון הקורבנות ציוו עליהם לכסות את הכור ולסתום עליהם את הגולל.

ה ג י ט ד

זו היתה השחיטה השלישית. והגדולה מכל אשר קרמו לה. אין לתאר את האימה והדיכאון שירדו על אנשי העיירה שעוד נשארו לפליטה. הגברים בחלקם הגדול הישמדה. והנשארים התחבאו בכל אשר יכלו. האבל על החללים מלא כל בית, ואיש לא ידע מה עוד יביא עליהם האויב. ברור היה, שהם זוממים את האיום ביותר: "היום אלה ומחר כולנו" — דעה זו הישמעה בשיחות, היא היתה תלויה באיירת האיש הכללית. יאוש מהחיים ומכל תקווה להיים. ואכן, למחרת היום באה הפקודה לעבור תיכף ומיד לגיטו. בזמן הקצר שניתן לנו הורשה לאנשים להעביר כל מה שיספיקו, מחפציהם ומהרכוש אשר בבית. בעיירה השתררה בהלה. כולם התחילו

אזכרה לקדושי ראקוב בתל-אביב

להעביר מה שניתן להעביר כשהמשטרה הפולנית עם אנשי ה.ס.ס. עומדים ומאיצים עם המרגול ביד. כעבור הזמן הנקוב, נכלאו כל היהודים בגיטו. שהצטמצם בגבולות חצר בית-הכנסת ובתים אחדים ע"י זה. לשם הודחתו כולם, כצאו לטבח יובל. 950 איש מנה או הגיטו. וכאן, במצור ובמצוק. נאלצו לחיות את השבועות המעטים שעוד נשארו להם עד יום ההשמדה, כשבתיהם נשארו פתוחים ונתונים לשוד ולכיוה של השכנים הגויים.

לא עברו ימים מרובים, ואנשי הס.ס. באו אלי למשקי ופקדו עלי לעזוב את נחלתי ולעבור עם בני־ביתי לגיטו. העליתי את בני משפחתי על העגלה. העמסתי בה מזון לרוב -- קמח, תפוחי־אדמה, חמאה, גבינה וירקות ומכל אשר הצלחתי להעלות. ועברתי לגיטו ראקוב לחיות יחד עם אחי.

גם כגיטו לא ניתנה לנו מנוחה. לא עבר שבוע ימים, ובאו אנשי הס.ס. ודרשו להמציא להם תיכ־זימיד 4 מטילי זהב, 4 אדרות קאראקול ו־300 ק"ג סוליות לנעלים. כעבור 20 דקות היה כבר הכל בידיהם. ושוב כעבור שבוע באו ודרשו 10 פועלים לשפובלי. שם הקימו תחנת שידור וקליטה. גייסו אותי, את אחי פייבה, אברהם מילשטיין, ברוך פידלהולץ, זיימה סולוביצקי, ליבה בוטביניק ובנו של דן. 11 שבועות עבדנו בתחנה. מדי שבועיים במיצאי־שבת היינו באים הביתה למנוחה וביום שני כבוקר חוזרים.

ה י ש מ ד ת ג י ט ו

בוקר אחד באו הגויים שעבדו אתנו יחד ומסרו לנו: דעו לכם שהגיטו הושמד בילוי. וכל יהודי ראקוב נשרפו במשך שעות אחדות. היינו המומים למשמע אוזנינו. לא יכולנו להמשיך בעבודה. הלב עוד לא רצה להאמין, וביקשנו שניים מהגויים שילכו להיוודע אם אמת הדבר. הלכו, חזרו וסיפרו שאכן, אמת הדבר.

זו פרשת יום השואה. כפי שנודע לנו לאחר זמן:

אור ליום שני בפברואר 1942, הוקף הגיטו, וכל היהודים, 950 נפש במספר, רוכזו בחצר בית־הכנסת. מהם הוציאו 10 איש בריאים ביותר, ואת השאר הובילו קבוצות־קבוצות אל סף בית־הכנסת ושם נורו ונרצחו כולם עד אחד בתת־מקלעים. אלה שהופשרו תחילה, צוו להשליך את כולם לבית־הכנסת, ועם אחרון הקרבנות הודחקו גם הם פנימה, ומבלי שיירו כהם תחילה. הציתו עליהם את הבניין, וכולם עלו על המוקד והיו לעפר ואפר.

באותו יום, באו הגרמנים אלינו למקום העבודה והודיעו לנו שארבעה מאתנו יצטרכו לחזור לראקוב. אחרי שידענו כבר על הנעשה בה, השתמטנו איכשהו מידיהם ובערב ברחנו ממקום־העבודה והגענו לאחד הגויים ממכירינו. מפחד הגרמנים הוא העלה אותנו על התנור, כשאנו מכוסים ומסתרים מאי־רואים. ואמנם כאשר פחד כן היה, עוד אנו שוכבים במקום מחבואנו, נפתחה בחצות הדלת וכמה מאנשי הס.ס. נכנסו ושאלו עלינו. בעל הבית השיב להם בתמימות שאין הוא יודע ולא כלום. בדרך גס הם לא חיפשו ולא בדקו והסתלקו להם. אולם אנחנו לא יכולנו יותר להישאר שם. יצוד באותו לילה עזבנו את בית האיכר מיטיבנו ויצאנו לדרכנו. לדרכי הנדודים שלנו.

בלילה נדדנו וביום היה לנו היצר למסתור, המחבוא תחת שיח גבוה או עץ עבות עד שהגענו להורדוק. עם שחר דפקנו בדלת הראשונה ולא נענינו. כרחוב נראו יהודים

הולכים לבית-הכנסת וטליתות מתחת לזרועם כבימים כתיקונם, אבל איש מהם לא נזאת לאספנו הביתה. היינו רעבים עד מוות, ובכל זאת נאלצנו להימלט אל מקום מקלטנו בימים האחרונים — אל היער, הוא לא שאל, לא בדק — אלא הכניסנו לבין סתרי-עציו וסביכי בדיו היה לנו למחסה, שם לא תשורנו עין האויב, האורב לנו בכל הדרכים. הנה! איוז תפילת הודיה נשא לנו כאותם הימים לעצים האלמית האלה, לזה הנקרא „יער“, המכניס אותנו לבין אפלוליותו בלי פחד, הלב בכה על כך מה שהיה והושמד. על יקרינו שנכרתו מהחיים ביד אכזרית, ועל גורלנו אנו, התועים בדרכים ככלבים מוכים ואין בית אשר יאסוף אותנו.

מעקת הרעב המציק החלטנו לעשות נסיון אחרון, ועם ערב חזרנו להורדוק מצד מילודצינה, תחילה לא נמצא גם כאן בית יהודי שייפתח לפנינו, וכל דלת אשר דפקנו בה, נסגרה מיד, בראותם אותנו, מפחד הגרמנים, שהודיעו כי כל מי שיכניס לביתו פליט ראקובאי אחת דתו למית, לבסוף, אחרי תחנונים, נעתרו ראשי-הקהל לתת לנו בית פנוי שנלון בו לילה אחד ולא עוד, נחנו קמעא, אכלנו משהו להשקיט את הרעב שהציק לנו מאוד, ועוד בטרם עלה השחר יצאנו ובאנו ללבדבה, בדרך עברנו ע"י מחנות-עבודה של בחורים יהודים.

יהודי לבדבה התיחסו אלינו כאל אחים, הם תמכו בנו וצירפו אותנו לרשימת בני הקהילה, ואותי הכניסו גם ליודנראט, בינתיים היינו כבר שם 11 בחורים מראקוב: אני, נחום גרינהולץ, יוסף דינס העגלון, וולול קפלן, אליעזר מוצנוב, אחי פיבה ועוד אחרים, באחד הימים נתקבלה פקודה לגייס עובדים למחנה עבודה, נתייגסתי אני עם עוד 50 בחורים, וכולנו נשלחנו למחנה ע"י קרסנה, ראוי לציין, שגם בהיותי במחנה תמכו בי אנשי לבדבה, ושלחו גם לי לחם יחד עם הבחורים שלהם.

ברם, לא ארכו הימים ועד מהרה הקיץ הקץ על כל הקהילות היהודיות שבסביבתנו, כעבור 3 שבועות לאחר שהתגייסתי לעבודה, הושמדה קהילת לבדבה כולה: אחריה באו קרסנה, ועוד ועוד, כולן הושמדו, תמו חיים יהודיים מסביבנו! רק במחנות, אי פה אי שם עוד שרדו בחורים יהודים שימיהם גם הם היו ספורים, רק שרידים יחידים אשר נצלו בנס, תעו כמוני בדרכים בודדים ומבודדים מכל ומכל.

אגב, במחנה קרסנה נמצא אז גם הרב הראקובאי האחרון, ר' ישראל הלפרין, באחד הימים שלחוהו הגרמנים ללידה בפקודה לגייס אנשים לעבודה, הוא מילא את הפקודה, גייס אנשים ויחד אתם הוכנס לקרון הרכבת, והנה נוכח לדעת שהקרון סגור הרמטית ללא כל אפשרות לצאת, איכשהו הצליח בכל זאת לפרוץ את החלון המסורג, נמלט וחזר למחנה קרסנה, בסופו של דבר הושמד יחד עם כל יהודי קרסנה, תנצב"ה. עם חיסול מחנה קרסנה, נמלטנו שוב היערה, אל מגיננו האמיץ, ומשם — לאחד ממכירינו הגויים בדוברוי, מקום נידח, מרוחק מישוב ומעיו המשטרה והגרמנים, כאן הצלחנו להסתתר עד יום השחרור.

מצבת-הזכרון ליד חל-האפר

י ו מ ה ש ח ר ו ר

דבר שחרורו של חבל ארץ שלנו מידי הגרמנים. הגיע אלינו מיד. אני זוכר את הימים ההם. שמענו על נסיגתם של הגרמנים. וציפינו לנסיגתם גם ממקומותינו. כל יום היתה מגיעה ידיעה המבשרת על בריחתם. הגיע היום בו שמענו ברור קול רעם התותחים של הרוסים. התפוצצות פגזים ורדיפת מטוסיהם אחרי הנסוגים בבבלה. שוחררו סמולנסק, מינסק, והנה גם שוחרר וטוהר כל השטח ביאך וילנה. נשמנו לרווחה. ויצאנו ממחבואינו. הודיתי לגוי על חסדיו עמי ושמתי צעדי לראקוב. יותר נכון — מה שהיה אי פעם ראקוב היהודית. הבתים עוד עמדו על תלם. אולם דממת מוות שררה ברחובותיה. גם הגויים שהתיישבו תחילה בכתייהם של היהודים, ברחו ועזבו את המקום מפחד נקמתנו שתבוא.

אחד אחד התלקטו ממקומות מחבואינו. מובן, שראשית מעשינו היתה ללכת אל מקום הגיטו ואל קבר האחים. שעה ארוכה התיחדנו עם נשמות הקדושים ע"י תל האפר, השריד היחיד מיהודי ראקוב. האפר היה מעורב בשרירי עצמות חרוכות. עמדנו דום ונתנו לדמעות שיזלו מעליהן. עם הוודע דבר בואנו לעיירה לכומר הקתולי. שלח לקרוא לנו ושאל לחפצנו ומשאלתנו. אמרנו לו — משאלתנו היא שיכריזו ביום א' בכנסיה ויבקש מקהל המאמינים שלו שיחזירו לנו את אשר שדרו בבתי היהודים. הוא אמנם עשה כפי שנתבקש. אבל פרט לאחד, שהחזיר לנו פרוות חורף של אלפרוביץ הזקן. לא נענה איש מהם. את הפרווה מכרנו תמורת 52 פוד שיפון. והקימונו תמורתם מצבת זכרון ע"י תל האפר.

עושה המצבה היה גוי שידע את מלאכת החריטה. הצטלמנו כולנו ע"י מצבת הזכרון והתרחקנו מהמקום.

מראקוב עברנו למינסק. שם נודע לנו על דבר מאסרו של מאלהוי, מי שהיה קימנדנט המשטרה בראקוב בחסר הגרמנים. בשעתו בהילו עליו גרה. היה נוהג מרי ערב להזמין אליו את הבנות היפות ביותר בעיירה ומתעלל בהן. שמרנו לו את עברתנו, וכשנפגשנו עמו בחצר בית הסוהר במינסק, הוא התמם, הקדים להושיט את ידו לדודל גרינהולץ, כאילו למכר ותיק. דודל הנחית לו שתי סטירות לחי מצלצלות לעיני כל ההסתלק.

מ ע ו ל ל ו ת ה ה ש מ ר ה :

מספרים על חנה מילשטיין, שביום השואה הצליחה להימלט לרי. למקום שם היתה יוצאת מדי שנה לבלות את חודשי הקיץ. היא קיוותה בתמימותה, שתמצא לה כאן מחסה בין האכזרים מכיריה. אולם לשוא: אותם הגויים מכיריה הלשינו עליה לפני הסם. עוד באותו יום השואה הביאה חזרה לראקוב, כשהכל עוד בער, וזרקה ללהבות. הגויים מספרים, שהיא עמדה זקופה וגאה, ובטרם שזרקה הספיקה לקרוא לגרמנים בקול רם: "תזכרו, מנוולים. היום אתם שורפים אותנו ומחר תשרפו אתם!" ...

מפי אשתו של פוגולנסקי:

אני הייתי במינסק בדרכונן מזויף ע"ש אשה רוסית, וכשהשמידו את יהודי מינסק, ברחתי בדרך לראקוב. הייתי עטופה מטפחת של איכרה, ולא הסבתי אלי כל תשומת לב. במקרה עברתי ביום השואה את גיטו ראקוב. מרחוק הגיע קול הצעקות שעלו עד לב השמים. ראיתי את הלהבות שעלו מבית-הכנסת. שם נשרפו כולם, המשכתי את דרכי הלאה עד שבאתי ליער, שם הצטרפתי לפרטיזנים, והייתי אחם עד יום השחרור.

מפי נחום גרינהולץ:

הייתי בין 112 האנשים שנלקחו מכיכר השוק והובלו בדרך לבוזמנו והוצאו שם להורג. אני ועוד אחדים הצלחנו להימלט. אמנם, הגרמנים ירו בי בברחי, אבל החטיאו את המטרה, והצלחתי להימלט היערה. שם התחבאתי לילה שלם ולעת בוקר חזרתי הביתה.

באותו יום נכלאו כל יהודי ראקוב בגיטו, ולמחרת מונה "יודנראט". שראשית תפקידו היתה, כמו בכל מקום, להוציא לפועל את פקודות המשטרה והס.ס. לגבי תושבי הגיטו. בין השאר היתה מוטלת עליו החובה להמציא אנשים לעבודה. יום יום היו יוצאים ממאה עד מאתיים איש למקומות שונים. גם אני יצאתי לעבודה לבית-הספר הפולני. אין לדבר על חיי תרבות כלשהם בגיטו. חיינו מבוקר עד ערב ובערב לא ידענו אם נזכה לחיות לבוקר. אוכל היה דווקא מספיק. מחסור בכסף לא היה, ואפשר היה להשיג צרכי אוכל בכסף מלא אצל הגויים, ואף אצל הגרמנים. חיינו בצפיפות איומה — 15 נפשות ויותר בחדר אחד. היו מבשלים ואופים בחוץ, שמרגו איכשהו על הנקיון ועל תנאים סאניטאריים מינימאליים. והזדות לכך לא פרצו מגיפות. "מחלות" ולא שקענו בזוהמה. 4 חודשים חיינו בגיטו, מאוקטובר 1941 עד פברואר 1942. הלב נתפתה להאמין שאלה שנתרו לפליטה אחרי 3 האקציות ונכלאו בגיטו, יזכו עוד ליום השחרור. בער עוד זיק של תקווה עד... עד שהגיע יום השואה ב-2 בפברואר 1942.

אני עבדתי או כרגיל בבית-הספר העממי הפולני יחד עם שמואל גרינהולץ קרובי, והנה נישא אלינו ה"סטרוז" (שומר בית-הספר) ואמר לנו: "הגרמנים הקיפו את כל העיירה מסביב, שמעתי ממקור בטוח שהם זוממים להשמיד את כולם, הימלטו לנפשכם!" מיד עזבנו את העבודה והסתגרנו בבית-השימוש שבשדה. הצצנו מבעד יחרכי הלוחות וראינו את הגרמנים כשהם בודקים ובושלים ומקיפים את העיירה מסביב. יותר מאוחר נראו כבר הלהבות העולות מהגיטו. ידענו מה שנעשה שם.

קולות ועקה הגיעו אלינו. קיר חזק שרר בחוץ. וההתרגשות והפחד עוד הגבירו את הקור. ישבנו כמאובנים ולא ידענו את עצמנו. לא הוצאנו הגה כל היום. רק עם חשיכה נכנסנו לבית הסטורוד' ובחשאי אכלנו ושתינו והתחממנו קצת. אולם לא יכולנו להתמהמה אצלו. הוא ניגש. הוציא אותנו החוצה. וראה לנו את הדרך המובילה להורודוק. היה לילה אפל וקר עד מאוד. ואנו המשכנו ללכת — שני בחורים יהודים כודדים וגלמודים. המבקשים להציל את נפשם. בעוד אשר מאחוריהם הושמד הכל.

אחרי 3—4 שעות הליכה הגענו לאחד הכפרים. נכנסנו לביתו של גוי מכיר. גם כאן טעמנו דבר מה ושתינו תה חם. אך לא השתתינו הרבה והמשכנו כדרכנו. עם בוקר עלינו על הכביש המוביל להורודוק וב־4 אחר הצהריים הגענו לבתים הראשונים של העיירה. כאן חיו רוב היהודים באשליה שההשמדה לא תפקוד אותם. ראקוב כבר נישמדה. מולודצ'נה חוסלה עוד קודם לכן. — ויהודי הורודוק. קורניץ. לבדבה ולבדה חיו עוד באשרית מסוכנת. הם ישבו בכתיהם. עבדו במחנות העבודה אצל הגרמנים. והיו כאלה שנשאו ונתנו אתם ועסקו במקח־ומכר. אותנו הם פחדו לאכסן. שילחו אותנו ללבדבה. גם כאן היינו אורחים בלתי קרואים וכעבור 5 ימים שילחנו לזיליקה. כאן נפגשנו במקרה בפלוגי שמוקלר איש ראקוב. שהתגורר זה כמה שנים בזיליקה. הוא קיבל אותנו אמנם בסבר פנים והכניסנו לביתו למספר ימים. עד ששולחנו הלאה לקורניץ.

יהודי העירה עבדו אצל הגרמנים במקומות עבודה שונים יחד עם הגויים שכניהם. גם אנחנו נשלחנו למקום עבודה. לאחרות לינקביץ עשינו שם כחודש ימים. מנהלי המשק היו הולנדיים. והם לא הפלו איתנו לרעה משאר העובדים. היינו שם כ־20 בחורים יהודיים. רובם מקורניץ. אחד ממולודצ'נה. אחד מזיליקה ואנחנו השניים מראקוב.

הפארטיזאנים

בינתיים החל גורם חדש לפעול בסביבה — הפארטיזאנים. פלוגות חזקות של פארטיזאנים רוסים נתרכזו ביערות שבחבל ארץ זה. ויד הגרמנים קצרה להילחם בהם. למחנה העבודה הגיעו הדי פעולותיהם. הם היו באים ומציתים מחסנים. בתי־מלאכה וחוות כודדות; עורכים התנפלויות על תחנות משטרה הס.ס. ופעם גם התקיפו את האחוזה בה עבדנו. שמע הפארטיזאנים הכניס אי־מנוחה במחנותינו. עד שיום אחד אחרי מאבק פנימי חזק, קמנו מספר בחורים. עזבנו את העבודה ועברנו ליער אל פלוגת־פארטיזאנים רוסית חזקה בשם: "מסטיט" (להינס). עד מהרה התערינו בתוכם והועסקנו בפעולות־חבלה שונות. ובעיקר בפיצוץ ובהורדת רכבות ממסילותיהן.

כאמור, התנהל באותה שעה מיקח־ומכר בנשק, שהיו קונים או גונבים מהגרמנים ומוכרים לפארטיזאנים בכסף מלא. יום אחד נשלחתי אני ועוד נער אחד לזיליקה לרכוש נשק. הגענו למקום ומצאנו שינוי כמעט־הרז. השגנו אמנם את מבוקשנו.

אבל בחלל הורגש האסון ההולך ומתקרב. יהודי קורניץ כבר גורשו מבתיים ונמצאו בויליקה כפליטים. בכל זאת לא העלה איש על הדעת שיוס־השואה — כה קרוב. הכחור השני שנתלווה אלי כמומחה־לדבר ארז את הנשק בשקים. ועם חשיכה עמדנו לשוב ליער. ופתאום. באמצע היום. הוקפה העיירה חיילים גרמניים וכל היהודים היבלו להשמדה. במשך שעותיים הועלו כולם על המוקד. וגורל כל הקהילות הקדושות מסביב היה גם גורלם.

חברי נשאר בעיר ונספה יחד עם כולם. ואילו אני הצלחתי בעוד מועד להסתתר על גג בית־הספר. היה אתי נאנאן ורימון־יד. גמתי־אומר להילחם בטרם אפול לירייהם. אולם גם הפעם ניצלתי בנס. איש לא הסריד אותי במשך כל היום ולעת ערב. בחסות החשיכה. ירדתי ממקום מחבואי־ושמתי לדרך טעמי. בתקופת היותי עם הפארטיזאנים כיערות למדתי מהם את תכסיסי מלחמתם. בראש וראשונה — העזה! זה היה לי להועיל באותה שעה. בחצות הגעתי לכפר אחד. ניגשתי כחלון הראשון שנודמן לי. ובשעה שהאכר פתח לי את הדלת הושטתי מולו את הנאנאן וצויתי עליו לרתום את העגלה ולהובילני לפלוגתי. הגוי לא הראה כלל שום סימן של סירוב. (כאמור רחשו בסביבה פארטיזאנים לרוכ. ולא רק האיכרים נשמעו לפקודותיהם. אלא הם הפילו חיתיתם גם על הגרמנים. שפחדו להראות את עצמם בתחומי היערות). הוא הובילני עד סטרינקה. כפר שהיה כולו בשלטון הפארטיזאנים. נחתי כמה ימים וחזרתי לפלוגתי.

במשך הזמן נעשו הקשרים שלנו עם מוסקבה הדוקים יותר ויותר. היינו מקבלים ידיעות ממוסקבה ומעבירים ידיעות אליה. בינתיים התארגנו בפלוגות הבודדות של הפארטיזאנים לגדודים. וצורתם גובשה עד שקיבלו צורה של צבא ממש. הגלחם באויב מאחורי החזית עם כלי־נשק לרוב ומפקדים משלו מכל הדרגות.

ביערות אלה. שהשתרעו על מרחקים עצומים ניתן היה לעבור ולעקוף את החזית עד מוסקבה. באחד מימי יוני 1943 נתקבלה פקודה ממוסקבה לשלוח לשם כבוצת בחורים כדי לאמנם בקורס של חבלה ולחימה מאחורי החזית. בין השאר נשלחתי גם אני. בעגלות עברנו את כל הדרך מיערות הפוסצ'ה של גליבוקי עד מוסקבה. עשינו שמה כחודשיים באימונים אינטנסיביים. ובתום הקורס הובלנו חזרה באותה הדרך עד הכפר בגומל על נהר הברזינה.

זו היתה סביבה של יערות עבותים. לא דרכה בהם רגל איש עד אז. מקום אידיאלי למלחמה פארטיזאנית. אורגן שם גרוד של 400 איש. ונשק ותחמושת קיבלנו בשפע. הרוסים מצניחים היו אותו אלינו ממטוסים. במשך הזמן סללנו גם שדה־תעופה. האוירונים הרוסיים היו נוחתים בו. מביאים כלי־נשק ותחמושת לרוב וממריאים לדרכם בחזרה.

יום אחד הרגישו בנו הגרמנים. ופתאום נוכחנו שאנו מוקפים על־ידם. התחילו

חילופי יריות חזקים. יום שלם נמשכה ההתנגשות בינינו עד שהם גאלצו לסגת. בלילה שכנו לבגומל. הצטיידנו בנשק ותחמושת וחזרנו להדוף את האויב עד שהיבס כליל. מאז הרבינו במעשי חבלה בפעולותינו הגענו עד לווילנה. ובכל הדרך הארוכה ניכרו מאוד אותות מלהמתנו באויב: הורדנו רכבות, העלינו כאש את מחנותיהם, התקפנו, הרסנו את תחנות המשטרה שלהם, והפלנו עליהם את פחדנו. בכל הפעולות האלה הודרכו היהודים שהיו בין הפארסיואנים ע"י רגש חזק של נקמה באויב. ולכן הצטיינו היהודים מאוד.

והנה הגיע ירח מאי 1944. הצבא הרוסי הגיע באופנוסיבה הגדולה שלו לחבל-ארץ שלנו. וכל השטח כולו שוחרר מידי האויב הנסוג. נסתיימה פעולת הפארסיואנים. רובם הצטרפו למחנה הצבא הרוסי הסדיר. אני עברתי אחרי השחרור למינסק. שם התגוררתי שנה שלמה. ממינסק עברתי ללודז' בפולין, משם לגרמניה ואיטליה. וב-1947 הגעתי ארצה.

מפי אהרן גרינהולץ

בפרוץ מלחמת רוסיה-גרמניה. נמצאנו: אבא. אני. דודי יוסף גרינהולץ ואחותי גניה בת ה-12. בווילנה. לשם הגיעתנו הידיעה המרה על 49 הקרבות הראשונים בראקוב. מבלי שים לב לכך התלטנו לחזור לעיירתנו. וזאת מכמה סיבות. ב-27 בספטמבר 1941 שכרנו מכונית-משא והגענו עד הכפר מרינו הסמוך לראקוב. נכנסנו לביתו של אחד האיכרים ממכירינו ומיודעינו הזוטיקים. ראשית שאלתנו היתה כמוכן על הנשמע בעיר. על כך באה תשובה בכל הפשטות: "ראקוב כבר חוסלה כולה ואיננה". התחלנו לחקור ולבדוק את אמיתות הידיעה. שלחנו אותו לראקוב למען יחקור את המצב לאשורו. והנה התברר, כי ראקוב טרם הושמדה. אבל רשמי הפורענות שאירעו באותו יום שחזר שלאחרי ראש-השנה תש"ב, כשהוצאו כל היהודים לכיכר השוק ולעיני כול נורו כ-11 בחורים. רושם הטבח האיום הזה היה כה מזעזע ונישא על פני הכפרים מסביב — עד שנפוצה שמועה שראקוב כולה הושמדה. התאכסנו בביתו יומיים. היחס אלינו היה טוב למדי. אולם יותר מזה לא הרשה לנו להישאר אצלו. מפתח השכנים. ואנו אנוסים היינו למצוא לנו מקום-מחסה אחר.

את אחותי גניה מסר אבא שלי לגויה שעבדה אצלנו זמן ממושך. אולם במקום להסתירה אצלה. היא הביאה אותה לגיטו ומטרה אותה לידי דודתי. ושם נספתה יחד עם כל קדושי ראקוב. אנחנו לא מצאנו לנו מפלט ונדדנו מקום למקום ותמיד מתוך סכנה ובתוך סכנות. ביום הסתחרגו ביצרות ובלילות נדדנו וחיפשנו אוכל להשביע את רעבוננו אצל מכירים. וכך הגענו בנדודינו לחווה אחת במרחק של

5 ק"מ מראקוב, ובה כמה פועלים. כשגייסנו גם אנו לבקש עבודה, איימו עלינו הפועלים והכריחונו לעזוב את החווה, ולא — ילשינו עלינו לפני הגרמנים. לקחנו את צרורותינו והמשכנו בנדודים, עד שהגענו שוב לאחד מיודעינו הוותיקים. לילה אחד לנו במתכן שלו ולמחרת בצהריים, רק נכנסנו אליו הביתה, הוא קרא פתאום: ברחו, הגרמנים באים! קסצנו מבעד לחלון בדרך אל היער, אנו רצנו והם רדפו אחרינו. היה לנו ברור שהם עצמם זוממים לרצחנו נפש. אחרי ריצה של שעות — הרפו מאתנו, ובחסות החשיכה הגענו ליער, בו מצאנו לא אחת מסתור מפחד אויב. כל הלילה תעינו בחיפוש אחרי שביל, ורק עם שחר מצאנו את עצמנו ע"י ביתו של הגוי שבביתו התגוררנו בראשונה.

בינתיים הגיע החורף, החל לרדת השלג הראשון, ולא יכולנו להמשיך ולהסתתר ביערות. היינו לבושים בגדי־קיץ קלים וקפאנו מקור. הלך אבא באמצע היום אל דברקה, גוי אנטישמי שונא־יהודים, אולם מכיר טוב שלנו כל השנים. אבא סיכן עצמו וביקש שיתן לנו להתגורר בביתו זמן מה. והנה דוקא גוי זה קיבל אותנו בסבר פנים יפות. התגוררנו אצלו זמן ממושך ועברנו לביתו של ויצ'קובסקי, כאן הסתתרנו כחודש ימים. ממנו ועל ידו היינו מקבלים ידיעות על הנעשה בראקוב, והנה פרצה מגיפה בכפר, והאיכר דרש מאתנו שנסתלק. עשינו כדרישתו ושוב נדרנו ממקום למקום. בצר לנו עזבונו את הסביבה החיא ושמנו פעמינו להורודוק, שם פגשנו את נחום ושמואל גרינהולץ. מהם נודע לנו על חורבן ראקוב.

מה שעבר עלי בשנות השואה עד בואי ארצה

מאת: א. מילשטיין

עם כניסת הרוסים לעירייה שלנו, אחרי תכוסת הצבא הפולני, גוייסינו לצבא יחד עם אחי הצעיר מרדכי. שנינו הועברנו למחנה צבאי בעירייה סקידל ע"י גרודנה. שם היינו עד פרוץ מלחמת רוסיה־גרמניה ב־1941 ונסיגת הצבא הרוסי לפנים רוסיה. כאשר ניתן לצבא תופש פעולה — התלטנו שנינו להתקדם ברגל בכיוון לראקוב. עם שחר יום יוני אחד נכנסנו לעירייה, שעזבנוה בראשית שלטון הסובייטים ומצאנוה מדוכאת וקודרת תחת יד הנאצים.

את אשתי ובתי הקטנה לא מצאתי בעירייה ולא נודע לי דבר על גורלם. התגוררתי בבית הורי והדכאון ששרר בעירייה השתלט גם עלי. השבועיים הראשונים היו שקטים בערך, ברם, אלה היו בשבילם רק ימים של הכנה, והעירייה ציפתה בחרדה לגורלה.

כעבור שבועיים התחילו הגרמנים בתכניתם השטנית של רצח והתעללויות ביהודי העיירה עד הסוף המר.

באחד הימים באו אנשי המיליציה הפולנית כלויות קצינים גרמנים, ולפי רשימה זיכרונה מראש. הוציאו כ-20 בחורים מבתייהם והובילום ליער דז'יטובסקי והרגום. בין ההרוגים היו גם דודי אברהם אהרון גורביץ ובנו הרצל הספר. זו היתה „השחיטה” הראשונה. ושוב עברו חדשים. במשך הזמן הזה נשלחו יוספים כל יהודי העיירה לעבודת כפיה, עבודה מפרכת מבוקר עד ערב ללא מנוחה וללא אוכל, מלווה התעללות גסה ומכות.

בוקר אחד הוקפה העיירה צבא גרמני. הוציאו את כולם מן הבתים אל כיכר השוק. הפרידו מהם 70 איש מנכבדי העיירה ופקדו עליהם לרקוד ולשיר, בעוד הקצין האחראי לפעולה מתעלל בהם. מכה בפרגול ושואל מדי פעם בלעג: „יהודים, אייה אלוהיכם...” לבסוף נלקחו כל השבעים במכוניות משא לכפר ריי, בחרו את הצעירים שביניהם והעמידום לחפור בורות. ומשנסתיימה החפירה והבורות היו מוכנים. השכיבום בקבוצות של 5 איש וידו בהם. והחופרים גאלצו לזרוק אותם אל הבורות. בין ההרוגים היה גם אבא שלי ובין חופרי הבורות היה אחי שמריהו. משהגיע תורו של אבא שלי, הוא נפל על צואר אחי ושניהם פרצו בבכי. ראה את זאת קצין גרמני, ניגש והפריד ביניהם בעל כרחם. אולם אחי, שהתחזק בידו את הפירה, חבט בכל כוחו בראשו של הקצין. מיד נורו שניהם יחד. את סיפור המעשה שמענו אחר-כך מפי צבי קופמן ושלוש אלפרוביץ, שהצליחו להימלט חיים ממקום ההריגה.

החיים בגיטו

עוד באותו יום יצאה פקודה על הקמת הגיטו בתחום בתי-הכנסת. וכל היהודים יצאו לעבור שמה במשך שעותיים עם מטלטליהם. כל השטח הוקף גדר-תיל, מבחוץ היעמד משמר שוטרים של נוצרים מתושבי העיירה ומכפנים — שוטרים יהודיים לשמור על הסדר.

המקום היה, כמובן, צר מלהכיל את כולם והצפיפות היתה מרובה מאד. ישנו על הרצפה משפחה משפחה בפינתה. באותו זמן הוקם גם ה„יודנראט”. עיקר הפקידו של ה„יודנראט” היה לבצע את פקודות הגרמנים — גיוס לעבודות שונות, ביצוע עונשים, הטלת קנסות כספיים ועוד כהנה. במשך חודשי קיום הגיטו עד יום השואה הספיקו אויבנו לסחוט מיהודי העיירה עד הפרטה האחרונה וכל מה שהיה להם בסחורות, בתכשיטים, בבגדים וברהיטים. והיה מקרה שהגרמנים הטילו קנס כספי כבד על תושבי הגיטו, והיהודים שהיו כבר סחוטים ומצוצים עד לשד עצמותיהם, התקשו מאד לשלם את ההיטל. והנה הופיע בחצות הלילה איש ה„יודנראט” יוסף

פוסקין ודרש שימסרו לידו ואפילו את הפרוטה האחרונה. אחרת מאיימים הגרמנים בהשמדת הגיטו. לא עברה שעה וכל סכום הכסף נאסף ונמסר לידי הגרמנים. כאמור היתה הצפיפות בגיטו מרובה מאד והמחנק היה עד לבלתי-נשוא. והיה מיבין הרצון לצאת מן המחנק האיום. ולכן, כאשר באו הגרמנים ודרשו 12 איש לעבודה בשפובל, הייתי הראשון שנרשם. בין הנרשמים היו גם שמריהו פוהולנסקי ומאיר רולניק. כחודש ימים העסיקו אותנו הגרמנים בכל מיני עבודות, ולא אחת היינו מסתננים בלילות מבעד חוטי התיל שהקיפו את מחנה העבודה ומתגנבים לגיטו כדי להביא להם מעט אוכל. באתר הימים. בלכתי כה הביתה. נתקלתי בשיריה של גויים תחזורים מן העיריה. הם העמידוני ופנו אלי בוז הלשון: „אי, זשידק. אל תלך — אין כבר יהודים בראקוב. את כלם ריכזו בבית הכנסת הגדול ושרפום חיים!“.

הרימותי את עיני ולפני נתגלו הלהבות והעשן שעלו מתחום הגיטו והתאבכו

קבלת פנים ליוצאי-ראקוב שחזרו לאה ודב הורביץ בתל-אביב

השמימה. ידעתי שדבריהם אמת הם. חזרתי לשפובל וספרתי לחברי על מה שנודע לי מפי הגויים ומה שראיתי בעיני.

שעה מרובה ישבנו אכלים ודוממים. (ובסוגרים — בין הבודדים שהצליחו להמלט מהגיטו באותו יום השואה היו גם אחי גדליהו ואחותי הנצ'ה. אחותי ברחה לכפר ריי. לביתם של נוצרים מכירים טובים שלה בשם רסלבסקי. אצלם קתה למצוא מחבוא עד יעבור זעם. אבל הגויים הודיעו עליה מיד למשטרה. ואלה באו ולקתה חזרה לגיטו וזרקוה חיה לאש. היא היתה בחודש השישי להריונה.)

ידענו ששוב אין לנו מקום כמתנה, כאשר הגרמנים לא יחוסו גם על חיינו. החלטנו

לכרות כל עוד נפשנו בנו וכך עשינו. אני, שמריהו פוהולנסקי ועוד אחדים הצלחנו לכרות מהמחנה והתפורנו בכפרים הסמוכים. אני מצאתי לי מחבוא באמברה של משפחת גלוב בכפר סטריה-ראקוב. עד שנאלצתי לצאת לחמש לי מקום מקלט אחר.

פגישה עם בני עירי

בשוטטי על פני הכפרים הגעתי לכפר קוצ'ני. שם נפגשתי עם אברהם מולב. בעלה של חסיה בוטביניק ועם ניסן פרסקי מוולוז'שין. שלשנו שמחנו על הפגישה והתלטנו להמשיך יחד ולא להפרד. באחר הימים גילה לנו ניסן פרסקי שיש אתו שלוש מאות רובל זהב. גמרנו בינינו שכסף זה ישמש לנו כופר נפש אצל אחד האיכרים מהידידים שלנו. אצלו נמצא לנו מקלט עד שיגיע יום השחרור. אבל לא כן היה. כשנדמה היה לנו שמצאנו לנו סוף־סוף מקום מתאים — התנפלו עלינו שניים מבני הכפר. סחבנו אל היער. שרדו מאתנו את הכסף ואת מולב הרגו. אני עם ניסן פרסקי נמלטנו על נפשנו.

או גמלה בלבי ההחלטה להצטרף אל הפרטיזנים. ומאחר שפרסקי לא הסכים ללכת אתי — נפרדנו. לאחר זמן נודע לי שהוא מצא את מותו בהסתתרו אצל אחד האיכרים. על קיומם של הפרטיזנים נודע לי מפי שבויים רוסיים. אחם נפגשתי בדרכי גודי בכפרים. אחרי שהתידדתי עם אחד מהם. שהיה בין מארגני פלוגת פרטיזנים. הציע לי הלז להצטרף אליהם. כרצון הסכמתי להצעתו. כבואי למקום שנקבע כינינו מצאתי שם כ־300 פרטיזנים רוסיים. ואחרי טכס רשמי קצר קבלתי רובה וצורפתי לפלוגה שנקראה בשם: "ברגיגה סטלינה" על־שם איבן קורולנסקי. שנפל בקרב עם הגרמנים בכביש ע"י העיירה איביע.

נקבות

באחד הימים. כאשר התידדתי כבר עם אנשי הפלוגה. ספרתי למפקד שלהם על מעשי רצח מולב ושוד הכסף. מיד ניתנה פקודה וקבוצה של 30 איש ביחד אתי יצאה אל הכפר. ואחרי תיפושם נמצאים גילינו את הרוצח כשבידו נמצא עדיין כל הכסף השדור. לא השתעשענו אתו הרבה והוצאנו אותו להורג יחד עם כל בני משפחתו כנקמה על דמו של מולב.

קרבות עם הגרמנים ביערות

נלחמנו מלחמה פרטיזנית נגד הגרמנים. פעלנו בשיטתיות — הורדנו רכבות. התקפנו שיירות של צבא. השמדנו כנופיות של משתפי פעולה עם הגרמנים. הדרכנו את מנוחתם והקשינו עליהם את ההתקדמות החופשית בכבישים. אז הכריזו הגרמנים כלחמת תרמה גורנו. והם שמו מצוד על היער בו גמצאנו. חודש ימים נמשכו הקרבות

בינינו עד שמלאי המזון והנשק הלך ואול. או החלטנו להתפזר לקבוצות קטנות. אולם המצוד נמשך ומלאי המזון שלנו אול לגמרי וארכעה ימים רצופים לא בא אוכל אל פי. הגעתי לידי אפיסת כוחות ומרוב ייאוש ביקשתי לשים קץ לחיי. כוונתי את האקדח מול המצח. אבל האקדח נשמט לי מהיד. ראיתי בזה יד אלוהים האומר לי להתאושש ולהשאר בחיים למען בני משפחתי.

פגישתי עם אשתי ובתי

אכן, נשארתי בחיים וזכותי להפגש עם בני משפחתי של מענם נלחמתי. איכשהו נחלצתי מידי הגרמנים. ובשנת 1941, אחרי שחרור בילורוסיה יצאתי מהיערות והגעתי למינסק. במקרה מצאתי שמה את בן דודי שהיה קצין בצבא הרוסי. הוא נתן לי אופניים ויצאתי לראקוב מתוך תקווה להיודע שמה על גורל בני ביתי ויהודי העיר שהשארנו לפליטה. לגודל שמחתי מצאתי בראקוב מכתב עברי מאשתי ובתי שנמצאו אז באוראל עיר סרפול. מיד חזרתי למינסק ומשם יצאתי ברכבת לאוראל. קשה לי לתאר את הרגעים עת דפקתי על דלת בית מגוריה של אשתי ולשאלה — מי שם? — קראתי בשמי. היה כבר ערב והן בפנים התבלבלו עד כי טכחו להעלות אור בבית ובחושך גיששו כדי למצוא את ידית הדלת. סוף־סוף נפתחה הדלת לפני והועלה אור במגורת הנפט ולפני עמדו אשתי, הוריה ובתי. את רגעי ההתרגשות שאחזו את כולנו אין להעלות על גייר.

עברו כמה ימים והתחלתי בהעברת משפחתי למינסק. אולם כאן נתקלתי בקשיים מרובים. היות ואשתי עבדה כמזכירה ראשית בבית־חולים. רק אחרי ההסכם עם שיקורסקי, לפיו נתנה הרשות לאזרחי פולין לשוב אל מולדתם. יצאתי מאוראל עם משפחתי והגעתי ללודז'. אחרי תשעה חודשי שחות בפולין ברחנו לגרמניה. ומשם הגענו בשנת 1949 לישראל.

(רשט א. בומביניק)

בשבי הרוסי ובצבא הפולני

שמואל אבני

ממשלת פולין מכריזה על גיוס כללי

28 באוגוסט 1939. ממשלת פולין הכריזה על גיוס כללי. אני קיבלתי צו להתייצב בגדוד שלי בוולוז'ין. שם צירפו אותי לחיל משמרי הגבול. בימי שלום. אָמנם. לא נתקבלו יהודים אליו. אבל בשעת חירום שאני — גדודי משמרי הגבול נהפכים לצבא רגיל. כאן נפגשתי עם עוד גויים וכחורים יהודיים מראקוב והסביבה: עם ליור גלזר (קולומבוס), אליהו דיקשטיין (אלי מתתסס), יואל דער גראף וחתנו של דאל אשר (שני האחרונים נמצאים כיום בארץ). שוחחנו על המצב. ההרגשה היתה עכורה. פתאום לפתע ניתקנו מחיינו היום יומיים ומהמשפחות ונשלחנו להילחם. מחסני הצבא לשעת־חירם נפתחו ואנחנו קיבלנו ציוד חדש ומזון. באחד בספטמבר הכריזה גרמניה מלחמה על פולין ובאותו ערב הסתדר הגדוד למפקד בככר השוק בוולוז'ין. שרנו — „אל נצור“, ולאחר מכן צעדנו ברגל על ציודנו המלא משך לילה שלם עד שהגענו לתחנת הרכבת בוגדנוב. עיפיים ויגעיים הוכנסנו לקרונות־משא והפלגנו ללידא. כאן טעמנו את טעם ההפצצה הראשונה משני מטוסים גרמניים. למולנו. נפלו הפצצות בצדם של פסי הרכבת ואיש מאתנו לא נפגע. לעת בוקר הגענו לביאליסטוק. מפחד ההפצצה עזבנו מיד את הקרונות והתכנסנו לבנין בית־חרושת עזוב. רק אחרי כמה שעות חזרנו אל הקרונות והמשכנו בנסיעה. כעבור ארבעה ימים הגענו עם חשכה יאחת התחנות שבקו לבוב. כאן נשארו תקועים. משום שהדרך נחסמה עליידי שיירה של שתי רכבות שבאה לפנינו. לפתע הגיעו חמישה מטוסים של האויב וכל שלוש הרכבות הופצצו קשה. והתוצאה — מאות הרוגים ופצועים. אנקות הגוססים וזעקות הפצועים מלאו את החלל, ואנדרלמוסיה כללית השתררה במשך כמה שעות. מאז ניתן צו להמשיך בנסיעה רק בלילות ובימים היינו מסתתרים ביערות. כך עשינו את דרכנו במשך 10 ימים עד שניתנה פקודה לצאת מהרכבת ולהמשיך ברגל. וגם זה רק בלילות. אָנו הולכים ומתקרבים לחזית — הטה אוזן ויגיעו עדיך הדי התפוצצויות של פגזי תותחים. סוף. אחרי הליכה מיגעת במשך לילה שלם. הגענו עם בוקר ללבוב. כל העיר — חזית. רק אנשי־צבא שמלאי את הרחובות נראו בכל מקום:

על כל צעד מתרסים ושוחות אנטי-טנקיות; פה ושם מוצבים גם תותחים. בעיר — אנדרלמוסיה: — רשת צינורות המים הרוסה; הקשר הטלפוני מנותק. כאן בקרו כבר בסוסי האויב וידם המהרסת ניכרת בכל.

השחכנו למגוהה באיזה בנין למשך היום, ובערב יצאנו לפעולות לילה בחזית. אותו לילה טעמנו טבילת אש ראשונה. והתוצאה — כמעט הראשון עם האייבי. התפזר הגדוד לכל הרוחות. כשהמפקדים מסתתרים במתכוואיהם, ובבוקר התפקדו במקום הריכוז רק 70% מאנשיו ויתרם נהרגו או נעלמו. טרם ידענו שהממשלה כולה במלוא הרכבה נמלטה על נפשה וברחה מהארץ. וכי פולין כולה כמעט נכבשה כבר על-ידי האויב.

ובכל זאת המשכנו עוד לצאת לילה לילה לפעולות לחימה ומדי פעם סבלנו אבידות כבדות. עוד מעט והגדוד יאכז את רוב אנשיו.

ועם דמדומי בוקר אחד, בשוכנו מפעולת לילה למקום רכוזו הרגיל של הגדוד, ובעוד אנו פוקדים את עצמנו לדעת „מי ימות ומי יחיה“, הופיעה להקת מטוסים מעל לראשינו, ולתמהוננו לא הפציצה, אלא המשיכה לטוס הלאה. אנו התכוננו בהם בטוסם וזהינו אותם כמטוסי ברית-המועצות. קול תרועת שמחה מתפרצת מגרונותינו — והנה באה ברית-המועצות לעזרתה של פולין!

אולם עברו יום יומיים ועזרה זו לא הורגשה כלל. המשכנו לצאת לפעולות לילה. אם כי כל אחד הרגיש כי המשחק אבוד, ורכים רבים השתמשו יערכו מהשורות לבתיהם. אי הודאית במשכה, עד שנתקבלה ידיעה, שהתאשרה לאחר מכן, שהצבא הרוסי עומד במבואות העיר מוכן בכל רגע להיכנס. אנו מתמזרים ויוצאים לרחובות והנה — יריות גפץ. אתר כך התברר, שתושביה האוקראינים שבעיר התבצרו ברוב הבנינים שברובעים שלהם ומכאן ירו על כל חייל פולני שעבר בעיר. אחרי הצהריים הופיע כפקד הגדוד והודיע לנו — שהצבא הפולני נוצח ובעוד מחצית השעה יכנס הצבא האדום לעיר. בהתאם להסכם — עלינו להגית את הנשק בחצר המפקדה וכל אתר חפשי חמחה ללכת לביתו.

השלכנו את הרובים ואת כל כלי התחמושת, התפרצנו למחסן ומלאנו תרמילינו מזון — קפסות-בשר, לחם וסגיריות. הגויים התנפלו גם על מחסן הבגדים והנעלים שהתרוקן בין רגע. כל אחד סחב מה שבא ליד ומיהר לצאת לרחוב כדי להסתלק הביתה. באנו לעיר ולעינינו התגלה מראה מוזר — העיר מלאה חיילים פולניים והולכים בידים מורמות בשבויים. הם זזים לאט לאט, גם אני הרימתי את ידי ודחקתי את עצמי אל בין גושי החיילים שמלאו את הרחובות עד כדי דחיסה ומחנק. רק לעת ערב ראיתי מתאוס את עצמי מחוץ לעיר באוויר החפשי, היתה שמחתי רבה. נפגשתי עם חיילים מהצבא האדום ובפיהם דיבור אחד: „שובו הביתה להוציא את תפוחי-האדמה, אנו שחררנו אתכם.“ אני ועוד כמה בחורים יהודים קיבלנו את דבריהם ברצינות... הלכנו

יחד בצדי הכביש המלא כלי־רכב צבאי, תותחים וטנקים סובייטיים לכיוון העיר. על כל גבעה ועל כל חל היה מוצב טנק גדול דרוך לקרב. כל הלילה המשכנו ללכת. עברנו דרך כפרים אוקראיניים שרופים עד היסוד — פעולות נקם של החיילים הפולניים על מעשי ההתגרות של האוקראינים בלבוב. עם בוקר הגענו לתחנת קרסנו עלייר לכוו. כאן אומרים לנו לחכות — עוד מעט תבוא הרכבת בכיוון לרובנה. מצויק! אך חכינו כמעט כל היום ורק לפנות־ערב זוה הרכבת. אָנו מאוד מאושרים, נוסעים הביתה!! כי ירמה לנו?!!... אולם אחרי כמה שעות נסיעה נעצרה הרכבת. אָנו יוצאים ומתקדמים ברגל לאורך קו מסילת־הברזל. אחרי הליכה של 3 שעות הגענו לדולובובבה. כאן נודע לנו שהרכבת בכיוון לוילנה כבר נמצאת בתנועה ויש תקווה שלמחרת בבוקר ניכל לצאת לוילנה ראש שאיפתנו. בתחנה אָנו נפגשים עם מספר יהודים מקומיים. אחת המשפחות מזמינה אותנו ללינת לילה... ברצון אָנו מקבלים את ההזמנה. זה זמן רב לא התרחצנו ובבואנו לבית מארחינו היה ראשית מעשינו — להתרחץ היטב היטב. ואחרי ארוחת ערב טעימה ורשנה, שהוגשה ביד רחבה ובנדיבות לב יהודית, שכבנו לישון. למחרת היום קמנו, נפרדנו ממארחינו ויצאנו לתחנת הרכבת והנה — כל הרחבה טבסניכת התחנה מלאה חיילים מצטופפים ומחכים לרכבת שתובילם כביכול הביתה... כאן נודע לנו שהרכבת לוילנה תצא ב־10.20. אבל גם ב־12 טרם יצאה. כל היום עבר עלינו בצפייה לרכבת עד... עד... שראינו את עצמנו פתאום מוקפים חיילים מהצבא האדום. ומשהחשיך היום העלו אותנו לרכבת־משא המפליגה בכיוון הפוך למסרתנו — בכיוון הגבול הרוסי־פולני. צופים ודחוסים בקרונות־משא סגורים הגענו בשעה 10 בלילה לתחנת שפטובקה — העיר הראשונה מעבר לגבול בברית־המועצות. כאן הוברר לנו שאלה ש"שחררו אותנו" כביכול — לקחו אותנו פשוט בשבי ואָנו נחשבים כשבויי מלחמה. הובלנו לשטח סקרטינים ענקי. כאן רשמו אותנו ושוב הבטיחו שבעוד כמה ימים נישלח כולנו הביתה. לתמהיננו מצאנו במחנה אלפי חיילים פולנים שנשארו במקום מאז 17.9.39 והם טרם שוחררו. הבינונו שההכטחה לשחרר אותנו בקרוב, באמרה רק כדי להשלותנו בתקות שוא, ולמעשה הננו שבויים כידים. היינו משלימים אולי איך שהוא עם מצבנו זה לולא שני דברים: המצב הסניטרי שהיה ללא נשוא, וגם האוכל שניתן לנו היה מנת רעב — 200 גרם לחם ליום ומעט מרק, ולמענם נאלצנו לעמוד שעות על שעות בתור. 24 שעות ביממה נמשך התור עד שזכינו למנת האוכל כדי לבלוע מבחינת "ולא נודע כי בא אל קרבנו".

המצב היה מכל הבחינות איום ונורא, וכאשר הידיעו לנו יום אחד שמי שיש ברצונו לעזוב את המחנה, ילך וירשם, הלכנו וגרשמנו ליציאה וכלכד לא כאן בשפטובקה. עוד באותו ערב שולחנו ברכבת לכיוון בלתי ידוע לנו תחילה. שלשה ימים ארכה נסיעתנו ובמשך הימים האלה לא בא איכל אל פינו. היינו רעבים ככלבים. הגיעו הדברים לידי כך שבשעת עצירת הרכבת בתחנה היינו קופצים וסוחבים מכל הבא ליד. פעם היה זה

כרוב שהיה מוערם בערמה ופעם — קופסות שמורים שנקרו לנו בדרכנו. משהרגישו בכך החיילים המלויים איתנו, החלו לירות. אבל הרעב דהף אותנו למצוא כל מה שניתן לאכול ולו גם תחת מטר יריות... עד שהגענו לקיבוץ. כאן הכניסונו למסעדה צבאית שבתחת-הרכבת. קבלנו אוכל — מנת לחם, מרק של כרוב חם ובתוכו חתיכות בשר, כמה גבישי סיכר ומים רותחים ("קיפיטוק" ברוסית). בקיבוץ הפרידו מאתנו את הקצינים. ואחרי שהייה של כמה שעות הוכנסנו חזרה לקרונות והמשכנו בנסיעה. להפתעתנו הודיע לנו מפקד הרכבת שאנו חוזרים אל הגבול ובעוד ימים אחדים נשוב הביתה. וכאמת ראינו והנה אנו עוזבים על פני כל איתן התחנות שעברנו בהן בדרכנו לקיבוץ. השמחה היתה גדולה: גם הקיבה מלאה, גם סיגריות זולות קנינו לנו בתחנת קיבוץ וכן כל דבר מאפה וכעת נחזרים הביתה, ומה לנו עוד?

בנובוגרוד-וולנינסק עמדה סוף-סוף הרכבת ואנו הוכנסנו לשטח של סקרטינים. גם פה מצאנו המוני חיילים פולניים המצפים "לשובם הביתה". המצב הסניטרי היה כאן לא בהרבה יותר טוב מאשר בשפטובקה. אלא שמפעם לפעם היינו מובלים לבית-המרחץ בעיירה במרחק של 10 ק"מ מהמחנה שלנו. זה שינה קצת את המצב — קודם כל אפשר היה להפגש עם יהודים: אפשר היה גם לקנות לחם וסיגריות וכסף היה לנו די; כאן אפשר היה גם לעסוק בעסקי שוק שחור ורבים רבים היותר זריזים ובעלי חוש מסחרי שכינינו צברו הוק, — היו נהגים שנסעו יום יום לרובנה. שם היו עוד מהלכים לזהוב הפולני וערכו היה כערך הרובל. ובמחנה ניתן היה לקנות 4—5 והובים ברובל ולזכור את זה לנהגים ברווח לא קטן.

כאן בנובוגרוד-וולנינסק היתה לי הפגישה הראשונה עם הנוער היהודי שבכרית-המועצות. פעם בעמדנו בתצר בית-המרחץ — השמידה עלינו לא היתה חמורה ביותר. — הקיפו אותנו כמה בחורים יהודים מהעיירה והחלו בשיחה. הם היו תלמידי בי"ס תיכוני והשיחה התנהלה ביידיש. הסתבר שאין להם כל מושג מהיהדות. כל מושג מההיסטוריה הישראלית, ואף לא ידיעה כלשהי בספרות היידישאית ולא כל-שכן — העברית. הם סיפרו לי שבעיירה קיים בי"ס יהודי שבו לומדים את כל המקצועות ביידיש, אבל רק עד כיתה ד'. מכתה ה' ומעלה שפת ההוראה היא רוסית. לדבריהם זה נעשה לפי בקשת ההורים שפענו שבבתי הספר הגבוהים — באוניברסיטה ובטכניון. יש צורך לדעת יפה יפה רוסית ולכן אין תועלת להמשיך בלימוד המקצועות ביידיש. לתמהוני נודע לי מפייהם שגם עד כיתה ד' אין לומדים שום דבר על נושאים יהודיים והבורות שלהם בשטח זה היא גדולה מאד. כאשר שאלתיים מהם יודעים מההיסטוריה היהודית, הם ענו לי שהם למדו על דוד המלך ועל איי כחלק מתולדות העולם העתיק.

השמועה אמרה שישנה איתנו כאן עד שהשלטון הסוביטי מעבר לגבול יתבסס ואז יתנו לנו לחזור לביתנו. אבל בינתיים — יום רדף יום. בא החורף והמצב נעשה חמור: קור, רטיבית ובזק. אנחנו הורסים בנייני עץ ומעלים מדורות כדי להתחמם. יום אחד

הידעו לנו שרושמים שבויים לעבודה כשטח הכיבוש הפולני. אני ועוד קבוצה של שביים יהודיים נרשמו. ולמחרת הציאו את כל הנרשמים בס"ה 400 איש אל מחוץ למחנה. שוב רשמו וערכו חיפוש בכלינו — זה היה אולי החיפוש החמישים במספר — החוקר איתנו כמעט יום שלם. ולעת ערב העלונו על מכונית-משא בלווי שני חיילים מהצבא האדום ואחרי לילה של נסיעה קשה ומיגעית, הגענו למחנה צבאי פולני של משמר-הגבול. שם השתכנו. בזמן הראשון היינו כמעט חופשים לנפשנו בלי שמירה, ורכים הסתלקו מהמחנה. זה רק גרם כאב ראש למפקד המחנה. שהיה אגב יהודי. מדי כעם היה עליו לנסוע ולדווח לממונים עליו על מספר השבויים שערקו מהמחנה...

אולם כאשר גם אני התחלתי לתכנן תכנית של כריחה — היה כבר מאוחר. במשך הזמן התגברה השמירה ואנחנו היינו עסוקים בבנין גדרות תייל משולשות מסביב למחנה שלנו. כאשר שאלנו — למה אתם מקיפים את המחנה בגדר תייל. הרי אתם מבטיחים בכל פעם שתשתחררו אותנו בקרוב. היו עונים לנו: זה בשביל אלמנטים קונטר-רבולוציוניים או בשביל שבויים פנייים...

אחרי שסיימנו את בנין גדר התייל, נשלחנו לעבוד בכביש לבוב-קוב. כל בוקר היינו יוצאים בלווי משמרת של חיילים והם היו מזהירים אותנו שעל כל נסיון של בריחה הם יירו בלי אזהרה מוקדמת. היה זה כביש צר ברוחב של 3 מטרים בלי כסוי של אספלט ואנחנו היינו עסוקים בהרחבתו ובטיפוחו. כל קיץ 1940 עבדנו בזה: סללנו כבישים, בנינו גשרים, מלאנו סוללות-עפר, עבדנו בחצץ ועוד מיני עבודות כאלו. בתמורה קבלנו מזון לפי ההספק בעבודה. היו 3 דרגות — 60% מהמכסה, 100% ומעלה מהמכסה ולמטה מ-60%. כמנת צונש, ולפי זה היו מתקבלים כל יום למחנה ברשימה שניתנו לחם, בשר, גריסים. תפוחי-אדמה ושאר ירקות.

בחורף לא יצאו כמעט לעבודה ומנת המזון הוקטנה: קבלנו בס"ה 800 גרם לחם ליום ושלוש פעמים ביום מרק — בוקר, צהרים וערב. שוב הורע המצב הסניטרי במחנה. הכנים אכלו אותנו, הביאו אמנם, מכון חטוי, אבל ללא הועיל, השתחררנו מהכנים ומכל הוהמה רק בקיץ. עת התחלנו לכבס הלבנים ולהתרחץ בנהר. יום אחר הפתיעה אותי אמא ז"ל בבקרה אצלי. עמדה אמא והסתכלה שעה ארוכה בכנה אכול הסבל ובמראתו העגום מבלי להכירו ובקושי עצרה בעד דמעותיה. בקושי עצרתי גם אני בעד דמעותי. כעבור כמה זמן באה גם אחותי ז"ל לבקר אצלי ובהפרדן ממני לא ידעתי שיותר לא אוסיף לראותה. הביקורים שלהן הוציאוני לכמה שעות משמרת השממון שתקפני וגרמו לי שמחה של פגישה עם היקרים לי, ובנסעו — חזר השעמום לאכלני. לא סבלתי כ"כ מהעבודה, כי אם מהחיים העלולים של שבוי, אכול כנים. ושאלה אחר כרסמה כי עמוק ולא נתנה מנוח — עד מתי?

במחנה זה הייתי קרוב לשנה, עד שהעבודה ככביש נסתיימה ואנחנו העברנו לעיירה

קורץ. שם עבדנו במילוי סוללות עפר ענקיות. היינו יוצאים לעבודה בלי לוויה לכל אחד מאתנו נחנה תעודת שבוי ששמשה לנו כרשיון יציאה ולכניסה למחנה.

פגישה עם יהודים

בחורף שנת 1940 הוזמנו. אני ועוד מספר שבויים יהודים למסיבת חנוכה בבית יהודי. באותה מסיבה השתתפה גם מורה יהודיה צעירה לימים מרוסיה. נכנסתי אתה בויכוח על המשטר כברית-המועצות. בפעם הראשונה שמעה דברים כה חריפים בננות המשטר שלהם. היא שחונכה על טהרת האמונה בסטלין ותורת הקומוניזם של העליונה יום יום ממאכלי השולחן-ערוך — הקורס הקצר של המפלגה הקומוניסטית. ממש נבהלה לשמוע הבקורת הקטלנית שהשמעתי באוזניה. היא הביטה אלי בפחד ובהשתוממות על ההעזה הזו, ושתיקה...

זיכרונות עם „פוליטרוקים“

למחנה החלו להגיע מדי פעם מדריכים פוליטיים (פוליטרוקים) שמתפקידם היה לחנכנו במצוות ולהכשיר את הלבבות למען הקומוניזם. בלי מורד הייתי נכנס אתם בויכוחים חריפים וממושכים עד שהלה היה שואל אותי לשמי הפרטי ולשם משפחתי, רמז לאיום. ואני הייתי בצורה הפגנתית עונה לו ומכריז בפומבי את שמי המלא ושם אבא שלי. ברם במשך הזמן הפסקתי בויכוחים אלה. א. — משום שנוכחתי שלשוא הדיבורים ואין עם מי להתווכח; ב. — רמזו לי שאני הגדשתי את הסאה וזה עלול להגמר בכל רע.

מקורץ הועברתי לרובנה ואחרי חרשים יצאנו באביב 1941 ליאנובה-דולינה ע"י קוסטופול. שם היתה מחצבת אבנים ענקית. בימי הפולנים עבדו וחיו שמה כ-5000 פועלים. ולפי השכון שמצאנו גראה היה שהם חיו בתנאים די טובים. כעת מצאנו במקום כחמשת אלפים אכרים מהסביבה וכיניהם 500 שבויים. שעבדו בתנאים גרועים מאד. יתר על כן — מצב השבויים היה לאין ערוך יותר טוב משל האזרחים. לט לשבויים היה אוכל מספיק וכן גם בגדים. ומי שרצה לעבוד היה מקבל בסוף החודש גם משכורת לפי מכסת עבודתו. במחנה היתה קנטינה, במקום שאפשר היה לקנות כל מיני מצרכים ולא פעם היינו קונים שמה עבור הפועלים האזרחים לפי בקשתם. כי להם אסור היה לעזוב את מקום עבודתם.

מלחמת רוסיה — גרמניה

כאן, בינובה, מצאה אותנו מלחמת רוסיה-גרמניה. וביום השלישי אחרי שהמלחמה פרצה, הזמינו את כל אנשי המחנה והודיעו לנו שעלינו לארוז את החפצים וללכת לרכבת. בתחנת הרכבת עמדנו כל הלילה מבלי שנרע מתי שנצא בדרך. במשך הלילה

עזבו למעלה מ־300 שבויים את הרכבת והסתלקו לבתיהם — אלה היו איקראינים או ב־לירוסים בני סביבה לא רחוקה ביותר מהמחנה.

בראותנו זאת אמרתי לחברים שיש לעשות כמותם — להסתלק ולצאת כפליטים אורחיים לברית־המועצות. ההכרעה גפלה — אני ועוד 8 בחורים יהודים התחמקנו מהרכבת ויצאנו ברגל לכיוון ק־סטופול. לא הרחק מקוסטופול עברה על ידינו הרכבת עם השבויים הנשארים. בקוסטופול נפגשנו עם המון של פליטים אשר נמלטו על נפשם מעבר לגבול. הם הביטו עלינו כעל מטורפים: „מה עשיתם? בתור אורחים אין כמעט אפשרות כל שהיא להתקדם לפני המדינה, מה שאין כן בתור חיילים או שבויים“. עצמם היתה שנחזור לרכבת אם רק יקבלו אותנו. מצאנו שהם צודקים ושמענו בקולם. שבנו לרכבת ומפקד המחנה קיבל אותנו בסבר פנים יפות. וכך חזרנו להיות שבויים מרצון.

פרשת הנסיעה

כאן החלה פרשת הנסיעה שארכה למעלה מחודש ימים. למולנו לא תפוצצה הרכבת שלנו אף פעם ע"י האויב ומשהגענו לקון יצאנו בכלל משטח הסכנה — מטוסי האויב טרם הגיעו לשם. הדרך היתה מענינת מאד. היינו חפשים לצאת לכל תחנה מתרכבת ולשוחח עם אורחים; אוכל היה מספיק — כל מחסן המזון של המחנה היה אתנו ומ־500 שבויים נשארו בס"ה 160 איש. לאחר 24 שעות עמידה בתחנת הרכבת בקון הפלגנו לכיוון בלתי ידוע לנו. בדרך עברנו ע"י שלט שעליו היה כתוב: „איר—אסיה“ ז.א. שהגענו לגבול רוסיה האירופאית ונכנסנו לרוסיה האסיאתית. כנראה שלסיביר פנינו מיעדות. ואמנם כך היה. אחרי נסיעה של כמה ימים הגענו לסביבה של יערות עבותים על עמידה של 24 שעות זנוו הלאה וכעבור יממה הגענו לסביבה של יערות עבותים על מרחקים לאין קץ ולאין גבול. לכל מלא העין — יער ושמים ופסי־הרכבת באמצע. אכן, סיביר! ומצב רוחנו נעשה מדוכדך. הפלגנו הלאה ואחרי נסיעה של כמה ימים נעצרה סוף־סוף הרכבת ואנו צוינו לצאת. עשינו כמצווה והתקדמנו ברגל על כביש של עץ עד שהגענו למחנה ריק. כאן לקחו מאתנו את התעודות של שבויי מלחמה ורשמו אותנו. מעשנו הראשון היה להתרחץ ולכבס את הבגדים שעלינו. למחרת עזבנו גם את המחנה הזה ועברנו למחנה חדש. ניכר היה שלפנינו היו פה אסירים אורחיים ולפני בואנו פינו אותם ומסרו לנו את הצריפים שלהם. היה קיץ וגם בסיביר הקיץ הוא נאה. התחלנו איך שהוא להסתדר. דבר אחד ידענו — מטוסי האויב לא יגיעו הנה.

כאן מסרו לנו שטח עבודה על מורד הנהר איבדל. במרחק מתאים מאתנו — במעלה הנהר — עבדו פועלים בכריתת עצים ביער והורדתם אל הנהר במקום שהם מושטים מאליהם בורם הכביר של המים עד המחנה. כאן היה עלינו למשות את כולי העץ מהמים ולערם אותם בערמות. אמרו לנו שכל הקיץ נעסוק בזה ובחורף ננסר אותם

כמנסרה שעמדה בקרבנותנו. לא פעם אירע שכולי העץ היו נאחזים ומסתבכים זה בזה וחוסמים את הנהר, ואז היינו נזעקים דחוף באמצע הלילה לפרק אותם באונקלים מיוחדים עשויים לדבר. לילות שלמים היינו עסוקים בכך וטורדים את עצמנו. כשאנו קופצים בחשכה מעץ לעץ, מפרקים ומושכים מן הים תוך סכנה מתמדת ליפול לתוך הנהר.

כתוספת לזה היתה לנו מכת הברחשים. היינו לובשים אמנם כילות על פנינו אבל — ללא הועיל. במיליונים היו רוחשים עלינו וסביבנו בכל מקום פנוי בגוף ולא פנוי וגם מתחת למוקטורים היו חדרים. ששה שבועות בסיה שהינו בסיביריה ומחוץ לשעות העבודה היה שמה די נעים. זו היתה עונת הקיץ היפה ביותר בסיביריה. נמצאנו בין נהר ויער ובשעות הפנאי היינו עוסקים בדיג או מלקטים אוכמניות, ויחד עם המנה של 600 גרם לחם ועוד כמה מצרכים שקבלנו — לא סבלנו רעב.

דבר אחד העיק עלינו — הגיתוק מהעולם. לא היה לנו כל מושג על הנעשה בחזית המלחמה. מדי פעם היה אמנם המפקד של המחנה מכנס איתנו ומקריא לפנינו קטעים וידיעות מהעתונות שנתישנו כנראה כבר מומן. אבל בזה לא היה כדי השבעת רעבוננו לידיעות על המתרחש בעולם הגדול ובחזיתות. גם הגעגועים הביתה ואי הידיעה המוחלטת על מה שנעשה שם אכלו איתנו.

עד שביום בהיר אחד הראה לי אחד השבויים קטע מעתון מקומי המופיע פעם בשבוע בעיר המחוז איבדל. הוא קיבל את הקטע מאחד העובדים האורחיים שמסר לו את זה בסודי סודות, ובו מסופר על הסכם שנכרת בין הגנרל שיקורסקי לבין השלטונות הסובייטיים על שחרור כל השבויים הפולניים. שיאורגנו כצבא מיוחד על אדמת ברית המועצות למלחמה נגד האויב המשותף.

ידיעה זו נפלה לנו פתאום כבשורה משמים. ברור היה לנו שעכשיו תכוא שעת שחרורנו מהשבי. מחשבה אחרת העיבה עלינו את שמי שמחתנו: — מי יודע אם בכלל ידוע למישהו על קיומנו כאן בקצה העולם? והמפקד בעצמו מעוגן שנמשיך להיות כאן, אנו משמשים לו תריס בפני יציאה לחזית. אני מפין את הידיעה כמו שקראתיה בין השבויים. והנה מכנס אותנו מפקד המחנה לאסיפה כרגיל. מקריא כמה קטעים מהעתונות ומפסיר בנאום נלהב על המולדת העומדת בלהבות אש. אני מפסיק ושואלו בדבר ההסכם שבין שיקורסקי לבין ברית המועצות. שלפיו יש לשחרר את כל השבויים הפולניים. הוא מתנפל עלי בשצף קצף ממש ומכחיש את כל הידיעה הזו.

מסתבר בכל זאת שידעו על קיומנו — שכן כמה ימים אחרי האספה הנ"ל בא לפתע רץ מיוחד למחנה ומסר משהו למפקד. לבי אמר לי שזהו המבשר. ואכן, כך היה: הם אספנו את כלנו ופקדו לארונו את החפצים ולצאת למקום רכנו הצבא הפולני בפיקודו של גנרל שיקורסקי. השמחה היתה רבה. כעבור שעותיים כבר נמצאנו בקרונות. אולם כאן היתה צפייה לנו התנגשות עם מפקדי הרכבת: משנכנסנו נוכחנו שאלה הם קרונות אסירים בנויים במיוחד לשם הגדלת סבלו של האסיר בשעת העברתו

ממקום למקום. תארו לכם — קרון משא סגור בלי אויר כמעט — שני חלונות קטנים ומסורגים. בצד ע"י הקיר — צנור מפח המשמש לבית-כסא; האייר דחוס ומחניק וכל הרושם היא ווועתי ממש. והדענו למפקד שלא נסע בקרונות כאלה... — איננו אסירים" טענו. והבענו את השתוממותנו שלכאן הובלנו בקרונות פתוחים והיינו חפשים לצאת ולבוא. ועכשיו, מששוחררנו ואנו עומדים להתארגן כצבא בעל ברית י'ברית' המועצות — עומדים להובילנו כאסירים. המפקד טען שאין אלה קרונות אסירים. אלא פשוט — אין אחרים ואין כרידה מאשר לנסוע באלה. בסופו של דבר השלמנו עם המצב: — קבלנו עלינו את הדין ונכנסנו חזרה לקרונות. אולם — אך התחלנו לנסוע נגשו הגוים שלנו למלאכה — היציאי גרזנים. שחררו את הדלתות ופתחו איתן. עקרו את הסורגים ממשקופי החלונות, זרקו את צנור הפח ששימש בית-כסא והיתה הרווחה. כאשר נכחו עיבדי הרכבת והמפקד כמה שעשינו — לקחו ובמו ידיהם פתחו את כל הדלתות גם ביחד הקרונות. אבל לצאת מהקרונות לא הירשינו הפעם.

אך משהגענו לתחנת מולוטוב עברנו על הפקודה. ועל אף האיסור — יצאנו לתחנה וקנינו לחם. התחנה המתה מרוב אדם: חיילים ואורחים שבאו להפרד מהחיילים. והנה בעמדי בתחנה ומסתכל כה וכה על המון האנשים. ניגש אלי פלוני ושאלני מי אנחנו ומאין באנו. מששמע ממני שאנו שבויים פולניים, הוא הציג את עצמו כחבר הסוביט העליון ומזכיר מחוזי של המפלגה הקומוניסטית ומיד עבר לשיחה ידידותית ער מאד. "והנה, היא אמר, נהיה מעתה בני-ברית ויחד נצא להלחם בנאצים"... לא ככה מתיחסים לבני-ברית! אמרתי לו. הובילנו בקרונות של אסירים ובתחנות אסרו עלינו לצאת ולו גם לקנות ככר לחם".

הוא לא ענה, רק נתן לי פתק למאה ככרות לחם ונפרד ממני באיחולים לנצחון על האייב המשותף.

ומעניין — כעבור מתצית השעה בערך הופיעו 4 בנות מהקומסומול וחילקו לכל אחד מחיילינו שקית עם דברי מתיקה. על השקית היו כתובות שתי מלים: "למגיני המולדת". אחרי כמה ימי נסיעה הגענו למקום הרכו. שם מצאנו כבר המוני שבויים פולניים שרכונו מכל קצות סיביריה. כל אחד מאתנו קיבל 500 רובל אנב הודעה שלפניו שתי אפשרויות: או להרשם לצבא הפולני או להשאר בתור אורח בברית-המועצות. מעטים מאד בחרו בדרך השניה וכרוב החיילים נרשמתי גם אני לצבא הפולני וצורפתי לדיביזיה החמישית שהתארגנה על אדמת ברית-המועצות ע"י סרטיב. משם עברנו לאווגקיסטן. ואחרי שנה עזבנו את ברית-המועצות ועברנו לפרס ומשם לעירק. לא ארכי הימים וכל הצבא הפולני עבר לא"י דרך עבר-הירדן. היה זה 3 ימים לפני ראש-השנה תש"ב. וביום השני לראש-השנה הגעתי לרמת-גן למשפחת רולניק ומשם — לקבוץ עין-שמר.

ועונה, 9.2.59

על חורבותיה של ראקוב

זליג קוסט

קיץ 1944. ראקוב וסביבתה שוחררו זה עתה מידי האויב. כאחד משרידי השרידים. אחרי שנתיים של חיי פארטיזאן ביערות, בהם ניתנו לי חיי העלובים לפליטה. — נשמתי לרווחה ושאפתי לתוכי את אוירת החופש. אולם חדוות חופש זו לא ארכה. פתאום תקפתני בדידות איומה. ידעתי ששריד יחיד אני, וכל היקר לי נכרת מהחיים ע"י האויב. הכל בי קרא לעזוב מהר את המקום הזה, את האדמה הזאת, שספגה לחוכה את דמי אחי. מאידך משכנתי דחיפה פנימית לבקר את חרבותיה של עירתי-מולדתי, בטרם אלך מכאן ולעמוד עין-בעין מול תל האפר, שרידי-יחיד מכל מה שהיה פעם ראקוב. ידעתי את כל המוצאות אותה עד אותו יום מר ונמהר. הייתי בין היחידים שהצליחו להימלט היערה ולהצטרף לפארטיזאנים הרוסיים.

היה יום קיץ נאה, ובשבתי בעגלת הגוי, שהובילני לעיירה החרבה והטכונה, עברו לפניי ימי-ילדותי, שחלו עם פרוץ מהפכת אוקטובר 1917. ואני אחד בין מאות הנוער היהודי הראקובאי צועד בסך. לקול צילי המארסיליזיה של תזמורת הצבא הרוסי המהפכני. מה סער הלב! כגלי ים גאתה העיירה כולה יחד אתני, הצועדים. תקוות גדולות התעוררו ואנו שרנו על עולם חדש שיקום. עולם טוב, בו ימצא את מקומו גם העם היהודי המעונה. אהה! חיש בגוזה האשליה. עולם כמנהגו נוהג, ובעולם זה נעדר עתה מקומו של עמי. הוא הושמד, ואני נוסע עתה לבקר אחד הקברים שלו...

אפוף מחשבות אלו, נכנסה העגלה לתחומה של ראקוב. קצה רחוב וילנה נשאר עומד על תלו. שם אני מוצא את הלל אידלמן, ואתו עור מספר בתורים עלובים ומדולדלים שהקדימו אותי. למראהם ולמראה החורבן מתמלא הלב עצב מדכא. חולפים כמה רגעים ואין איש מאתנו פותח את פיו לדבר. בדומיית-אבל ישבנו על הארץ ונתנו לדמעות שיולו בלי הפוגה. אידלמן היה הראשון ששבר את הדומיה. הוא פונה אלי ומספר לי שהוא וחבריו תפסו והושיבו בבית-הסוהר בגמניה שני בתורים נוצרים עירוניים. שיד להם בהשמדת יהודי ראקוב — שני בניו של גוליצקי החיט, והוא שואל אותי אם אני רוצה לראותם. — לא, אמרתי. מוותר על תענוג זה. —

אנו צועדים יחד אל כפר השוק. כאן היה מרכז העיירה ועורקה המסחרי. דורות

ינקו מכאן את פרנסתם. והנה עומדות רגלינו בככר השוק כיום. לרגע אתה שוכח את עצמך ואתה תמיה: מהו השקט הזה כאן?! דומה הנה הנה הם ייצאו ויפתחו את חנויותיהם ובתי-המסחר. וגויים ימלאו את השוק בעגלותיהם והמקום יתמלא חיים ושאוץ השוק. אולם בשנית — אתה שב למציאות האיומה. הכרתך אומרת לך: אין יהודים כאן יותר. הם נרצחו. ובחלקם הגדול ע"י שכניהם ובעזרתם. וכל כמה שלא נעשינו נוקשים בשנות החיים ביערות, אין להבליג על הדמעות. יחד עמנו בוכים גם תל-העפר ואבני-היסוד המוערמות גבכים-גבכים בצדי הרחובות. הננו מזדמנים בדרךנו עם אחדים משכנינו הגויים. הם מברכים אותנו לשלום. כשכנים-מכבד. אולם הכרת פניהם ענתה בהם שהם נרעשים על שעור נשארו יהודים לפליטה. ושוב הם מטיילים ברחובותיה של ראקוב.

אנו מגיעים אל ה"שול-היף". זעזוע חזק עברנו. כאן עמדו בתי-הכנסת — ה"ישן" וה"חדש". כתליהם אצרו בקרבם את תפלותיהם של דורות יהודים וזעקותיהם לאלוהים בשמים; בין כתליהם שפכו יהודים דמעות בימי צום וימים גוראים; כאן חגגו בהקפות וברקודים את חג התורה בשמחת תורה. בשנים האחרונות שלפני "המבול", היה הנער הציוני ממלא תוכן חדש את התג, ובין הקפה להקפה היה שר משירי-ציון. על יד זה עמד ה"חסידישע-שטיבל". כאן שלט בכפה ר' יוסי "דער בייגל בעקער". בשבתות, בין מנחה למערב, היה הוא וחבר מרעיו החסידים עורכים ב"שטיבל" — "שלוש סעודות" וממלאים את חלל האוויר בניגוני חסידים. וכטוב לכם עליהם — יוצאים ברקודים כשכגרי השבת שלהם ואבנטיהם מתבדרים ברוח. ממול עמד ה"קאלטע שול". בשבתות היה נשא מבפנים קול קריאת-התורה של פיבה-איצ'ה הקצב. קול הבאס שלו נישא ועבר מחללו של בית-הכנסת הרחק על פני העיירה.

אימתי התרחש כל זה? האם לפני דורות מרובים? לא! רק לפני 5—4 שנים תססו בה חיים יקרים ורבי-מעש, והנה — תל-חרבות. ואנו עומדים על הריסותיו של המקום הקדוש הזה, ואין זכר לכל אלה שמלאו אותו בתפילותיהם ובלימוד תורת אלהים. כאן מקים ההריגה! ובחללו עוד אצורים אנקותיהם וזעקותיהם של המובלים למות. כאן נערכה המערכה האחרונה בטרסגדיית הדמים של יהודי ראקוב. בשטח עוד התגוללו עצמות חריכות. הנה שריד של נעל תינוק שהאש משום מה לא אכלה אותה. והשנתיים של "אחר המעשה" לא הספיקו להפכה לרקב ומסוס. עמדנו דום לזכר בשמותיהם של קדושינו ויקירינו. אני מפנה את פני למזרח ואומר "קדיש" לזכרה של אחותי ומשפחתה. שנפשו כאן בין שאר הקדושים של עיירתנו.

אנו נפרדים מהמקום הזה וממשיכים אל בוקרקה. בדרך אנו פוגשים במשה. בתו של איצ'ה "קיליחם". היא מתאוננת בפנינו על שגדיה אחת. אשר תפסה את דירתו של משה הקצב בבוקרקה. ממאנת לתת לה רשות להיכנס לדירה. אנו ניגשים למקום ועפ"י דרישתנו מפנה האשה הנוצריה את הדירה והיהודיה נכנסת לדור בה.

והנה בוקרקה. כפרבר זה ראיתי אור עולם לראשונה. כאן עברו עלי ימי הילדות והנעורים. במקום זה ספגתי לתוכי את אוירת הבתים, הגזוטריות, גופה וזן בנותיה שחורות-העין. על המדרגות שלפני הבתים היו הן יושבות בערבי הקיץ ורוקמות את חלום חיתן לאור הירח. בנות בוקרקה, שחורות-העין, איכן?!...

בסופו של "טיוולנו" הגנו נמצאים בשערי בית-הקברות. גם כאן שלטה היד המהרסת. הרבה מצבות נעלמו-נסחבו ע"י הגוים. הגדר תלויה על בלימה ומחזיקה מעמד בקושי. עיד שנה-שנתיים תחלופנה ולא יישאר זכר גם למקום הזה. אני נפרד ממה שהיה פעם עיירת מולדתי, ובלב שבור מפליג לעולם הרחוק.

ניו-יורק 1957

מכתב נכאים

קטעים מתוך מכתב פרטי של אורי פינקל, מסיפרי "אייניקייט" במוסקבה, המכתב כתוב רוסית. תאריכו 17 בדצמבר 1944.

— — — אהרי הכיבוש של איזור וילנה היה לי האושר לבקר אצל אבי, אחיותי אחי וכל קרובי בראקוב — הייתי גם בקורניץ. ביקרתי אצל דודי, דודתי וכל מכירי וקרובי — אולם אבוי! (לדאבוני, עלי להשתמש במלה נדושה זו) כן, אבוי זה שלוש שנים למהצה לא שמעתי על כולם ולא כלום. כודאי כולם אינם בחיים. כולם נפלו על מזבח הפאשיזם. בקורניץ הוקצה גיטו סחוזי, הביאו לשם יהודים מכל המדינה כצאן לטבח. וכולם, הוץ מיחידים, הומתו ונטבחו בשנים 1942—1943 — שתי כנתי נסעו לפני הכרות המלחמה לביקור אצל סבא בראקוב — ושוב לא זכיתי לראותן ב-2 בפברואר 1942 עלו חיים על המוקד יחד עם כל התושבים היהודים בראקוב, ביניהם גם אבי וכל קרובי, בתוך כנין בית-הכנסת הישן. הנני איפוא בן לאב שנשרף והים ואב לבנות שנשרפו...

— — — במינסק הומתו ע"י הפאשיסטים דודתינו היהודורה, לשה, דודנו יודל, שאריתנו — — איזיק מטליצקי... (כאן רשימה ארוכה של קרובי משפחה שנהרגו).

הייתי רוצה לכתוב לכם כמה דברים של נחמה, אולם איני שווה ואיני הכב עד כדי כך, שאנסה לעשות זאת...

— — — וכך נשארתי איפוא בחיים והרגיני חי ואחיה כמו שיתיה גם עמנו. על אף העובדה, שהפאשיסטים האוררים השמידו כששה מיליונים יהודים, היה יהיה העם היהודי. להיים! אל נא תשכחו מלה קצרה זו של עמנו.

חורבן און אונטערגאנג

ראקאוו אונטערן יאך פון די היטלעריסטן

ראקוב, איינע פון די עלטסטע צווישן די ארומיקע יידישע שטעטלעך, איז געווען די ערשטע, וועלכע דער שונא האט צום פייער געפירט. יידיעות פון יענע פינצטערע יארן פון חורבן און פארניכטונג האבן מיר באקומען פון די פארטיזאנער, וועלכע זענען נאך דער באפרייאונג מיט דער ערשטער מעגלעכ-קייט געקומען אין ישראל.

דערציילט משה מאגולאנסקי :

דעם 26-טן יוני 1941 זענען די דייטשן אריין אין ראקאוו. עס איז נאך נישט אריבער קיין צוויי וואכן און עס זענען שוין געפאלן די ערשטע קרבנות. 49 יידן זענען אוועקגעפירט געווארן אין פאמארשניצע. 3 קילאמעטער פון ראקוב און דערשטאן געווארן. צווישן זיי גאנצע פאמיליעס. ווי — פרץ ווילקומיץ מיט זיינע קינדער. אברהם אהרון הורוויץ מיט זיין יינגערן זון א.א.וו.

די ערשטע צייט האט מען בכלל נישט געוואוסט ווי זיי זענען אהינגעקומען. ערשט אין 3—4 טעג ארום האט מען זיך דערוואוסט פון די דארטיקע גוים. אז זיי האבן זיי געזען ליגנדיק געהרגעט אין איין קבר אנגעווארפן.

די חברה־קדישא האט עס געהאלטן פאר איר הייליקן חוב צו ברענגען די קרבנות צו קבר־ישראל. און דריי פון זיי — ישראל יצחק דער שמידט, הירשל און יעקב שולסקי האבן זיך מתנדב געווען צו דעם.

שטילערהייט און אין דערפינצטער זענען זיי געקומען צו דעם אנגעוויזענעם ארט. געעפנט דעם קבר, ארויסגענומען א טייל פון די קרבנות און זיי געבראכט צו קבר־ישראל אויפן ראקאווער בית־עולם.

צום אומגליק האבן זיך די דייטשן דערוואוסט פון דעם. און נאך א שטרענגער אויספארשונג האבן זיי געפינען די אויבנדערמאנטע דריי חברים פון חברה־קדישא. זיי ארויסגעפירט פון שטעטל און דערשטאן. אין שטעטל האט מען אפילו נישט געוואוסט ווו זייער געביין איז אהינגעקומען.

ערשט אין א צייט ארום האט מען אויסגעבעטן א דערלויבעניש צו ברענגען די איבעריקע פון די 49 אויפן ראקאווער בית־עולם צו קבורה.

ועד יוצאי-ראקוב בישראל

עומדים מימין לשמאל: שמואל אבני, סוניה מיילר, צבי אלפרוביץ

פריידל בירגר, אבא בוסכניק, יעקב שכתי גורליק.

יושבים מימין לשמאל: חייט אברמסון, הרב גארלין, יוסף בירגר ויהודה ליפשיץ

א שרעק האט ארומגענומען די יידישע באפעלקערונג. יעדער האט זיך געוואלט א באהעלטעניש; אין גאס האט זיך קיינער נישט באוויזן: אלע האבן זיך פארשלאסן אין די הייזער ביי פארקלאפטע טירן און לאדן. א טויטע שטילקייט האט געהערשט אין שטעטל.

אין צוויי וואכן ארום — ווען דער טרויער אויף די ערשט דערמארדעטע איז נאך געווען גרויס און די וואונד נאך פריש. איז ווידער די שטעטל אויפגעטרייטלט געווארן: אין איינעם א פרימארגן האט מען ווידער ארויסגעפירט 14 בחורים, אכזרות זיך דערמארדעט און ערגעצוואו אין א גרוב פארשאטן. און ווידער אימה און פחד. ווען דער שאטן פון טויט שוועבט איבער אלץ.

דערווייל האבן די דייטשן באשטימט א "יודנראט" אין וועלכן עס זענען אריין — מולה אלפרוביץ, יוסף אוברזאנסקי, היים גרינהולץ און יוסף אפשטיין — מילשטיינס איידעם. איך, זעצטפאר פאגלאנסקי, בין נאך דאן געזעסן מיט מיין פאמיליע אין סטאר ראצ-ראקאב, וועלכע איך האב געדונגען אין באארבעט א היפשע צייט נאך פאר דער מלחמה. אין איין פרימארגן, בערך א פאר וואכן פאר ראשיהשנה, זענען געקומען צו מיר מיין ברודער משה, קלמן אלפרוביץ און שלום קפלן און דערציילט, אז מיט עטלעכע טעג צוריק האבן די ס.ס. ארומגערינגלט דאס שטעטל און האבן זיך, ווייסט אויס, געעגרייט ווידער צו א שחיטה. צופעליק האט זיך דעם "יודנראט" איינגעגעבן דאס מאל אויסצו קויפן מיט געלט. אבער ווער ווייס וואס עס קאן געשען, אין אלאדע מינוט קאנען זיי ווידער קומען. און די פאניקע איז גרויס. זיי האבן זיך ביי מיר אויסבאהאלטן עטלעכע טעג. און, אז עס האט זיך אויסגעוויזן אז עס איז שטיל געווארן, האבן זיי זיך אומגעקערט אהיים.

און דאן האבן ערשט די טייוואלים אויסגעפירט וואס זיי האבן געפלאנעוועט: מאנטיק פרי, באלט נאך ראשיהשנה תש"ב — איז דאס שטעטל ווידער ארומגערינגלט געווארן פון די ס.ס. מען האט אלע יידן ארויפגעטריבן אויפן מארק-פלאץ. ארויסגענומען די ספרי-תורהס און אלע איבעריקע ספרים פון די בתי-מדרשים און אויפן מארק פארברענט פאר די אויגן פון דער גאנצער קהילה. דאס איז געווען באגלייט מיט א באזונדערן סאדיסטישן דזשעקעווען איבער די פאראמלטע. אין א געוויסן מאמענט האבן זיי געבאפט פוצינסקיס איידעם און לעבעדיקערהייט אין פייער אריינגעווארפן. אין א פאר מינוט ארום איז פון אים געווארן א קופע אש...

צום סוף, ווען דער פייער איז שוין געווען אויסגעלאשן, האבן זיי באפוילן אויס-צוליידיקן די קעשענעס, און אלץ וואס זיי האבן געפינען — צוגענומען (דערביי האט נישט געפעלט אויך דער טראגיקאמישער מאמענט: צווישן אלעמען האבן זיי אויך געוואלט ביי ר' אברהם דעם היינעדיקן, און האבן פון זיין הילצערנער קולע ארויס-גענומען 400 רובל אין גאלד).

און ערשט נאכדעם זענען זיי צוגעטראטן טאן דאס גרויזאמסטע וואס זיי האבן געפלאנעוועט אויף יענעם טאג: אויסגעקליבן 31 בחורים און אַוועקגעשיקט זיי אויפן בית-עולם מיט באפעל אויסצוגראבן א גרויסן קבר. און ווען דער קבר איז פארטיק געווארן, האבן זיי ארויסגענומען פון צווישן די פארזאמלטע 112 מענער, אַוועקגעפירט אייפן בית-עולם. זיי אלע דערשאסן און אין גרוב אַריינגעווארפן.

די געטא

דאס איז געווען די דריטע שטיטה אין שטעטל. עס איז שווער איבערצוגעבן אין ווערטער די שרעק און נידערגעשלאגנקייט, וואס האט באהערשט אלעמען. א טייל מענער זענען שוין געווען אומגעקומען, און די איבעריקע האבן זיך באהאלטן וואו זיי האבן נאך געקאנט. דער טרויער איז געווען גרויס. און קיינער האט נישט גאוואסט וואס אים דער-ווארט מארגן. "היינט די און מארגן אלע". דאס האט מען געהערט פון יעדן. און אט אין דער אויפגעטרייסלעכער אטמאספערע איז געקומען דער באפעל, אז אלע יידן זאלן אין חשך פון א קורצע צייט אריבער אין געטא. וועלכע האט זיך געפינען אין די גרענעצן פון דעם שולחן און א פאר הייזער נעבן אים. אהין זענען אַרויסגעשיקט געווארן די 930 נפשות וואס זענען נאך געבליבן אין דאקאב נאך די דריי שחיטות. דא איז דער ענגשאפט און שטיקעניש איז זי אויסגעקומען צו לעבן די עטלעכע וואכן וואס זיי איז נאך געבליבן ביז דעם טאג פון פולקאמען חורבן.

אין יענע טעג, זעצט פאר פאגולאנסקי, בין איך אויפן באפעל פון די ס.ס. אריבער אין דאקאווער געטא.

ס'איז איבעריק צו באשרייבן די ענגשאפט און שטיקעניש וואס עס האט דארט יעהערשט, און דעריבער ווען די ס.ס. האבן געפאדערט מענטשן אויף אַרבעט אין שאפאוואל, ווו זיי האבן געבויט א ראדיא-סטאנציע, האבן איך זיך פארשריבן דער ערשטער. מיט מיר צוזאמען האבן זיך פארשריבן מיין ברודער פייווע, אברהם מילשטיין, ברוך פרידהאלץ, זימא סאלאווייטשיק, לייבע באטביניק און דאנ'ס זון. עלף וואכן האבן מיר דארטן געאַרבעט. יעדן צווייטן שבת צונאכט איז אונז דערלויבט געווען צו גיין אהיים אויף אפרו ביז מאנטיק פרי.

די ידיעה וועגן דעם חורבן פון געטא

אין איינעם א טאג האבן מיר געפילט עפעס סוד'עסדיקעס אַרום אונדז. די גוים וואס האבן געאַרבעט מיט אונדז, האבן זיך נאכאנאנד איבערגעגעבן ידיעות און זיך געפודעט צווישן זיך. איך די דייטשן האבן געקוקט אויף אונדז אנדערש ווי אלע מאל. מיר האבן אבער קיין באזונדערע נישט חושד געווען. אנדערע פון אונדז האבן געטראכט צו ענדיקן דעם טאג אַרבעט און ווי עס איז אדורכגעגענגען זיך אהיים אין דאקאו און

א דערלויבעניש. ווי מיר האבן עס געטאן נישט איין מאל. ביי... ביז די גוים זענען צוגעגאנגען און דערציילט. אז מען האט היינט פארברענט אלע ראקאווער יידן... אין אז דאס הארץ האט נאך נישט געוואלט גלייבן. האבן מיר געשיקט איינעם פון די גוים ער האל צוגיין אין שטעטל און דערוויסן זיך דעם אמת. ער האט זיך אומגעקערט און גאר באשטעטיקט דעם ביטערן, פינצטערן אמת.

און דאס זענען אין קורצן די פרטים פון יענעם פינצטערן טאג אין וועלכן ס'זענען דערמארדעט און פארברענט געווארן 950 ראקאווער יידן.

דעם צווייטן פעברואר 1942 פארטאג איז די געטא ארומגערינגלט געווארן דורך די ס.ס. און אלע ראקאווער, 950 יידן — קינד און אלט, מענער און פרויען, זענען אוועקגעשיקט געווארן אין בית-מדרש. און ווען אלע זענען שוין געווען אינעווייניק, האט מען דעם בית-המדרש אונטערגעצינדן און אלעמען לעבעדיקערהייט פארברענט. אין משך פון א פאר שעה איז פון דעם אלץ וואס איז אמאל געווען „ראקאוװ“ געבליבן איין גרויסע קופע אש...

(דאס האט פאטלאנסקיס פרוי צוגעגעבן: איר האב געלעבט אויף אז ארישן פאס אין מינסק. און ווען מען האט פארברענט דעם מינסקער געטא בין איר אנטלאפן אויף זעם וועג קיין ראקאוװ. איך בין געווען אנגעטאן ווי א דארפישע גויה. דעם קאפ צוגע-דעקט מיט א פאטשילע און האב נישט געצויגן אויף זיך קיין באזונדערע אייפמערק-זאמקייט. צופעליק בין איך פארבייגעגאנגען נישט ווייט פון געטא ראקאוװ אין יענעם פינצטערן טאג פון דער השמדה. נאך פון ווייטן האבן זיך געהערט די קולות און די געשרייען פון די אומגליקלעכע. וועלכע זענען דערגאנגען אין הימל אריין; איר האב געזען די פלאמען פון דעם ברענענדיקן בית-מדרש. דארטן וווּ די ראקאווער יידן זענען אימגעקומען. איך האב זיך אבער נישט געקאנט אפילו אומקוקן און בין וויסער געגאנגען מיין וועג. ביז איך בין אנגעקומען אין וואלד. וואו איך האב זיך צוזאמענגעטראפן מיט פארטיזאנער).

אין דעם וועלכן טאג, זעצט פאר פאטלאנסקי, האבן אונז די דייטשן געמאלדן. אז מיר וועלן זיך מוזן אומקערן אין ראקאוװ. מיר האבן זי אבער דעם פארגעניגן נישט געטאן. אין ווי עס איז זיך ארויסגעמאכט פון זייערע הענט, און אין אונט אנטלאפן צו א באקאנטן גוי. מורא האבנדיק אז די דייטשן וועלן אונז זוכן, האט ער אונז אייט-געבעט אויפן אויוון אין גוט פארדעקט און פארשטעלט. אז עס זאל קיין פארדאכט נישט פאלן. און ווירקלעך איז אזוי געווען: אין מיטן נאכט האט מען אנגעקלאפט אין טיר און עטלעכע פון די ס.ס. האבן זיך נאכגעפרעגט אויף אונז, דער גוי האט געענטפערט גאנץ אימשולדיק, אז ער ווייס נישט פון וואס צו זאגן.

על פי נס האבן ווי אין שטוב נישט געזוכט און זענען אוועק. אבער עס איז קלאר געווען, אז דא איז פאר אונדז קיין ארט גיט, און נאך אין דער זעלבער נאכט האבן מיר פארלאזן אונדזער באהעלטעניש און ארויס אין אונדזער וואנדערוועג. אין די נעכט האבן מיר געוואנדערט און ביי טאג זיך אויסבאהאלטן אין די וועלדער. ביז מיר זענען אנגעקומען אין האראדאק. עס איז נאך געווען פינצטערלעך אין מיר האבן אנגעקלאפט אין דער ערשטער יידישער טיר. וואס מיר האבן געטראפן. אבער די טיר האט זיך פאר אונדז נישט געעפנט. אין גאס האבן זיך שוין געזען יידן מיט סלטים אונטער די ארעמס. גייענדיק געמיטלעך אין בית־מדרש דאווענען. אזוי ווי אין די אמאליקע יארן. אבער קיינער האט זיך אויף אונדז נישט אומגעקוקט. זיי האבן מורא געהאט אונדז אריינצולאזן אין א שטוב אויף אפרו און דעם הונגער צו שטילן.

זענען מיר אוועק צוריק אין וואלד און אפגעווארט דעם טאג און אין אונט — זיך אומגעקערט צוריק אין האראדאק. נאך פון מאלאדעטשנער זייט. אבער אויך דא האט מען אונדז תחילה נישט געוואלט אריינלאזן. ערשט נאך תחנונים האבן די גבאים פון שטעטל איינגעשטימט אונדז צו לאזן איבערנעכטיקן איין נאכט אין א ליידיקער שטוב. אין פארטאג זענען מיר אוועק אין לעבעדווע. דא האבן מיר דווקא אנגעטראפן אויף א ווארעמער באציונג. זיי האבן אונדז געשטיצט מיט וואס זיי האבן נאך געקאנט און אפילו צוגעשריבן צו דער קהילה. דערווייל איז אונדזער ראקאווער גרופע גרעסער געווארן ביז עלף מאן: איך. נחום גרינהאלץ. יוסף דינחס. וועלוועל קאפלאן, אליעזר מאצאנאוו. מין ברודער פייווע און נאך א פאך. אין עטלעכע טעג נאך מיין אנקומען. האט מען מיך צוגענומען אויף ארבעט אין קראסנע. צוזאמען מיט נאך פופציק לעבעדווער בחורים. אויך דא האט מיך דער לעבעדווער יודנראט געשטיצט מיט ברויט אזוי ווי די איבעריקע פופציק.

עס האט אבער לאנג נישט געדויערט און אלע יידישע קהילות אין אונדזער געגענט זענען פארניכטעט געווארן: לעבעדווע. קראסנע. קורעניטש. מאלאדעטשנע און נאך אין נאך — אלץ איז חרוב און מוחרב געווארן. נאך איינצלנע שרידים יחידים האבן געבלאנדעט אזוי ווי מיר איבער די וועגן. זוכנדיק אן ארט אויסצובאהאלטן זיך פון דעם שונאם אויגן.

אגב — אין קראסנער לאגער האט זיך געפינען דער לעצטער ראקאווער רב — ר' ישראל האלפערין. וואו ער איז. ווייזט אויס. אומגעקומען צוזאמען מיט אלע קראסנער יידן ח.נ.צ.ב.ה.

איך. דערציילט ווייטער פאנולאנסקי. האב נישט געווארט אויף דער לעצטער מינוט און בין ווידער אנשלאפן אין וואלד און פון דארט צו מיינעם א באקאנטן גוי אין דוברוי. דארט בין איך אפגעווען די גאנצע צייט ביז דער באפרייאונג.

באלד ווי די רוסן האבן באפרייט אונדזער געגענט, בין איך ארויס פון מין

באהעלטעניש און זיך געלאזט קיין ראקאו. די הייזער זענען נאך געשטאנען, אבער ליידיקע — פוסטע. איך די גויים וואס האבן זיך אין זיי באזעצט, זענען זיך צילאפן אויס מורא פאר אינדזער נקמה. און א טויטע שטילקייט, ווי אין א בית-עולם, האט געהערשט ארום.

איך האב שוין דארט געפינען נאך עטלעכע פון די ראקאווער פארטיזאנער, אין צוזאמען זענען מיר געגאנגען קודם כל באזוכן דעם פלאץ פון בית-מדרש. מיר האבן דערוועג פאר זיך א גרויסע קופע אש אויסגעמישט מיט נאך גישט אין גאנצן פארברענטע ביינער. דאס איז געבליבן פון אינדזערע טייערע און ליבסטע.

שטיל ווי אבליס, זענען מיר געשטאנען נעבן דעם איינציקן שריד פון אלץ. וואס האט אמאל געהייסן "ראקאו" און געלאזן די טרערן זאלן רינען און איינגעזאפט ווערן אין דער ערד וואס האט איינגעזאפט אין זיך זייער בלוט...

ווען דער פוילישער גלח האט זיך דערוואסט אן מיר זענען געקומען. האט ער געטיקט רופן נאך אונדז און געפרעגט וואס קאן ער טאן פאר אונדז.

"מיר פארלאנגען פון דיר נאר איין זאך, — האבן מיר אים געזאגט — אז דו וואלט אויסרופן זונטיק אין קלויסטער, אז מען זאל אונדז אומקערן אלץ וואס די גויים האבן צוגערויבט אין די יידישע הייזער..."

ער האט. ווייזט אויס, יא אזוי געטאן. אבער אויסער איינעם, וואס האט אונדז אפגעבראכט ר' מיכל אלפעראוויטשעס א פוטער. האט זיך קיינער נישט אפגערופן. דעם כוטער האבן מיר פארקויפט און פאר דעם געלט געשטעלט א מצבה אויף דעם ארט פון די קופע אש. די מצבה האט געקריצט א קריסט, וועלכער האט געקאנט די מלאכה. נייר האבן זיך אלע פאטאגראפירט ביי דער מצבה. פארלאזן אויף אייביק אינדזער געבורטס-ארט און אוועק אין מינסק.

דא האבן מיר זיך דערוואסט, אז מאלעהאט, וועלכער איז געווען דער פאליציי-קאמענדאנט אין ראקאו, איז ארעסטירט. זיינערצייט האט ער דער יידישער באפעלקער-הרג אנגעטאן א סך צרות און זיי פארביטערט דאס לעבן.

ער האט זיך נישט אפגעהאלטן אויך פון מיאוסע מעשים קעגן יידישע פרויען. פון צייט צו צייט האט ער זיך נוהג געווען צו לאזן רופן צו זיך פון די שענסטע יידישע מיידלעך און זיי שענדן.

מיר האבן דאס נישט פארגעסן. און ווען מיר האבן זיך מיט אים באגעגנט אין מינסקער טורמע, האט ער אזוי תמואטע אומשולדיק אויסגעשטרעקט זיין האנט צו דודל גרינהאלץ, וועלכער איז געווען מיט אונדז, ווי צו אן אלטן באקאנטן. דודל האט אים אראפגעלאזן צוויי פעטש אין באק און מיר זענען אוועק.

נאך עטוואס פון דעם אומוקוביטאג

מען האָט אונדז דערציילט, אז חנה מילשטיין האָט זיך איינגעגעבן צו אַנטלויפן פון ראַקאָו און זי איז געקומען אין דאָרף ראַי. ווי זי פלעגט יאָרן לאַנג אַרויספאַרן אויף דאָטשע, מיינענדיק אז אירע באַקאַנטע גוים וועלן איר העלפן אויסבאהאלטן זיך. אבער די גוים האָבן באלד געמאלדן וועגן איר די ס.ס. און זיי האָבן איר געבראַכט נאָך אין דעם זעלבן טאָג פון דער השמדה צוריק אין ראַקאָו און אַריינגעוואָרפן לעבעדיקערהייט אין פייער. גוים האָבן דערציילט, אַז זי איז געשטאַנען שטאַלץ און זי האָט נאָך באוויזן אויסצורופן: „געדענקט איר מנוולים, היינט ברענט איר אונדז — מאָרגען וועט מען ברענען אייך!“

דערציילט נחום גרינהאלץ:

איך בין געווען צווישן די 112, וועלכע מען האָט געפירט צום שיסן. מיר האָט זיך אַבער איינגעגעבן צו אַנטלויפן אין מיטן וועג. זיי האָבן, אמת, נאָכגעשאַסן אויף מיר. אַבער נישט געטראָפן. און איך בין אַריינגעלאָפן אין אַדערבייאַקן וואַלד. דאָרט בין איך אָפּגעווען איבער נאָכט און אינדערפרי האָב איך זיך אומגעקערט צוריק אַהיים. וואו איך בין געווען ביז אין דעם טאָג פון אומקום — אין צווייטן פעברואַר 1942.

איך מיט מיין פריינט שמואל גרינהאַלץ האָבן אין יענעם טאָג געאַרבעט אין דער פוילישער שול. און אַט איז צוגעגאַנגען צו אונדז דער סטאַראַזש פון דער שולע און געזאָגט: די דייטשן האָבן אַרומגערינגלט דאָס שטעטל. און, ווי איך האָב געהערט וועלן זיי היינט אומברענגען אַלע יידן אין שטעטל. מיין עצה איז דעריבער, אַז איר זאָלט באלד אַנטלויפן פון דאנען.

מיר האָבן גלייך פאַרלאָזן די אַרבעט און זיך פאַרשלאָסן אין בית־כסא פון דער שולע, וועלכער איז געשטאַנען אין מיטן פעלד. דורך די שפּאַלטן האָבן מיר נאָכגע־רוקט און געזען ווי די דייטשן רינגלען אַרום דאָס שטעטל מיט מאַשינען־געווער. שפּע־טער צו האָבן מיר שוין געזען די פלאמען פון דער ברענענדיקער געטא, און די געשרייען פון די אימשולדיקע קרבנות זענען דערגאַנגען צו אינדז און אונדזער באַהעלטעניש. יענער טאָג איז געווען אַ קאַלט־פּראָסטיקער. און דער ציטער, דער פחד האָט נאָך מער געשטאַרקט די קעלט. זענען מיר געזעסן פאַרשטיינערטע און נישט געוואוסט וואָס מיט אונדז טוט זיך. מיר האָבן קיין וואָרט נישט אויסגעזעצט צווישן זיך. ערשט ווען עס איז נאכט געוואָרן האָבן מיר זיך אַרויסגערוקט פון אונדזער באַהעלטעניש און שטילערהייט צייגן צום סטאַראַזש אין שטוב. דא האָבן מיר עפעס איבערגעביסן, און נאָכדעם ווי דער סטאַראַזש האָט אונדז באַוויזן דעם וועג, זענען מיר אוועק אין דער נאָכט אריין מיטן צוועק אַנצוקומען קיין האראדאק.

עס איז געווען אַ קאַלטע, פינצטערע נאָכט, און מיר זענען געגאַנגען און געבלאָג־

דזשעט. ערשט נאך א 3—4 שעה גיין זענען מיר אנגעקומען אין א באקאנט דארף. מיר זענען אריין צום ערשטן גוי וואס מיר האבן געטראפן. ווייזט זיך ארויס, אז ער קאן אונדז מיר האבן ביי אים עפעס צוגעביסן, געטרוקען א גלאז ווארעמע טיי אין — ווידער ארויס אין וועג. ארום 4 א זיגער ביי טאג זענען מיר אנגעקומען אין האראדאק.

אויס מורא פאר די רייטשן האבן אונדז די דארטיקע יידן אפילו נישט אריינגעלאזן אין א שטוב, און מיר זענען אוועק קיין לעבעדווע. אבער אויך דא האבן מיר נישט נעקאנט פארבלייבן, און אין פינף טעג ארום נאכדעם ווי מיר זענען אהין אנגעקומען האט מען אונדז ארויסגעשיקט קיין ווילייקע. דא האבן מיר צופעליק אנגעטראפן א ראקאווער יידן וועלכער האט שוין געווינט אין ווילייקע א סך יארן. ער האט אונדז אריינגענומען ביי זיך אין שטוב, געגעבן עסן און טרינקען. אבער אין א פאר טעג ארום האבן מיר אויך פון אים געמוזט אוועקגיין. ביז מיר זענען אנגעקומען קיין קורענעץ. דא איז נאך קיין געטא נישט געווען און יידן זענען געשיקט געווארן אויף ארבעט אין פארשידענע טלעצער, אונדז האט מען געשיקט קיין לינקעוויץ. דאס איז געווען א גרויסער הויף. די פארוואלטער זענען געווען האלענדישע קריסטן, און זיי האבן זיך צו אונדז באצויגן נישט ערגער ווי צו די איבעריקע ארבעטער — גויים. צוזאמען זענען מיר דארטן געווען א 20 יידישע בחורים, אמעריסטן פון קורעניץ, איינער פון מאלאדעטשע, איינער פון ווילייקע און מיר צוויי פון ראקאו.

א נייער פאקטאר — כארטיזאנער

אין יענער צייט האבן זיך שוין אנגעהויבן צו גרופירן אין די וועלדער שטארקערע אפטיילונגען פון רוסישע פארטיזאנער.

אפלאנגען פון זייער טעטיקייט זענען דערגאנגען צו אונדז אין לאגער — זיי פלעגן אנפאלן, אונטערצינדן און חרוב מאכן אלץ וואס זיי האבן נאך געקאנט; זיי האבן ארגאניזירט אנפאלן אויף פאליציי־סטאנציעס און ס.ס. איינמאל זענען זיי אין מיטן טאג באפאלן אויך אונדזער ארבעטס־לאגער. פאר אונדז יידן איז דאס געווען א סיגנאל! מיר האבן שוין נישט געקאנט בלייבן רואיק ווי ביז איצט און ווארטן אויפן טויט. אין דער צייט, וואס דא נעבן אונדז געפינען זיך פארטיזאנער וואס קעמפן אפן אין פריי קעגן דעם שונא. האבן מיר באשלאסן צו אנטלויפן, און אין איינעם אן אונט האבן מיר זיך ארויסגעגעבעט פון דעם לאגער און אנטלאפן אין וואלד, ווי מיר האבן זיך געטראפן מיט א שטארקער רוסישער פארטיזאנישער גרופע מיטן נאמען "מסטיט" (נקמה). זיי האבן אונדז גערן אריינגענומען אין זייער אפטיילונג. עס האט נישט לאנג געדויערט און מיר האבן זיך מיט זיי איינגעלעבט. צוזאמען מיט זיי אויסגעפירט פארשידענע אנפאלן, און טערגעריסן באן־ליניעס, באמבארדירט באן־צוגן, וואס האבן געפירט מיליטער אויפן כראנט. אין איינעם א טאג האט מען מיר מיט נאך א יידישן פארטיזאן געשיקט קיין

ווילייקע איינצוקויפן געווער (עס איז דאן אָנגעכאנגען אַ גרויסער האַנדל מיט געווער.
וועלכע די גויים פלעגן איינקויפן ביי די דייטשן און עס פארקויפן די פארטיזאנער).
צופעליק זענען מיר אָנגעקומען אין ווילייקע אַ פאַר טעג פאַר דעם חורבן פון
דער יידישער קהילה און זייער פילקאמען אומקום.

מיר האבן נאך באוויזן איינצוקויפן געווער און איינפאַכן עס אין זעק, און פלוצלונג
איז דאס שטעטל אַרומגערינגלט געווארן פון אַ ס.ס. אָפּטיילונג, און ווי אומעטום איז
אין משך פון אַ פאַר שעה די גאנצע יידישע קהילה פון ווילייקע אומגעקומען און פאַר-
ניכטעט געווארן. מיין חבר, וואָס האָט זיך דאן געפינען אין שטעטל איז אומגעקומען
צוזאמען מיט אלע, מיר האָט אויך דאָס מאָל דאָס מזל אויסגעהיט: איך האָב זיך אויס-
באהאלטן אויף אַ דאָך פון אַ שולע, וואו איך בין אָפּגעלעגן ביזן אָונט, און דאן אַראָפּ
און אַוועק צוריק אין וואַלד. איך האָב מיט זיך געהאַט אַ גאָנצן און אַ האַנטגראַנאַט.
האָב איך געהאַט כאַשלאָסן מיט דעם צו קעמפן ביזן סוף, און לעבעריקערהייט זיך נישט
איבערגעבן.

אלס פארטיזאנער האָט מען מיך געלערנט, אַז די ערשטע זאך וואָס עס פאָדערט
זיך פון אים איז — דרייסטיקייט און אונערשראָקנהייט! אַט די לערע איז איצט מיר
שטאַרק צווייג געקומען. אין האַלבער נאַכט בין איך אָנגעקומען אין אַ דאָרף, איך האָב
אָנגעקלאָפט אין דער ערשטער טיר, וואָס עס האָט זיך מיר געטראָפן, און צום גוי, וואָס
האָט מיר געעפנט, האָב איך אויסגעשטרעקט דער גאָנצן און געפאָדערט ער זאָל באלד
איינשפּאַנען דאָס פערד און מיר אָפּפירן אין וואַלד צו מיין אָפּטיילונג, דער גוי האָט
נישט באוויזן קיין שום ווידערשטאַנד, ער האָט מיר צוגעפירט ביז סטאַרינקא, אַ דאָרף
וואָס האָט זיך געפינען אינגאָנצן אין די הענט פון פארטיזאנער, און די דייטשן האָבן
ממש מורא געהאַט אַהין אַריינצוקומען, זיי האָבן מיך געקענט, איך האָב זיי דערציילט
אלץ וואָס מיט מיר האָט פאַסירט, און זיי האָבן מיך אויפגענומען ווי פריינטלעכע ברידער.

ביי זיי האָב איך אָפּגערוט אַ פאַר טעג און זיך אומגעקערט אין מיין אָפּטיילונג,
און ווידער בין איך אַריין אין דער אַרבעט, דערווייל זענען אונזערע פאַרבינדונגען מיט
מאַסקווע געוואָרן אַלץ שטאַרקער, מיר האָבן פון זיי באַקומען אַ סך געווער און אינסטרוק-
טאָרן, אויך צייטונגען פלעגן אַנקומען צו אונדז פון מאַסקווע, מיר האָבן געהאַט אַ
ראַדיאָ-פאַרכינדונג, דורך וועלכע מיר האָבן זיי אריבערגעשיקט ידיעות און באַקומען
צוריק אינסטרוקציעס און באַפעלן, און די קליינע ביו איצט צעוואַרפענע גרופעס פון
פארטיזאנער, האָבן זיך מיט דער צייט אָרגאַניזירט אין פּאָלקן און געשאפן אַ רעגולער
מיליטער, וועלכע קעמפט קעגן דעם שונא הינטערן פראַנט.

די געגנט אין וועלכע מיר האָבן זיך געפינען האָט געהייסן נאָליבאָקער פרשע.
די וועלדער אַרום האָבן זיך געצויגן אויף געוואַלדיקע שטרעקעס, מען האָט געקאַנט
אַריבער דורך זיי ביו מאַסקווע, אויסמיידנדיק דעם פראַנט, אין יוני 1943 האָט מען

רייך געשיקט צוזאמען מיט נאך א גאנצער גרופע קיין מאסקווע אויף א ספעציעלן קורס פון פארטיזאנען-קאמף הינטערן פראנט. דער וועג ביו מאסקווע האבן מיר געמאכט אויף פירן. דארטן בין איך אפגעווען 2 חדשים. צוריק האבן מיר זיך אומגעקערט מיט דעם זעלבן וועג וואס מיר זענען געקומען ביו דעם דארף בוגומיל אויף דער בערעזינע. דאס איז געווען א געגנט פון געדיכטע וועלדער, ווו קיין מענטשנס פוס האט נאך נישט בא-
טרעטן. אן אידעאלער ארט פאר פארטיזאנער. דארטן האט זיך קאנסטרואירט א פאלק פון 400 מאן. געווער און אמוניציע האבן מיר באקומען גענוג. מיט דער צייט האבן מיר ווארטן אויסגעבויט א לופט-פלאץ און די רוסישע עראפלאנען פלעגן צוקומען אהין, זיך אראפלאזן און ברענגען געווער אין מענטשן.

מיר האבן געארבעט כמעט אומגעשטערט. זייענדיק זיכער אז די דייטשן וועלן ניימאל נישט דערגיין ווו מיר געפינען זיך.

ווייט זיך אבער ארויס. אז זיי האבן זיך יא דערוואוסט פון אינזידן. און אין איינעם א טאג האבן מיר פלוצלונג דערפילט. אז זיי רינגלען אונז ארום. עס האט זיך אנגע-
הויבן א שטארקע שיסעריי. וועלכע האט געדויערט א טאג צייט. נאך וועלכע די רייטשן האבן אפגעטרעטן איבערלאזנדיק א סך געהרגעטע און פארוואונדערטע. פון דאן אן האבן מיר נאך מער פארשטארקט אונדזער טעטיקייט. וועלכע איז דערגאנגען ביו ווילנע. אויף אט דער גאנצער שטרעקע זענען געווען שטארק קענטיק די צייכנס פון אונדזער פארטיז-
זאנען-קאמף — מיר האבן אויפגעריסן באן-ליניעס. געברענגט ארבעטס-לאגערן. אטא-
קירט פאליציי און ס.ס. סטאנציעס אין אנגעווארפן אונדזער מירא אויף די אלע וואס האבן מיטגעארבעט מיט די דייטשן. אין אט דעם אלעם זענען זייער סעטיק געווען און זיך אויסגעצייכנט די יידישע פארטיזאנער, וועלכע זענען געשטויסן געווען צו דעם דורך דעם געפיל פון נקמה פאר דאס פארגאסענע יידיש בלוט.

אין אט איז געקומען דער מאנאט מאי 1944. ווען דאס רוסישע מיליטער האט אפגערייניקט גאנץ רוסלאנד פון דעם שונא. דאן איז אויך אונדזער געגנט באפרייט געווארן. די מערסטע טייל פון די פארטיזאנער האבן זיך אנגעשלאסן אן דעם רעגולערן זיגבארן רוסישן מיליטער. איך בין אריבער אין מינסק, ווו איך בין אפגעווען א יאר צייט. פון וואנען איך בין אריבער אין לאדז. פון דארטן — קיין דייטשלאנד און איסטאליע. און אין יאר 1947 בין איך אנגעקומען אין ארץ-ישראל.

אויף די חורבות פון ראקאו

זליק קאסט

זומער 1944. ראקאו און איר אומגעגנט זענען ערשט באפרייט געווארן פון דעם סטא. ווי איינער פון די איבערגעבליבענע, נאך צוויי יאָר פאַרטיזאַנשציןע אין די וועלדער האב איך גלייך מיט אלעמען אפגעקאטעמט פריי און געזאפט אין זיך די לופט וואס האט געשמעקט מיט זומער און באפרייאונג. אבער אַט די באפרייאונגס־פרייד האט נישט לאנג געדויערט. פלוצלינג האט מיך באהערשט א געפיל פון עלנטקייט און בענקע־ניש. איך האב מיט אַלע מינע גלידער דערפילט דעם גרוילעכן — גרויאמען אמת — איך בין עלנט ווי א שטיין! אַלע מינע אייגענע זענען אומגעקומען און נישטאָ שוין מער. אלץ אין מיר האט געטריען — פאַרלאז דעם אָרט וואו זייער בלוט איז פאַרגאַסן געוואָרן. אבער איידער איך גיי אַוועק פון דאָנען אויף אייביק האט זיך מיר געוואלט באַזוכן און א קוק טאָן דעם לעצטן מאל אויף די חורבות פון מיין געבורטס־שטעטל.

איך האב געוואוסט אַלץ וואָס זי האט איבערגעליטן ביז דעם לעצטן פיגצטערן טאָג; איך בין געווען צווישן די געציילטע, וואס האבן זיך געראטעוועט און אַנטלאָפן איז וואָלד צו די פאַרטיזאַנער. עס איז געווען אַ שיינער זומער־דיקער טאָג, און זיצנדיק אַזוי אויפן וואָגן, וועלכער האט מיך געפירט צו מיין חרוב געווארענע אויסגעקוילעט ים־שטעטל. האב איך זיך פאַרטראַכט, און פאַר מינע אויגן זענען פאַרבייגעגאַנגען זכרונות פון מיין יוגנט: אַקטאָבער 1917, איך זע זיך צווישן נאָך הונדערטער ראַקאווער יידישער יוגנט מאַרשירנדיק אונטער די קלאַנגען פון מאַרסיליעזע, וועלכע איז געשפילט געוואָרן פון אַ מיליטערישן אַרקעסטער. דאָס הארץ האט געקלאַפט שטאַרק און איז פול געווען מיט געפילן; אַזוי ווי די כוואַליעס פון ים האט דאָס גאַנצע שטעטל געברויזט צוזאַמען מיט אונז און מאַרשירנדע, די קלאַנגען פון דעם אַרקעסטער האָבן געגאַסן אין די הערצער פון אַלעמען גרויסע האַפּענונגען; מען האט געוואַנען פון אַ נייער וועלט וואָס וועט אויפשטיין, אַ נייע גוטע וועלט אין וועלכע עס וועט זיין אַן אָרט אויך פאַר מיין פאַרפֿיניקט אומגליקלעך פּאָלק. אַ ווי גיך די אילויע איז צורונגען! די וועלט איז געבליבן די זעלבע, אבער אין דער וועלט פעלט נאָר איינע — מיין יידיש פּאָלק. זי איז אויסגעקוילעט געוואָרן, און איך פאַר איצט באַזוכן איינעם פון אירע קברים...

אין אט בין איך אין ראקאו. זי איז אינגאנצן פארברענט. בלויז דער ברעג פון ווילנער גאס איז געבליבן גאנץ. דארטן געפינ איך חלל איידלמאן אין נאך עטלעכע בחורים. געוועזענע פארטיזאנער. עס גייען פארביי היפשע עטלעכע מינוטן אין קיינער קען קיין ווארט נישט אויסריידן. עס האט געוויינט דאס הארץ אין מיר זענען געזעסן שטים און געקוקט אויף די חורבות.

איידלמאן פרעגט מיך מיטאמאל אויב איך וועל זען צוויי שקצים — גאליצקי. דעם שניידערס זין. וועלכע האבן אנטויל גענומען אין דער פארניכטיג פון ראקאווער יידן. זיי האבן זיי געכאפט אין ארעסטירט, זיצן זיי איצט אין גמיע און ווארסן אויף זייער אורטייל.

„ניין. האב איך געזאגט. מחל דעם פארנעניגן צו זען זיי. מיר גייען צוזאמען צום מארק־פלאץ. דא איז געווען דער צענטער פון שטעטל. פון דאנען האבן דורות יידן געציגן חיונה: מאנטיק האט דא גירוישט אין געלעבט. און איצט הערשט ארום אונדז א טויטע שטילקייט.

קיינער נישטא! און ווי מיר זענען נישט פארהארטעוועט געווארן אין די פאר יאָר פון פארטיזאנשיניע אין די וועלדער. גיסן זיך ווידער טרערן פון די אייגן. מיר וויינען און מיט אונדז וויינען מיט די קופעס ערד און די שטיינער פון אונדזער חרוב געווארענעם שטעטל.

מיר באגעגענען זיך מיט אַרטיקע מעשצאנעס. זיי באגריסן אונדז מיט „א דויער דאברו“ ווי אלטע באקאנטע שכנים. אָכער אויף זייערע פנימער איז צי זען זייער ערשטוינונג. וואָס מען זעט נאָך ווידער יידן אין דעם אָרט.

מיר קומען צום שול־הויף. אַ שנידער גייט אונדז אריבער. דא זענען געשטאנען די בחי־מדרשים — דער „אלטער“ און דער „גייער“. זייערע ווענט האבן איינגעזאפט אין זיך די תפילות פון דורות יידן און זייער געבעט פאר גאט; דא האט מען געפייערט „שמחת־תורה“ מיט הקפות און טענץ. די לעצטע יאָרן פארן „מבול“ האט די ציוניסטישע יוגנט אָגעפילט אַ גייעס אינהאלט די סייערונגען פון שמחת־תורה. און צווישן איין הקפה און דער צווייטער געוונגען „משירי ציון“. דערביי איז געשטאנען די „חסידישע שטובל“. דא האט געהערשט ר' יושע דער בייגל־בעקער — שבת צווישן מנחה און מערב פלעגט ער דא מיט ווינע חסידים פראָווען „שלש־סעודות“ און געוונגען חסידישע נגונים. און כטוב לבם ביין אוועק אין אַ רקודל. אַ חסידישן רקודל. און די גאס אַרום האט זיך ממש געהויבן.

אנטקעגן איז געשטאנען די „קאלטע שול“. שבת האָט זיך שטענדיק געהערט פון דאנען דער קול פון פייווע איצט דער קצב. ער האט געהאט די חוקה אַלס בעלי־קורא. און וויין באַשטימע האט זיך צעטראָגן העט ווייט אויסער דעם בית־מדרש. ווען איז דאָס געווען? נאָך מיט 5-4 יאָר צוריק האט דא געהערשט אַ רייך. שיינ יידיש לעבן. און איצט?

א בארג אש. און מיר שטייען אויף די חורבות פון אט דעם הייליקן ארט און קיין זכר איז שוין נישטא צו די אלע, וואס האבן אנגעפילט דעם ארט מיט זייערע תפילות און תורה. דא איז דער מקום ההריגה! און אין דער לופט טראגן זיך נאך ארום די געשרייען פון די לעבעדיק פארברענטע צום טויט! דא האט זיך אפגעשפילט דער לעצטער אקט פון דער בלוטיקער טראגדיע פון ראקאווער יידן. ארום האבן זיך נאך געוואלגערט נישט פארברענטע בינער...

מיר זענען שטיל געשטאנען און זיך מתיחד געווען מיט דעם זכר פון די הייליקע. איך האב געזאגט קדיש נאכן זכר פון מיין שוועסטער און איר פאמיליע. מיר פארלאזן דעם פלאץ און גייען ווייטער. אט איז בוקערקע. דא בין איך גע- בורן געווארן; דא זענען אריבער מייע קינדער און יוגנט-יארן. פון מיין קינדהייט אן האב איך איינגעזאפט אין זיך די לופט פון די הייזער. די פריזבעס און דעם חן פון די בוקערקע שווארצאויגעוודיקע טעכטער. דא אויף די ואניקעס וואס נעבן די הייזער זענען זיי אזוי געזעסן אין די זומער-אונטן און געחלומט זייערע חלומות אין שוין פון דער לבנה. א, איר שווארצאויגעוודיקע טעכטער פון בוקערקע, ווו זייט איר ?

*

צום סוף פון אונדזער שפאציר געפינען מיר זיך אויפן בית-עולם. אויך דא איז אלץ חרוב. א סך מצבות האבן די גוים צעשלעפט; דער צוים ארום האלט ביים איינפאלן און דער טויער הענגט אויף איין זאוועסע. נאך א יאר צוויי און עס וועט צו דעם אויך קיין זכר נישט בלייבן. מיט א צעבראכן הארץ פארלאזן מיר דעם ארט וואס איז אמאל געווען אונדזער באליבט שטעטל און געזעגענען זיך מיט דעם אויף אייביק.

יְקָרֵינוּ

זִכְרוֹ

וּקְדוּשָׁינוּ אֱנָשִׁי

קְהִילַת

רֵאקוֹב

(גליל וילנה)

אֲשֶׁר נִהְרָגוּ וְנִשְׁרָפוּ וְנִקְבְּרוּ חַיִּים
עַיִּי הַנֶּאֱצִים הַטְּמָאִים וְגִרּוּדֵיהֶם
בְּיוֹם י"ז בְּשַׁבַּט תש"ב

כְּבוֹד לזִכְרָם

הַמְנַעִיחִים

יוֹצְאֵי רֵאקוֹב
בִּישְׂרָאֵל וּבְגוֹלָה

תַּנְצִב"ה

אוברזנסקי היה מינה
 אוברזנסקי יוסף
 אוברזנסקי מרים — אשתו
 אוברזנסקי אברהם — בנם
 אוגטרשיץ יעקב
 אוגטרשיץ משה — הניה אשתו
 אוגטרשיץ חיים
 אלפרוביץ מנדל
 אלפרוביץ שפרה — אשתו
 אלפרוביץ רבקה — בתם
 ליוזר הירשל — בנם
 אלפרוביץ בנימין מיכאל
 אלפרוביץ קלמן
 אלפרוביץ שמואל — בנו
 אלפרוביץ מלכה — אשתו
 אלפרוביץ ליכל — בנם
 אלפרוביץ משה — בנם
 אלפרוביץ מרישה — בתם
 אלפרוביץ שלום
 אלפרוביץ סוניה — אשתו
 אלפרוביץ משה
 אלפרוביץ אברהם
 אבנציק משה יצחק
 אבנציק חיה — אשתו
 אבנציק נח אריה — בנם
 אבנציק איטקה — אשתו
 אירלמן יחזקאל
 אירלמן שרה רבקה — אשתו
 אירלמן שלמה — בנם
 אירלמן חיים משה — בנם
 אירלמן מרים — בתם
 אוזלני רישה
 אוזלני כלומה
 אוזלני מיכלה — בתם

ביכמן אריה
 ביכמן בתיה — אשתו
 ברקמן רחל
 ביכמן רבקה — בתה
 ברקמן חנה — בתה
 בוטביניק חיים
 בוטביניק אלפרוביץ לאה — אשתו
 בוטביניק אלפרוביץ שרה — בתם
 בוטביניק זאב
 בוטביניק בילה — אשתו

בֹּטְכִינִיק אֱלִיעֶזֶר
 בֹּטְכִינִיק נַחֲמָה — אִשְׁתִּי
 בֹּטְכִינִיק יִצְחָק — בִּנְיָם
 בֹּטְכִינִיק פֶּשֶׁקָה
 בֹּטְכִינִיק יְהוּדִית
 בֹּטְכִינִיק מִרְדְּכִי
 בֹּטְכִינִיק לִוי
 בֹּטְכִינִיק אֵדֶל וְאִשְׁתִּי
 בֹּטְכִינִיק — אִשְׁתִּי
 בֹּטְכִינִיק שְׂאוֹל — בִּנְיָם
 בֹּטְכִינִיק — בְּתָם
 בֹּטְכִינִיק שֶׁרָה
 בֹּטְכִינִיק חַיה
 בֹּטְכִינִיק אַבֶּא
 בֹּטְכִינִיק פֶּרֶלָה — אִשְׁתִּי וּבְנֵיהֶם
 בֹּטְכִינִיק לִיבָה
 בֹּטְכִינִיק מֵרִים — אִשְׁתִּי
 בֹּטְכִינִיק שְׂמוּאֵל
 בֹּטְכִינִיק סְטִישֶׁץ — אִשְׁתִּי וּבְנֵיהֶם
 בֹּטְכִינִיק הַנְדֵּל
 בֹּטְכִינִיק לֵשָׁה — אִשְׁתִּי
 בֹּטְכִינִיק חַסִּיה — בְּתָם
 בֹּטְכִינִיק קִדְמוֹן
 בֹּטְכִינִיק דְּנִצִּיה
 בֹּטְכִינִיק חֲנָה — בְּתָם
 בֹּטְכִינִיק אַבְרָהָם
 בֹּטְכִינִיק אִיטֶה־רַחֵל — אִשְׁתִּי
 בֹּטְכִינִיק אֶסְתֵּר — בְּתָם
 בֹּטְכִינִיק לִיבָה
 בֹּטְכִינִיק אַמְרָהָם — בִּנְיָם
 בֹּטְכִינִיק חַיִּים
 בֹּטְכִינִיק לָאָה — אִשְׁתִּי
 בֹּטְכִינִיק שֶׁרָה — בְּתָם
 בִּרְנֶשְׁטִיין פִּיטֵל
 בִּרְנֶשְׁטִיין לָאָה — אִשְׁתִּי
 בִּרְנֶשְׁטִיין זֶלְטָקָה — בְּתָם
 בִּרְנֶשְׁטִיין שְׁלֵמָה — בִּנְיָם
 (נִסְפָּה בְּשָׁבִי הַגֵּרְמָנִים)
 בִּרְנֶשְׁטִיין רַחֵל — בְּתָם
 בִּרְנֶשְׁטִיין מַלְכָּה — בְּתָהּ שֶׁל רַחֵל
 בִּרְקֹבִיץ אֲרִיה

ברקובין שרה — אשתו
ברקובין אסתר — בתה
ברקובין אברהם — בנם
ברמן ברל
ברמן הינדא — אשתו
ביטלובוויץ יעקב, אשתו וכתם
ברמן ראובן
ברמן בילד — אשתו

גוטלובובין צבי
גוטלובובין לאה — אשתו
גוטלובובין יהואל — בנם
גוטלובובין חיים — בנם
גוטלובובין זליק
גוטלובובין ינטה — אשתו וכתם
גרינהולץ פנחס
גוטין — גרינהולץ משה — בתו
גוטין — אסתר — בתה
גרינהולץ מרדכי
גרינהולץ חנה — בתו
גרינהולץ ברכה — בתו
גרינהולץ משה
גרינהולץ אסתר — אשתו
גרינהולץ גוטל — בנם
גרינהולץ אברהם — בנם
גרינהולץ בן-ציון
(נפסד במינסק)
גרינהולץ רובי

(נפסד במינסק)
גרינהולץ מלכה
גרינהולץ חיים — בנה
גרינהולץ שמואל — בנה
גרינהולץ אליהו
גינזבורג משה
גינזבורג בנימין — בנה
גינזבורג צבי — בנה
גינזבורג שלמה
גינזבורג איסהל'אה — אשתו
גינזבורג פרומה — בתם
גינזבורג הנך — בנם
גולדשמיט יוסף
גולדשמיט שושנה — אשתו
גולדשמיט מרדכי — בנם
גולדשמיט רוב — בנם
גולדשמיט ברוך — בנם

גולדשטיין כהנאבין עטל
גולדשטיין קחת — בעלה
גולדשטיין מרים — בתם
גולדשטיין שמעון — בנם
גולדשטיין חלה — בתם
גורמן יוסף
גורמן רחל
גורמן אלטה
גולדבין בתיה
גולדבין חיה — בתה
גולדבין בתיה — בתה
גולדבין נתמיה — בנה
גינבורג יחיאל ברל
גינבורג — אשתו
גינבורג חיים — בנם
גינבורג רחל — בתם
גלזר יעקב
גלזר דבורה — אשתו
גלזר שמואל — בנם
גלזר אליעזר — בנם
גלזר אבי
גלזר גנסיה — אשתו
גנלס פיגה אסתר
גנלס איטה — בתה

דוגין שרה
דוגין צבי — בנה
דוגין רחביה — בנה
דיקשטיין מתתיהו
דיקשטיין פיגה טובה — אשתו
דיקשטיין גיטה — בתם
דיקשטיין זאב — בנם
דיקשטיין רוזה — בתם
הורובין מרים
הלפרין ישראל — הרב
הלפרין ליבה — אשתו ובתם
הינבורג מרדכי
הינבורג חסיה — אשתו
הינבורג אליהו — בנם
הינבורג ריצה
הובשטיין
הובשטיין גיטל — אשתו ובנם
וילקומיץ פריץ
וילקומיץ לאה — אשתו, בנם ובתם

ויצא מן הים
ויצא תנחום — בנ
ויצא חיימה — בת
ויצא בילה

ויצא מן הים

חייט אבא
חייט רבקה — אשתו
חייט סימה — בתם
חייט אלקה — בתם
חייט ברכה
חייט דבורה

טיף אליהו
טיף מרים — אשתו
טיף מרדכי — בנם
טיף גנסיה
טיף פרץ
טיף אלקה — אשתו
טיף חיימציבי — בנם
טורמן הירשל
טורמן רחל — אשתו
טורמן משה
טורמן רחל — אשתו
זבני משפחתם
ינטה ריבה (לבית מוצנוב)
בעלה זבני משפחתם
יודל איזיק החייט ואשתו
מרים — אחותו
מרשלסקי ואשתו

יצחקין אבא
יצחקין בשה פרידה — אשתו
יצחקין צבי — בנם
יצחקין חנה — בתם
יצחקין משה — בנם

יצחקין שינה — אשתו של משה
יכנס תהיהוה
יכנס משה
יכנס שינה — אשתו
יכנס נחמה — בתם
יכנס מרים — בתם
יכנס שולמית — בתם
יכנס מרדכי
יכנס שפרינצה — אשתו
יכנס חיה — בתם
יכנס חיים שמואל

כהנזכרין בילה
כהן אהרן זאב
כהן משה — אשתו
כהן חנה — בתם
כהן שינה רחל — בתם
כהן ליובה — בתם
כהן רבקה — בתם
כהן חיים הירשז — בנם
כהן חנה — אשתו
כהן יונה — בנם
כהן איווק
כהן אברהם
כהן משה
כהן שרה — אשתו
כהן דבורה — בתם
כהן יצחק — בנם
כהן שלמה — בנם
כהן יעקב
כהן פרידה צירל — אשתו
כהן אסתר — בתם

ליפשיץ יצחק
ליפשיץ רישה — אשתו
ליפשיץ חיים פיכה
ליפשיץ אלקה — אשתו
ליפשיץ שמריחו
ליפשיץ חסיה — אשתו
ליפשיץ יעקב — בנם
ליפשיץ רוב
ליפשיץ פייה — אשתו
ובני משפחתם
ליפקוביץ משה יצבי
ליפקוביץ רבקה — אשתו

ליפקוביץ תמרה — בתם
ליפקוביץ פרומה — בתם
ליפקוביץ מירה — בתם
לזין אסתר־דוכה
ליבוביץ שמעון
ליבוביץ פיצה — אשתי
ליבוביץ אברהם — בנם

מוצנוב אליעזר
מוצנוב חנה — אשתי
מוצנוב שמואל — בנם
מוצנוב חיים — בנם
מוצנוב חיים
מוצנוב רבקה — אשתי
מוצנוב דוכה — בתם
מוצנוב רודה — בתם
מונסביץ יצחק
מונסביץ לאה — אשתי
מונסביץ ירחמיאל — בנם
מונסביץ יעקב — בנם
(נספו בהורדוק)

מטליצקי טויבה
מטליצקי שמעון
מטליצקי אלקה — אשתי
מונסביץ מנשה
מונסביץ נחמה — אשתי
מונסביץ רחל — בתם
מילשטיין דוד
מילשטיין נחמה־אידלה — אשתי
מילשטיין גדליהו — בנם
מילשטיין שמריהו — בנם
מילשטיין מרדכי — בנם
מאירסון מאיר
מאירסון אטל — אשתי ובניהם
מלצר מרדכי
מלצר בילה — אשתי
מלצר יעקב — בנם
מלצר שלמה — בנם
מלצר יוסף
מלצר רבקה
מלין יצחק
מלין אסתר
מלין משה־גדליהו — בנה
מלין רחל — בתה
מלין סימה — בתה

מלון אריה — כנה

גלובצקי רבקה

גלובצקי רורח

גלובצקי חיה

גניצקי שבתאי

גניצקי כהנאביץ' דובה — אשתו

גניצקי שמעון זאב — בנם

גולסקי מוניה

גולסקי נחמה — אשתו

גולסקי נחמה — אשתו ובנותיהם

גולסקי יעקב

גולסקי מוניה — אשתו

גולסקי יצחק — בנם

גולסקי חניה — בתם

גולסקי יוסף

גולסקי גודרה — אשתו

ובני ביתם

גלוביץ אברהם חיים ואשתו

גלוביץ יוסף — בנם

גלוביץ מיכה — בנם

גלוביץ אלקה — בתם

גלוביץ בתיה' חיה

גלוביץ שלום

גלוביץ שרה

גלוביץ שרגא

גלוביץ פסיה

גלוביץ מרים

גלוביץ חנה

גלוביץ צפורה

פוזניאק איזיק

פוזניאק נח

פינקל שלום

פינקל ליבה — בתו

פינקל פסיה — בתו

פינקל מיכה

פינקל גיטל — אשתו

פינקל הירשל' שלמה

פינקל יצחק — בנו

פינקל אלקה — בתו

פינקל ליפשה — בתו

פינקל יצחק־יוסף
 פינקל חיה — אשתו ובני ביתם
 פינקל דוד
 פינקל שרה — אשתו
 פינקל אסתר — בתם
 פינקל בניה — בתם
 פינקל אסתר — בעלה ובניהם
 פינקל איטה
 פינקל אליהו — בנה
 פינקל רבקה — בתה
 פינקל סיבה
 פינקל גיטל — אשתו
 פינקל שלום — בנם
 פינקל מיכל — בתם
 פינקל ליבה
 פינקל בתיה — אשתו
 פינקל אברהם־משה
 פינקל ליבה — אשתו
 פופקין שרה־אלקה
 פופקין חיה — בתה
 פופקין חנה
 פופקין זאב — בנה
 פופקין־נטה — בתה
 פופקין יוסף — בנה
 פופקין מיכאל ואשתו
 פופקין הינדא — בתם
 פוהולנסקי יהושע־ליב
 פוהולנסקי רובה — אשתו
 פוהולנסקי משה — בנם
 פוהולנסקי רוזה — אשתו של משה
 פוהולנסקי ניסן — בנם
 פוהולנסקי בתיה — בתם
 פוהולנסקי סימה — בתם
 פוהולנסקי טמה — בתם
 פוהולנסקי זיסל — בנם
 פוהולנסקי אליעזר — בנם
 פוהולנסקי רבקה
 פוהולנסקי משה — בנה
 פוהולנסקי פיגל — בתה
 פוהולנסקי מינה
 פוהולנסקי ברוך
 פיצי'נסקי — אשתו ובתם
 פישכייק, אשתו ובני משפחתם
 פרלמן לייבה, אשתו ובניהם

פרלמן שמריהו

פרלמן פיצה

פרלמן מוסיה

צוקרמן חנה

צוקרמן איזיק

צוקרמן איטה, בעלה ובנם

צירליון

קצב דוד

קצב הינדה — אשתו

קצב שלמה — בנם

קצב יהודה — בנם

קצב נחמיה — בנם

קופמן שלמה ואשתו

קופמן חיה — אמם

קפלן פיבה

קפלן טיבל — אשתו

קפלן דבורה — בתם

קפלן לאה — בתם

קפלן משה ואשתו

קפלן צבי

קפלן ריבה — אחותו

קפלן צבי

קפלן פיצה — אשתו

קפלן אריה — בנם

קפלן לאה — בתם

קפלן שרה — בתם

קפלן צבי

קפלן סוניה — אשתו

קפלן אסנה — אמא שלו

ובני ביתם

קוברסקי, אשתו ובני משפחתם

קויפמן צבי ואשתו

קגן ריבה ימרה

קגן רחל — בתה

קרול בילה

קרול ליבה — בתה

קנטרוביץ שמריהו

קנטרוביץ ליבה — אשתו ובנם

קנטרוביץ ראובן

קנטרוביץ שרה — אשתו

קנטרוביץ הרש

אשתו ובני משפחתם

קנטרוביץ שמואל, אשתו ובתם

קנטרוביץ משה ואשתו
 קנטרוביץ יקותיאל — בנם
 קנטרוביץ סימחה — בנם
 קנטרוביץ חיצה — בתם
 קנטרוביץ יעקב
 קנטרוביץ ברכה
 קנטרוביץ זאב — בנו
 קנטרוביץ נחמה
 קנטרוביץ פנחס — בנה
 קצנוביץ בתישבע
 קצן חיה־שינה
 קצן זלטה
 קצן נחום
 קצן בתיה
 קברטץ מרדכי
 קברטץ הניה־ריבה — אשתו
 קברטץ שולמית — בתם
 קברטץ אברהם — בנם

רובין ברל
 רובין אסתר — אשתו
 ריסקין משה
 ריסקין בילה — אשתו
 ריסקין אהרון — בנה
 ריסקין מאיר — בנה
 ריסקין חיים
 ריסקין אברהם ואשתו
 ריסקין אריה
 ריסקין לאה — אחותו
 ריסקין חיה — בתה
 רבינוביץ פסיה
 רבינוביץ מרים
 רבינוביץ יהודה
 רבינוביץ שלמה — אחיו
 רבינוביץ חסיה — אמם
 רובילניק טוביהו
 רובילניק חיה — אשתו ובנותיהם
 רובילניק צבי
 רובילניק בלומה — אשתו
 רובילניק שמריהו ואשתו
 רובילניק משה — בנם
 רובילניק שמשון — בנם
 רודנסקי אסתר

רובינשטיין לאה
 רובינשטיין אלקה — בתה
 רוזוב שלמה
 רוזוב מלכה
 רוזוב יעקב
 רוזוב יעקב ואשתו
 רוזוב רחל — אמם
 ריכלסון אטל
 ריכלסון נחום
 ריכלסון מאיר
 רוטשטיין אברהם
 רוטשטיין ינטה — אשתו
 רוטשטיין אליהו — בנם
 רוטשטיין ישראל — בנם

שניידר ישראל שלמה
 שניידר אסתר — אשתו
 שניידר אלקה
 שניידר אברהם אליהו
 שניידר לשה
 שניידר יוסף
 שניידר יוסף, אשתו וכנם
 שניידר פיצה — בתם
 שבשביץ לאה יהניה
 שבשביץ יוסף — בנה
 שבשביץ צבי — בנה
 שבשביץ דוד — בנה
 שבשביץ נח
 שבשביץ ליבה — אשתו
 שבשביץ רבקה — בתם
 שבשביץ גרשון — בנם
 שמירא צביה הירש
 שמירא ולרה — בתו
 שמירא גיטל — בתו
 שמירא ישעיהו — בנו
 שמירא שמעון — בנו
 שייניוק צבי
 שייניוק רבקה — אחותו
 שייניוק (גורביץ) רחל
 שייניוק מאיר — בעלה של רחל
 שייניוק אליהו — בן רחל
 שייניוק אליעזר — בן רחל
 שולר מרים
 שולר רחל
 שולר חניה

שילר חנן
שבשינסקי משה
שבשינסקי הניה — אשתו
בתם ובניהם
שפירא ליבה, אשתו ובנותיהם
שמין חיים ואשתו
שינהויו מאיר
שינהויו בילקה — אשתו ובנם

